

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Barbora Kukrechtová

**Mezi doslovností a purismem – překlady německé
rodinné korespondence Karla Havlíčka**

Between Literalism and Purism – Translations of Karel Havlíček
Borovský's German Family Correspondence

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Svoboda, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce PhDr. Tomáši Svobodovi, PhD. za ochotu věnovat se práci i během prázdnin a za všechny cenné připomínky a rady. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Františku Martínkovi za poskytnutí informací o nově vznikající edici Havlíčkovy korespondence, komentáře k analýzám a jazykové korektury.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. srpna 2016

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá českými překlady německé rodinné korespondence Karla Havlíčka ze studií. Jedná se o překlady z přelomu 19. a 20. století, ze čtyřicátých let 20. století a ze současnosti. V práci je nejprve stručně popsán aktuální stav v oblasti vydávání Havlíčkovy korespondence a představena teorie skoposu jako hlavní teoretické východisko pro analýzu předmětných překladů. Pozornost je následně věnována životu Karla Havlíčka se zaměřením na jeho studijní léta. Poté jsou krátce analyzovány výchozí texty. V analytické části práce jsou představeni jednotliví překladatelé a popsány okolnosti vzniku jejich překladů. Vybrané překlady jsou následně analyzovány pomocí translatologické analýzy. Hlavním cílem práce je prozkoumání a formulace překladatelských strategií a metod při převodu rodinné korespondence Karla Havlíčka na pozadí vývoje překladatelských konvencí a proměn společenského a historického kontextu.

KLÍČOVÁ SLOVA

dějiny překladu, překlad korespondence, teorie skoposu, translatologická analýza, Karel Havlíček, Miloslav Novotný, Ladislav Quis

ABSTRACT

This thesis analyzes the Czech translations of Karel Havlíček's German family correspondence. The translations are from the turn of the 20th century, from the 1940s, and from the present day. In the introduction, the present-day situation concerning the publication of Havlíček's correspondence is outlined. After that, the thesis focuses on the skopos theory as the main theoretical base for the analysis. Then the thesis turns to the life of Karel Havlíček with a focus on his student years. In the analytical section, the individual translators and the origination of the translations are introduced. Selected translations are then analyzed. The primary objective of the thesis is the evaluation of translation strategies and methods used by the translators of Karel Havlíček's family correspondence with regard to translation conventions and social and historical changes.

KEY WORDS

translation history, translation of correspondence, skopos theory, translation analysis, Karel Havlíček, Miloslav Novotný, Ladislav Quis

Obsah

1	Úvod.....	8
1.1	Cíl práce.....	8
1.2	Přehled stavu zkoumané problematiky.....	8
1.3	Známá Havlíčkova korespondence.....	9
1.4	Edice Havlíčkovy korespondence a české překlady.....	9
2	Členění práce, metody.....	11
3	Vstupní hypotézy.....	13
4	Teoretická východiska.....	14
4.1	Teorie skoposu.....	14
4.1.1	Obecná teorie překladu.....	14
4.1.2	Speciální teorie překladu.....	15
4.1.3	Role překladatele v teorii skoposu.....	19
4.2	Model translatologické analýzy podle Kathariny Reißové.....	20
4.3	Posuny v překladu.....	23
4.4	Specifika překladu korespondence.....	23
4.5	Překladatelská metoda a překladatelské normy a konvence.....	27
5	Karel Havlíček a výchozí texty.....	29
5.1	Stručný životopis Karla Havlíčka.....	29
5.2	Německá rodinná korespondence Karla Havlíčka.....	30
5.3	Jazyk a styl výchozích textů.....	37
5.4	Jazyk a styl českých dopisů.....	38
6	Analytická část.....	40
6.1	Postup práce.....	40
6.2	Korespondence Karla Havlíčka.....	42
6.2.1	Sociokulturní kontext.....	42
6.2.2	Dobové překladatelské konvence.....	43

6.2.3	Stručný životopis Ladislava Quise.....	47
6.2.4	Koncepce edice, recepce	50
6.2.5	Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841.....	52
6.2.6	Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci.....	63
6.2.7	Závěr	66
6.3	Havlíčkovy synovské listy ze studií.....	69
6.3.1	Sociokulturní kontext.....	69
6.3.2	Dobové překladatelské konvence.....	72
6.3.3	Stručný životopis Miloslava Novotného	74
6.3.4	Koncepce edice, recepce	77
6.3.5	Překlady ve výboru Život s pochodní v ruce	79
6.3.6	Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841.....	80
6.3.7	Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci.....	88
6.3.8	Vybrané chyby a posuny v dalších překladech.....	91
6.3.9	Závěr	96
6.3.10	Úpravy ve Strmých cestách.....	102
6.4	Korespondence.....	103
6.4.1	Sociokulturní kontext.....	103
6.4.2	Dobové překladatelské konvence.....	104
6.4.3	Koncepce edice	106
6.4.4	Překladatelský tým	108
6.4.5	Postup přípravy překladů	108
6.4.6	Překladatelská koncepce	109
6.4.7	Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841.....	113
6.4.8	Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci....	121

6.4.9	Postupy a posuny v dalších překladech.....	124
6.4.10	Závěr.....	126
6.5	Srovnání překladů	127
7	Závěr	131
8	Použité zdroje.....	133
8.1	Primární literatura	133
8.2	Citovaná literatura.....	133
8.3	Další použitá literatura.....	138
9	Seznam zkratek	142
10	Přílohy.....	143

1 Úvod

Tato diplomová práce se z hlediska dějin překladu věnuje srovnání tří překladů německých dopisů Karla Havlíčka Borovského jeho rodičům z let 1831–1842.

1.1 Cíl práce

Hlavním cílem je prozkoumání a formulace překladatelských strategií a metod při převodu rodinné korespondence Karla Havlíčka z němčiny do češtiny na pozadí vývoje překladatelských konvencí a proměn společenského a historického kontextu. Tím by práce měla přispět k popisu českých dějin překladu obecně a dějin překladu korespondence konkrétně.

1.2 Přehled stavu zkoumané problematiky

Karel Havlíček dlouhodobě patří ke kanonickým autorům české literatury. O jeho životě a díle toho bylo mnoho napsáno, nyní je velmi aktuálním tématem také jeho korespondence, o níž mají díky její autentičnosti zájem nejen (literární) historici, nýbrž i laická veřejnost. Po souborném vydání korespondence Boženy Němcové (4 svazky, 2004–2007) je od roku 2012 v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy připravováno také souborné kritické vydání Havlíčkovy korespondence. V návaznosti na tento grantový projekt tak vznikají nejrůznější studie, bakalářské nebo diplomové práce týkající se jak obecně korespondence 19. století, tak přímo korespondence Havlíčkovy¹. Jen za poslední dva roky psala na ÚČJTK o Havlíčkově korespondenci např. Barbora Janoušková v bakalářské práci *Ediční zpracování korespondence Karla Havlíčka: Srovnání dosavadních edic*, o češtině v předmětné korespondenci Martina Rybová v práci *Variantnost lexikálních prostředků v češtině poloviny 19. století (na materiálu korespondence Karla Havlíčka)*. Reflexi překladů Havlíčkovy korespondence se ovšem zatím věnovala patrně jen jediná bakalářská práce *Korespondence Karla Havlíčka v českých překladech* (Kukrechtová, 2013), která ovšem jednotlivé překlady analyzovala

¹ Také tato diplomová práce vzniká v rámci grantového projektu č. 406/12/0691 Korespondence Karla Havlíčka uděleného Grantovou agenturou České republiky.

pouze z lingvistického hlediska. Na tuto bakalářskou práci navazuje předkládaná práce diplomová.

Také samotná problematika překladu korespondence zatím není v dějinách překladu příliš prozkoumaná. Z relevantních příspěvků týkajících se německé jazykové oblasti lze zmínit diplomovou práci *Specifika překladu korespondence* (Fišnarová, 1996) o překladech korespondence Franze Kafky a stať *Einige Bemerkungen zur Übersetzung von Korrespondenz* (Vízdalová, 1994) věnovanou stejnému tématu.

1.3 Známá Havlíčkova korespondence

Karel Havlíček vedl bohatou korespondenci, jejíž značná část je v současnosti velmi dobře badatelsky dostupná. K dispozici je přes 1100 dopisů psaných česky, německy, polsky a rusky, několik přijatých dopisů je psáno i francouzsky, ukrajinsky, slovinsky, srbochorvatsky, latinsky a lužickosrbsky. Největší část se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Z tohoto počtu připadá celkem 140 dopisů z let 1831 až 1856 na dopisy rodičům. 82 z nich je psáno německy, 58 česky. Dopisy adresované rodiči Havlíčkovi až na jednu výjimku² badatelsky dostupné nejsou.

1.4 Edice Havlíčkovy korespondence a české překlady

Havlíčkova korespondence byla vydána již několikrát, chronologický seznam vydaných edic vypadá následovně:

Karla Havlíčka rodinné listy brixenské vydané Václavem Zeleným v roce 1888, *Korespondence Karla Havlíčka* vydaná Ladislavem Quisem v roce 1903, *Korespondence Karla Havlíčka s Fany Weidenhoffrovou* vydaná Karlem Novým v roce 1939, *Havlíčkovy synovské listy ze studií* vydané Miloslavem Novotným v roce 1941, *Brixenské listy Karla Havlíčka bratru Františkovi* vydaná Bohumilem Novákem v roce 1957 a čtenářský výbor *Strmé cesty* editorky Jaroslavy Janáčkové z roku 1990.

Jak je patrné, jednalo se většinou o výběry, a tak doposud neexistuje žádná kritická edice, která by obsahovala veškerou dostupnou korespondenci. To by

² Jde o dopis Havlíčkova otce z 12. 9. 1842.

měla změnit chystaná edice připravovaná na ÚČJTK, která ponese název *Korespondence*.

Pro účely naší práce jsou zajímavé pouze edice Ladislava Quise, Miloslava Novotného, Jaroslavy Janáčkové a vznikající kritická edice, které obsahují zkoumané německojazyčné dopisy rodičům, respektive jejich překlady.

Nejobsáhlejší ze tří zmíněných publikovaných edic je *Korespondence Karla Havlíčka* z roku 1903, do níž Ladislav Quis zahrnul veškeré dostupné dopisy, jejichž autor nebo adresát byl Karel Havlíček. Z dopisů rodičům je zde otištěn dopis matce z 15. května 1841 a nedatovaný koncept blahopřání dopisu otci.

Miloslav Novotný měl materiálu podstatně více, dopisy mu byly poskytnuty Národním muzeem, které je získalo z rodinného majetku (Novotný, 1941, s. 19). Do své edice *Havlíčkovy synovské listy ze studií* vydané roku 1941 zahrnul všechny dostupné Havlíčkovy dopisy rodičům z let 1831–1842. Mezi nimi jsou i překlady obou dopisů rodičům zahrnutých v Quisově edici, které tedy tvoří nejdůležitější podklady pro naši analýzu. Kromě překladů zařazených do této edice máme k dispozici také několik Novotného překladů otištěných o rok dříve v jeho čtení o Karlu Havlíčkovi *Život s pochodní v ruce*. Mezi nimi je i překlad posledního odstavce z konceptu blahopřání otci a prvního odstavce ze zmíněného dopisu matce, změny v pozdějším vydání stejného textu mohou posloužit jako projev Novotného překladatelské metody.

V roce 1990 vyšel čtenářský výbor *Strmé cesty*, do nějž Jaroslava Janáčková zahrнула několik Havlíčkových dopisů rodině, přátelům i dalším adresátům. Nejedná se o jen o edici korespondence, dopisy slouží spolu s Havlíčkovými zápisky a básněmi i texty jiných autorů týkajícími se Havlíčkovy osoby především jako součást jeho portrétu. Dopisy rodině byly přebírány v Novotného překladech „s drobnými úpravami v morfologii, v interpunkci a v pořádku slov“ (Janáčková, 1990, s. 273). Jedná se celkem o devět dopisů včetně zmíněného dopisu matce. Jelikož nejde o překlady nové, budou tyto změny pouze uvedeny.

Od roku 2012 vzniká na FF UK kritická čtenářská edice, která má zahrnout veškerou dostupnou Havlíčkovu korespondenci. Na rozdíl od dvou nejstarších edic se na ní podílí rozsáhlý ediční tým tvořený editory, (literárními) historiky, překladateli atd. První svazek je naplánován na konec roku 2016 a bude zahrnovat mimo jiné veškeré dopisy psané rodičům německy.

2 Členění práce, metody

V předkládané práci nejprve uvedeme vstupní hypotézy a teoretická východiska. Následně nastíníme Havlíčkovu biografii a charakteristiku výchozích textů. Poté bude následovat analytická část, kterou bude tvořit translatologická analýza překladů Havlíčkovy korespondence ve třech sledovaných edicích. Před vlastní analýzu zařadíme životopis překladatelů a popis dobových překladatelských konvencí a sociokulturního kontextu. Na analýzu naváže srovnání překladů a ověření vstupních hypotéz. V závěru práce shrneme výsledky analýzy a srovnání překladů a nastíníme výhled pro zkoumanou problematiku do budoucna.

Teoretickou bázi práce tvoří teorie skoposu, kterou doplňují další poznatky moderní translatologie. Využíváme přitom především takové práce, které se zaměřují na sociokulturní kontext vzniku překladů. Domníváme se totiž, že tento kontext má velký vliv na motivaci překladatele překlad pořídit a zároveň také na samotnou podobu překladu.

Jak píše Pym, dějiny překladu by neměl zajímat pouze překlad jako takový, nýbrž především příčiny jeho vzniku v daném společenském a historickém kontextu. V centru zkoumání by měl být překladatel a další lidé, kteří mají vliv na vznik překladu, tedy klient, patron nebo čtenáři (Pym, 1998, s. ixn). Práce je proto rozšířena o pátrání v archivech, korespondenci a pamětech jednotlivých překladatelů a o rozhovory s překladateli, kteří spolupracují na edici nové.

Ačkoliv se Pym proti teorii skoposu částečně vymezuje (Pym, 1998, s. 154), domníváme se, že lze sociokulturní přístup s funkcionalistickou teorií skoposu dobře skloubit, respektive že je možné teorii skoposu do tohoto přístupu dobře začlenit. Vycházíme z toho, že sociokulturní kontext i skopos³ jednotlivých překladatelů jsou důležitými faktory, které ovlivňují jednak výběr textu pro překlad, jednak také celkovou překladatelskou strategii a překladatelské metody.

Teorii skoposu bylo často vytýkáno, že se nehodí pro aplikaci na literární texty. Uvědomujeme si, že soukromá korespondence stojí ze žánrového hlediska na pomezí, a případná úspěšná aplikace modelu se tak nemůže stát rozhodujícím argumentem pro jeho užívání při analýze překladů literárních textů.

V souladu s tradicí bádání na poli českých dějin překladu popíšeme dobové překladatelské konvence a pokusíme se vystopovat jejich vliv na překladatele.

³ Skopos chápeme jako účel překladu, cíl, kterého chtěl překladatel překladem dosáhnout. Blíže bude tento pojem popsán v teoretické části.

K popisu převládajících překladatelských metod v době vzniku jednotlivých překladů budou sloužit dostupné sekundární zdroje týkající se dějin překladu a časového vývoje překladatelských norem.

Popis dobových překladatelských konvencí bude následně sloužit jako podklad pro analýzu, jejímž cílem bude zjistit, zda a do jaké míry se překladatelé od konvencí odchýlili. Pro analýzu překladů v empirické části využijeme model translátologické analýzy Kathariny Reißové.

Jelikož jsou dějiny překladu korespondence zatím prozkoumány nedostatečně, bude třeba pro práci získat mnoho nových informací z nejrůznějších zdrojů. Na základě nových poznatků budeme do práce průběžně začleňovat další okruhy zkoumání vyplývající z teoretického zmapování problému, popřípadě již z empirického zpracovávání materiálu. Půjde tedy do značné míry o rekurzivní postup zkoumání.

3 Vstupní hypotézy

Předpokládáme, že všechny překlady budeme moci zařadit k dokumentárnímu typu překladu⁴, a základní překladatelská strategie jednotlivých překladatelů tak bude shodná, lišit se ovšem budou jednotlivé překladatelské metody a postupy.

Na základě lingvistické analýzy v bakalářské práci *Německá korespondence Karla Havlíčka v českých překladech* předpokládáme, že se v případě Quise (1903) pravděpodobně potvrdí tendence k doslovnosti zrcadlových vydání a že bude možné jeho překlady z hlediska dobových překladatelských konvencí považovat za konformní. U Novotného (1941) naopak očekáváme porušení dobových konvencí. Analýza ve zmíněné práci ukazuje, že je Quis častěji doslovný, zároveň se ale nevyhýbá prostředkům, které lze označit jako stylisticky nižší a bližší mluvenému jazyku. Novotný se naopak snaží co nejvíce vyhnout podobnostem s němčinou a držet se doporučení dobových jazykových příruček, jeho jazyk je tak ovšem puristický a vzdaluje se mluvené češtině. Předpokládáme, že tyto odlišnosti budeme moci vysvětlit rozdílným skoposem překladatelů a odlišným společenským a historickým kontextem vzniku jejich překladů.

V případě aktuálních překladů předpokládáme, že se zvolená překladatelská metoda bude odchylovat od dnešních konvencí. Předpokládáme, že dnešní konvencí je převádět i starší texty moderním jazykem blízkým dnešnímu čtenáři. Specifičnost nově vznikající edice ovšem spočívá v tom, že budou překlady řazeny chronologicky, a tím se tedy dostanou do těsného sousedství nepřekladových textů. Překladatelé se tak patrně budou snažit napodobovat jazyk Havlíčkových českých dopisů.

⁴ Jak jej definovala Christiane Nordová.

4 Teoretická východiska

4.1 Teorie skoposu

4.1.1 Obecná teorie překladu

Teorii skoposu představili Hans Vermeer a Katharina Reißová v roce 1984 v publikaci *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* s ambicemi vytvořit obecně platnou teorii překladu a tlumočení, kterou lze využít pro všechny překladové texty bez výjimky. Vermeer a Reißová chápou lidskou řeč jako specifickou formu lidského jednání. Jako každé jiné jednání má tedy i řečové jednání nějaký účel. Překlad je jeden z typů řečového jednání a jako takový je také vždy prováděn za nějakým účelem. Tento účel nazval Vermeer skoposem.

Teorie překladu je tedy pro Vermeera speciální teorií jednání (ve smyslu interakce). Pro určitý způsob jednání se rozhodujeme podle toho, čeho chceme dosáhnout. Stejně tak platí pro překlad: „Die Dominante aller Translation ist deren Zweck“ (Reiß, Vermeer, 1984, s. 96). Účel (*Zweck*), kterému má překlad sloužit, je pro překladatele rozhodující. „Účel světí prostředky“ (Reiß, Vermeer, 1984, s. 101).

V souladu s recepční teorií autoři zdůrazňují, že význam každý text získává až v mysli recipienta. Texty jsou pojímány jako informační nabídky, které se konkretizují v procesu recepce. Proto je možné více interpretací, které jsou jednak vázány na danou situaci, jednak na ně mají vliv také individuální charakteristiky recipienta. Překlad je pak informační nabídkou o informační nabídce. Proto nemůže existovat jeden daný a jedině správný překlad. Překlady se liší jednak kvůli rozdílné interpretaci výchozího textu, jednak kvůli odlišnému skoposu překladatelů (Reiß, Vermeer, 1984, s. 75n).

Aby překladatel dosáhl zamýšleného skoposu, musí jednat (překládat) adekvátně k dané situaci a brát ohled na zamýšleného recipienta. Překladatel tak překládá podle toho, jaký překlad podle něj recipienti očekávají. Pro jednotlivá překladatelská rozhodnutí je ovšem vždy nejdůležitější zamýšlená funkce překladu, jeho skopos (Reiß, Vermeer, 1984, s. 85n).

Skopos přitom není statický koncept. Text (překladový i nepřekladový) může sloužit více účelům – ty jsou pak hierarchicky uspořádány. Kromě toho nemusí být skopos pro všechny části textu stejný, různé části mohou směřovat k dosažení

různých cílů. Skopos překladu se navíc může lišit od skoposu výchozího textu. Vermeer zde zmiňuje literární díla, která mohou být v různých dobách čtena z různých důvodů (*Don Quijote, Iliada* atp.) (Reiß, Vermeer, 1984, s. 101nn).

Co se posouzení překladu týče, je na prvním místě adekvátnost překladu vzhledem ke skoposu. Pro zdařilý překlad je důležitější intratextová koherence než věrnost (*Fidelität*) vzhledem k výchozímu textu. Pokud je výchozí text nekoherentní (nedokončená věta, nelogické vztažné zájmeno atp.), je možné chybu ponechat pouze, pokud to odpovídá účelu překladu (Reiß, Vermeer, 1984, s. 111).

Nejprve je tedy třeba posoudit překlad jako samostatný text a teprve potom ho srovnat s originálem. Ačkoliv bylo teorii skoposu vytýkáno, že sesadila výchozí text z trůnu a na jeho místo posadila skopos, platí i pro teoretiky skoposu⁵, že by překlad měl být s výchozím textem koherentní: „Eine Translation strebt nach kohärentem Transfer eines Ausgangstexts“ (Reiß, Vermeer, 1984, s. 114).

Teorii skoposu lze shrnout následovně:

„Ein Translat ist skoposbedingt.

Ein Translat ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und -sprache über ein Informationsangebot in einer Ausgangskultur und -sprache.

Ein Translat bildet ein Informationsangebot nichtumkehrbar eindeutig ab.

Ein Translat muss in sich kohärent sein.

Ein Translat muss mit dem Ausgangstext kohärent sein.

Die angeführten Regeln sind untereinander in der angegebenen Reihenfolge hierarchisch geordnet.“ (Reiß, Vermeer, 1984, s. 119)

4.1.2 Speciální teorie překladu

Zda je překlad adekvátní, určuje tedy skopos. V soudobé translatologii⁶ je dle Vermeera běžné považovat za adekvátní překlad takový, který „se čte jako originál“, který tedy na všech úrovních (včetně pragmatické) vypadá jako text cílové kultury, je na všech úrovních ekvivalentní k výchozímu textu a zároveň má stejný účinek na recipienta z cílové kultury, jaký měl na recipienta v kultuře výchozí. Takový typ překladu nazývá překladem komunikativním, imitací. Rozlišuje ovšem i další typy, jako je meziřádkový překlad (*Wort-für-Wort-*

⁵ V české translatologii zatím nezdůvodněl termín kopisti. Jeho užívání se ovšem nebráníme.

⁶ Tedy v 80. letech. Dle našeho názoru ovšem toto pojetí přetrvává.

Übersetzung), doslovný překlad (*wörtliche Übersetzung*) nebo filologický překlad (*philologische Übersetzung*). Tyto typy překladu nevedou ke vzniku ekvivalentního textu, ekvivalentní jsou vždy jen určité textové segmenty. Neznamena to ovšem, že nemohou být adekvátní vzhledem k účelu, který má překlad plnit. Překlad je adekvátní, pokud je neustále podřízen svému skoposu, pokud splní svůj účel.

V empirické části práce budeme kromě těchto kategorií pracovat především s kategoriemi Christiany Nordové, příslušnice druhé generace teoretiků skoposu, která teorii skoposu soustavně rozvíjí. Nordová v návaznosti na toto rozdělení zavádí dva základní typy překladu, a to překlad dokumentární a instrumentální.

Dokumentární překlad má především metatextovou funkci. Je to text o textu, v cílovém jazyce slouží k dokumentaci komunikace autora výchozího textu s recipienty tohoto textu v podmínkách výchozí kultury. Existují různé formy dokumentárního překladu, které se orientují na různé aspekty výchozího textu. Morfologickou, lexikální nebo syntaktickou rovinu napodobuje meziřádkový překlad. Doslovný nebo gramatický překlad (*literal or grammar translation*) zachovává syntax a idiomatiku cílového jazyka, reprodukuje ale slova originálu. Filologický překlad (*philological or learned translation*) se blíží doslovnému, zároveň ale vysvětluje neznámé jevy z výchozí kultury pomocí komentářů nebo poznámek pod čarou. Exotizující, zcizující překlad (*exoticizing, foreignizing translation*) zůstává zakotven ve výchozí kultuře, neprobíhá tak kulturní transfer a překlad mění svoji komunikační funkci, do popředí často vystupují informace o poměrech výchozí kultury (Nord, 1997, s. 47–52). Je tedy třeba si uvědomit, že dokumentární překlad nutně neznamená „věrnou“ reprodukci povrchové struktury výchozího textu (Vermeer, 1995, s. 32).

Instrumentální překlad je naopak v cílové kultuře nástrojem pro komunikaci vysílatele výchozího textu s příjemcem textu překladového v podmínkách cílové kultury, přičemž výchozí text využívá jako model. Nordová rozlišuje tři typy instrumentálního překladu z hlediska zachování nebo změny funkcí výchozího textu. V případě ekvifunkčního překladu (*equifunctional*) jsou zachovány všechny funkce originálu. Příkladem jsou recepty nebo příbalové letáky. Heterofunkční překlad (*heterofunctional translation*) funkci originálu mění (např. *Guliverovy cesty* jako dětská knížka). Pro homologický překlad (*homologous translation*) je

určující, že má v cílové kultuře stejný status jako originál v kultuře výchozí. Může jít tedy např. o přebásnění (Nord, 1997, s. 47–52).

Zavedení opozice dokumentárního a instrumentálního překladu se nám zdá velmi vhodné. Překladaelé se vždy musí rozhodnout, zda chtějí informovat recipienta o předchozí komunikaci a předložit mu překlad jako dokument, nebo zahájit novou komunikaci mezi autorem originálu a recipientem překladu, a použít tak svůj překlad jako instrument.

Pouze v případě komunikativního překladu má dle teoretiků skoposu smysl mluvit o ekvivalenci. Ekvivalence je zde chápána jako zvláštní typ adekvátnosti, její podmínkou je to, že funkce překladu v cílové kultuře se neliší od funkce originálu v kultuře výchozí (Reiß, Vermeer, 1984, s. 133nn). Je to dynamický koncept. Překlad, který byl dříve považován za ekvivalentní, později být ekvivalentní nemusí. Při posuzování překladu je tedy nutno zhodnotit dobu a celkovou situaci jeho vzniku (Reiß, Vermeer, 1984, s. 140n). Tento princip je samozřejmě všeobecně známý a byl formulován nejpозději Levým jako princip „zastarávání překladu“.

Mluvíme-li o situaci vzniku překladu, počítá teorie skoposu s následujícími faktory:

Překladatel se svou překladaelskou kompetencí, svým porozuměním textu, svojí subjektivní představou o kvalitě formálních a obsahových ekvivalentů, svým rozhodnutím pro určitý typ překladu (které ovlivňuje také zadavatel) atd. Vysílatel (*Sender*) a recipient, tedy příjemce (*Empfänger*), a komunikace mezi nimi (*Kommunikationsvorgang*). Vlastní text, který náleží k určitému textovému druhu (*Textsorte*) a textovému typu (*Texttyp*). Dále situační kontext vzniku originálu i překladu, s faktory jako jsou např. místo a čas, a nakonec sociokulturní zakotvení výchozího i překladového textu, které zahrnuje i presupozice recipientů, jejich znalosti dané kultury a porozumění citátům nebo narážkám atd. (Reiß, Vermeer, 1984, s. 148nn). Později Vermeer zdůrazňuje také roli zadavatele překladu (*Auftraggeber, commissioner*) a uvádí, že jsou okolnosti tak komplexním fenoménem, že je není možné postihnout všechny (Vermeer, 1996, s. 14).

Nordová opět zavádí další kategorie. Mezi relevantní vnější faktory, které mají vliv na vznik textu (překladového i nepřekladového), podle ní patří:

Vysílatel (*Sender*) a producent textu, přičemž se může, ale nemusí jednat o tutéž osobu. Vysílatel je osoba nebo instituce, která chce text použít k dosažení

určitého cíle u daných recipientů, producent je pak ten, kdo text dle vysílatelova zadání vytváří. Podstatný je tedy vysílatelův záměr (*Senderintention*). Dále zamýšlený adresát a příjemce (*Empfänger*), kteří se opět mohou, ale nemusí krýt, a jejich informační a komunikační vybavenost (*Wissensvoraussetzungen, der kommunikative Hintergrund*), médium/kanál, místo, čas a motiv komunikace (*Kommunikationsanlass*) a funkce textu (Nord, 2009, s. 41nn). Ani kategorie postulované Nordovou nepovažujeme za vyčerpávající, pokud bude třeba, doplníme je dalšími.

Překladatel se po zvážení relevantních faktorů rozhodne, zda má jeho překlad v cílové kultuře plnit stejnou funkci jako výchozí text v kultuře výchozí, nebo zda se mají jejich funkce lišit, a zvolí si odpovídající překladatelskou strategii. Jak již bylo řečeno, lze dle teoretiků skoposu ekvivalenci na textové rovině vyžadovat pouze v případě překladu komunikativního. Jelikož ovšem i v tomto případě nelze dosáhnout dokonalé ekvivalence na všech rovinách, je nutné roviny ekvivalence hierarchizovat. Pro tuto hierarchizaci navrhuje Reißová a Vermeer jako nejdůležitější přiřazení daného textu k určitému textovému typu a druhu, neboť každý typ vyžaduje na jednotlivých rovinách jinou míru ekvivalence (Reiß, Vermeer, 1984, s. 156n). Na relevanci textových druhů a především textových typů pro překlad upozornila Katharina Reißová již v roce 1971 a právě na základě textových typů vystavěla svůj model translatologické analýzy. Textovým typům se tedy blíže věnuje následující kapitola právě v souvislosti s translatologickou analýzou. Teorie textových druhů tvoří samostatnou kapitolu až v publikaci *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Zde jsou uvedeny jednoduché textové druhy, jako svatební nebo úmrtní oznámení, a komplexní textové druhy, jako je román, jejichž jednotlivé části mohou patřit k různým textovým druhům. Kromě těchto zavedených druhů pracují Reißová a Vermeer ještě s komplementárními textovými druhy, k nimž patří texty odkazující na jiný text, jako jsou recenze, parodie nebo shrnutí. Pro překladatele je podstatné uvědomit si, že každý textový druh vykazuje určité konvence, a to na nejrůznějších rovinách, jako je frazeologie (byl jednou jeden), gramatika (pluralis modestiae ve vědeckých pojednáních) nebo interpunkce (čárka za oslovením v dopise). Tyto konvence signalizují zařazení daného textu k příslušnému textovému druhu, vzbuzují v recipientovi určitá očekávání a řídí jeho porozumění. V některých, především informativních textech, jako jsou nejrůznější smlouvy,

nalezneme mnoho konvenčních obrátů a stereotypů. V jiných textech, které většinou patří k operativnímu nebo expresivnímu typu, se ovšem s konvencemi pracuje mnohem méně. Pro takové texty jsou podstatnější inovace a kreativita, díky nimž jejich autor dosáhne silnějšího estetického účinku nebo žádoucí reakce recipienta. Pokud chce překladatel zachovat funkci výchozího textu invariantní, měl by tedy v takových případech přizpůsobit svoji překladatelskou metodu v první řadě textovému typu a teprve sekundárně textovému druhu. Pro překladatele je proto důležité uvědomit si, že některé segmenty výchozího textu mohou podléhat konvenci, a že je tedy, pokud si zvolí komunikační typ překladu, musí nahradit adekvátními konvenčními obraty cílové kultury. Přitom je třeba mít na paměti, že se v průběhu doby mohly konvence měnit. Zda ovšem překladatel volí komunikativní překlad, nebo překládá text jako dokument, opět určuje jeho skopos (Reiß, Vermeer, 1984, s. 171nn). Na otázku, zda má překladatel překládat „volně“ nebo „věrně“, lze tedy odpovědět pouze, známe-li účel jeho překladu (Reiß, Vermeer, 1984, s. 216).

4.1.3 Role překladatele v teorii skoposu

Jelikož jsme na začátku práce pro dějiny překladu postulovali nutnost zabývat se překladateli jako takovými, podíváme se na závěr s Pymem na roli překladatele v teorii skoposu. Překladatel je považován za experta, který se vyzná v obou kulturách. Jeho překladatelské jednání se neomezuje pouze na vlastní proces překladu. Patří do něj i rozhodnutí přijmout nebo odmítnout zakázku, poskytování rad zadavateli, tvorba terminologie nebo poznámek atp. Co se vlastních překladatelských postupů týče, musí se vždy snažit převést požadovanou informaci optimálním způsobem. Pro Vermeera je právě překladatel poslední instancí, která rozhoduje, jaký způsob převodu je optimální. Jak již bylo mnohokrát řečeno, musí přitom samozřejmě zohlednit skopos. Christiane Nordová klade větší důraz na potřeby klienta, právě ten rozhoduje o skoposu a tím vlastně i o podobě překladu. Chybu v překladu Nordová definuje jako selhání překladatele, který nedokázal vyhovět klientově instrukci. Právě klient je ten, kdo překladateli určuje, v jaké situaci bude text použit. Nordová později pracuje s pojmem loajálnost, který se na rozdíl od často diskutované věrnosti originálnímu textu vztahuje na lidské účastníky komunikace. Překladatel má být loajální jak k autorovi výchozího textu, tak ke klientovi a případně i ke čtenářům. Nade vším

by tedy měl stát obecný princip loajality. Pym ale zdůrazňuje, že samotná Nordová se proti kritikům svého překladu Bible bránila tím, že pouze překládala tak, aby dosáhla proklamované funkce překladu. Zdá se tedy, že se její pojetí v praxi přibližuje suverénnímu překladateli u Vermeera (srov. Pym, 2010, s. 54nn).

Proto je také zásadní, aby si překladatel se zadavatelem (nejedná-li se o jednu osobu) před zahájením překládání jasně stanovili, s jakým cílem má překladatel překládat, jaký skopos bude mít na zřeteli (srov. Vermeer 1996, s. 15). Na základě tohoto skoposu pak překladatel samostatně volí svoji překladatelskou strategii (srov. Vermeer 1996, s. 79).

4.2 Model translatologické analýzy podle Kathariny Reißové

Katharina Reißová představila svůj model pro kritiku překladu v roce 1971 v knize *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Reagovala tak na tehdejší situaci, kdy kritici překladu překlad často posuzovali bez přihlídnutí k originálu a obecně použitelný model kritiky překladu zcela chyběl. Do publikace *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984) pak byl převzat upravený model, a to jako vodítko pro překladatele, jak dosáhnout ekvivalence, zvolí-li strategii komunikativního překladu. Nordová k tomu dodává:

„Since functional equivalence is no longer regarded as the normal aim of translation, the analysis of text types can no longer provide the decisive criteria for methodological choices. The classification of the source text as belonging to a particular text-type is thus relevant only in special cases where the intended function of the target text is to represent a textual equivalent of the source text. These cases are referred to as ‚communicative‘ or ‚imitating‘ translations in Reiß and Vermeer (1984: 89f).“ (Nord, 1997, s. 10)

Uvědomujeme si, že překlady Havlíčkovy korespondence nejspíš nebude možné zařadit do kategorie komunikativních, imitačních překladů, přesto tento model pro naše účely považujeme za nosný.

Model translatologické analýzy staví na třech kategoriích: literární, jazykové a pragmatické.

Pojem literární kategorie Reißová používá pro zařazení daného textu k určitému textovému typu. Rozlišuje 4 typy textů, 3 na základě jazykových

funkcí z modelu Karla Bühlera a jeden na základě použitého média. V závorkách jsou uvedeny pozdější názvy textových typů, jak se objevují v *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*.

- a) texty kladoucí důraz na obsah s převažující sdělovací funkcí (informativní typ)
- b) texty kladoucí důraz na formu s převažující výrazovou funkcí (expresivní typ)
- c) apelativní texty s převažující funkcí apelativní (operativní typ)
- d) audio-mediální texty, které jsou realizované jiným než psaným médiem (multimediální typ)

Určení textového typu je pro kritika důležité, jelikož je vodítkem pro hodnocení, zda překladatel zvolil vhodnou strategii. U prvního typu textů by měl hodnotit především to, zda překladatel předal kompletní informace z originálního textu a zda je jeho překlad čtivý v cílovém jazyce. U textů s estetickou funkcí by mu mělo jít především o ekvivalenci estetického působení. V případě apelativních textů je nejdůležitější, aby překlad vyvolal u nových recipientů stejnou reakci jako výchozí text u svých recipientů. V multimediálních textech může mít převahu jakákoliv ze tří zmíněných funkcí. Kritik by ji měl rozpoznat a zároveň přezkoumat, zda je text vhodně přeložený vzhledem k danému médiu.

Později, v *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, je zdůrazněna i možnost výskytu kombinovaných typů, tedy textů, ve kterých jsou dvě nebo více funkcí rovnocenné. Hodnocení překladu podle textových typů navíc ustupuje hodnocení podle skoposu. V případě snahy o zachování ekvivalence na rovině textu (komunikativní překlad) má ovšem toto rozdělení stále své oprávnění.

Po určení textového typu přichází na řadu jazyková kategorie. Zde Reißová rozlišuje čtyři instrukce, a to jsou:

- a) sémantická
- b) lexikální
- c) gramatická
- d) stylistická

Zda překladatel dodržel sémantickou instrukci, pozná kritik podle toho, zda zůstala zachována obsahová stránka a smysl sdělení, hlavním kritériem je plná ekvivalence. Dodržení lexikální instrukce je možné posoudit podle adekvátně

převedených lexikálních jednotek, jako jsou termíny, vlastní jména, idiomy, slovní hříčky atp. Gramatická instrukce vyžaduje správná řešení s ohledem na gramatický systém. Poslední instrukce, stylistická, od překladatele vyžaduje korespondenci z hlediska stylu, zde musí vzít kritik v úvahu typ textu patrně nejvíce.

Pragmatická kategorie přichází v Reißové modelu na řadu jako poslední, zohledňuje vnějazykové determinanty a celkový situační kontext výchozího textu i překladu. Reißová sem zahrnuje tyto podkategorie:

- a) Užší situační zřetel: Kritik posuzuje vhodnost překladatelských řešení jednak na základě vnějšího kontext, jednak také podle vnitřního kontextu fikčního díla.
- b) Věcný faktor: Kritik posuzuje dostatečnost překladatelovy věcné znalosti tématu.
- c) Faktor času: Kritik posuzuje, jak se reálný čas projevuje v díle i v překladu. Je to komplexní faktor, velmi důležitý i pro dějiny překladu. Každé překladatelské řešení je třeba posuzovat s ohledem na dobu jeho vzniku.
- d) Faktor místa: Kritik posuzuje, jak se překladatelovi podařilo vyrovnat se s kulturními rozdíly, zda a jak přesadil děj atp.
- e) Faktor příjemce: Kritik posuzuje, zda vzal překladatel v úvahu předpokládaného čtenáře překladu, jeho kulturní kontext a znalosti.
- f) Závislost na mluvčím: Kritik posuzuje, jak překladatel zohlednil jazyk autora a také jazyk postav v díle.
- g) Afektivní implikace: Kritik posuzuje, zda překladatel rozpoznal afektivní hodnotu originálu a zda v překladu našel vhodné ekvivalenty.

Podle Reißové má být kritika konstruktivní a pozitivní. To znamená, že kritik má vyzdvihnout i dobrá překladatelská řešení a pokud nějaké řešení kritizuje, měl by navrhnout lepší.

4.3 Posuny v překladu

Reiřová blíže nerozpracovává klasifikaci překladatelských posunů. V rámci této práce bude pro překladatelské posuny použita terminologie Jiřího Levého a Antona Popoviče.

Levý (1998) za typický znak překladatelského stylu považuje intelektualizaci, tj. zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů (s. 148nn).

Popovič (1975) z hlediska mikrostylistiky díla považuje za základní posuny výrazové zesilování, výrazovou shodu a výrazové zeslabování (s. 82). Výrazové zesilování dělí na výrazovou typizaci, tedy postup, kdy překladatel zdůrazňuje charakteristické vlastnosti originálu a výrazovou individualizaci, která vede k tomu, že se v překladu výrazně projevuje překladatelův idiolekt. Výrazová shoda se může projevit výrazovou substitucí, tedy funkční náhradou nepřeložitelných prvků, jako jsou na příklad idiomy, nebo výrazovou záměnou, tedy funkčním přemístěním výrazového prvku. Výrazové zeslabování vede k výrazové nivelizaci, tedy ztrátě jedinečnosti nebo k výrazové ztrátě, tedy zániků prvků, které hrají ve výchozím textu důležitou úlohu.

4.4 Specifika překladu korespondence

Korespondenci nenalezneme u Reiřové mezi příklady textových druhů typických pro jednotlivé textové typy. Pym osobní korespondenci na základě popisu znaků jednotlivých typů řadí k expresivnímu typu, kterému gramaticky dominuje první osoba singuláru (srov. Pym, 2010, s. 47). S tímto zařazením ovšem zcela nesouhlasíme. Myslíme si, že platí to, co doplňuje Nordová:

„Each text type is assumed to include various text genres, but one text genre (such letters) does not necessarily correlate with just one text type: a love letter may be of the expressive type, a business letter would be informative, whereas a letter requesting help would belong to the operative type.“ (Nord, 1997, s. 38)

Nordová i Vermeer dále doplňují, že se převažující funkce může měnit i v rámci jednoho dopisu (Nord, 1997, s. 38n). Pro nás to znamená, že Havlíček může poslat mamince básničku k svátku (s převažující výrazovou funkcí), dále popsat počasí a sdělit, kdy dorazí domů (s převažující funkcí sdělovací), aby nakonec

rodiče poprosil o peníze (apelativní funkce). Na změnu funkcí v rámci jednoho textu musí být překladatel schopen adekvátně reagovat.

Na analyzované dopisy budeme proto nahlížet diferencovaně a převládající funkci se pokusíme určit pro každý zvlášť.

Kromě problematického zařazení k jednomu textovému typu s sebou překlad osobní korespondence známého literáta přináší další potíže. Pro naše účely je užitečná stať Ivany Vízdalové *Einige Bemerkungen zur Übersetzung von Korrespondenz* (1994) a analýza překladů korespondence Franze Kafky v diplomové práci *Specifika překladu korespondence* Andrey Fišnarové (1996). Překladatelé korespondence Franze Kafky se totiž museli vypořádat s podobnými problémy jako překladatelé korespondence Karla Havlíčka. V obou případech nešlo o překlady z jiných kultur ve smyslu prostorovém, nýbrž ve smyslu časovém. Franz Kafka stejně jako Karel Havlíček psali dopisy německy, ale v českých zemích. Jejich korespondence je sice soukromá, postupem času se ale sama stala předmětem zkoumání literární historie a potažmo i samostatným literárním dílem.

Vízdalová i Fišnarová zdůrazňují, že je osobní korespondenci známých spisovatelů právě z těchto důvodů obtížné zařadit k jednomu textovému typu, a že tak vyžaduje individuální přístup. Ačkoliv nevznikala s literárním úmyslem, stává se s odstupem času a „s proměnou recepčního horizontu“ literárním dílem s vlastní stylistickou hodnotou (Fišnarová, 1996, s. 8).

Důležitější než zařazení k textovému typu je pro nás funkce překladu a kontext jeho publikace. V našem případě musí překladatel vědět, v jakém typu vydání se jeho překlady objeví, pro jaký čtenářský okruh budou určené, kdy a kde vyjdou atd. Od toho se bude odvíjet i potřeba vysvětlivek a podrobnost kritického aparátu (Fišnarová, 1996, s. 13).

Co se volby překladatelské strategie týče, předpokládáme, že právě při překladu osobní korespondence slavného spisovatele se skopos překladu bude lišit od skoposu výchozího textu a že překladatel bude volit dokumentární strategii. Zatímco Havlíček na příklad žádá rodiče, aby mu poslali peníze – jeho skopos tedy můžeme formulovat jako snahu dostat určitý finanční obnos, překladatel bude tuto žádost patrně spíše dokumentovat a sledovat při tom jiný skopos – v tomto případě snahu přiblížit čtenáři svět mladého Havlíčka. Překladatel tak může oslabit apelovou složku překladu a více se zaměřit na složku výrazovou.

Neočekává se, že jeho překlad vyvolá ve čtenáři reakci spočívající v zaslání peněz Havlíčkovi. Stačí, že ukáže, jak Havlíček žádal o peníze. Nemusí se tak ani snažit zastříti fakt, že jde o překlad.

Mluvíme-li o čtenáři, je vhodné rozlišovat mezi pojmy adresát (*addressee*) a příjemce (*receiver*), přičemž adresát je zamýšlený příjemce, příjemce pak konkrétní osoba nebo instituce, která text recipuje (Nord 2009, s. 32). Bude třeba prověřit tezi, podle níž překladatel při překladu osobní korespondence zachovává „orientaci na autora, na jeho osobitost, čtenář při překladu ustupuje do pozadí, protože originál byl adresován konkrétnímu příjemci“ (Fišnarová, 1996, s. 12⁷). Vízdalová (1994) dodává, že překlad korespondence rozšiřuje kategorii adresáta. Adresáty jsou nyní anonymní čtenáři, kteří po překladu sahají z nejrůznějších důvodů. Může to být zájem o osobu autora, jeho názory, život a dílo nebo zvědavost na jeho osobní život (s. 126).

Koncept adresáta je jistě pro osobní korespondenci užší než např. pro román. Přesto je možné, že autor dopisu jako veřejně známá osobnost pozdější uveřejnění předpokládal, ačkoliv se k tomuto názoru v případě mladého Havlíčka nekloníme, a na mysli měl tak širší okruh adresátů. Co se překladatelovy orientace týče, předpokládáme, že i zde platí teze teorie skoposu a zamýšlení adresáti překladu jsou podstatným faktorem, který spolurozhoduje o podobě překladu. Pravdivost tohoto předpokladu se pokusíme potvrdit analýzou jednotlivých překladů v empirické části.

Překlad osobní korespondence s sebou přináší i další specifika, tím více, jedná-li se o korespondenci z poloviny 19. století. Překladatel musí být obeznámen nejen s životem a dobovou situací pisatele, nýbrž i s totožností adresáta a příslušnou komunikační situací (Fišnarová, 1996, s. 12).

Z hlediska komunikační situace může být problémem neúplnost korespondence. Z Havlíčkovy rodinné korespondence je dostupná pouze odeslaná, překladatel tak nezná celkový komunikační kontext, což s sebou může přinášet řadu problémů. Jelikož se jedná o reálnou komunikaci, museli brát dřívější překladatelé ohled na osoby dosud žijící, které mohou bránit zveřejnění některých informací. Také tato specifika zohledníme v analýze jednotlivých překladů.

⁷ Jedná se o překlad z Vízdalové (1994).

Výše byla naznačena nutnost volit typ vydání podle zamýšleného čtenáře (adresáta). Vízdalová doplňuje, že pro překlad korespondence jsou důležitá tři hlediska, a to hledisko editorské a textologické, překladatelské ve vlastním smyslu slova a literárně historické. Vízdalová se blíže věnuje pouze hledisku editorskému a textologickému. Z hlediska editorského je podle ní podstatné, zda jsou překlady publikovány v kritickém vědeckém vydání, ve vydání čtenářském, nebo ve výboru. Z textologického hlediska hraje podstatnou roli, v jaké formě je k dispozici originál. Překladatel tak může překládat buď korespondenci, která byla již publikována v původním znění, nebo naopak překládá z manuskriptu a musí se vyrovnat také s textologickou přípravou textu (s. 126). Při této přípravě mu může pomáhat textolog, jeho překlady pak může kontrolovat editor (s. 132)

K uvedeným kritériím navrhuje doplnit další. Z hlediska edice považujeme za podstatný faktor, zda jsou v ní publikovány také originály dopisů, a pokud ano, jakým způsobem (fotokopie, transliterace nebo transkripce) a na jakém místě. V případě zrcadlového vydání je čtenář konfrontován jak s původním zněním, tak s překladem na jednom místě. Pokud jsou originály otištěny v ediční poznámce, může je čtenář vyhledat, má-li o to zájem. Jedná-li se o vydání, které přináší pouze překlady, nemá čtenář možnost jejich srovnání s originály, nebyly-li publikovány již dříve.

Na závěr bychom chtěli zdůraznit důležitost a obtížnost fáze textologické přípravy textu. V případě překladu starších textů obtížnost této práce ještě zvyšuje nutnost vyrovnat se s jiným typem písma (v Havlíčkově případě jde o kurent) a odlišnými ortografickými pravidly. V závislosti na pisateli a kvalitě dochovaných autografů mohou vzniknout v menší či větší míře potíže s porozuměním, a to např. kvůli obtížně dešifrovatelnému rukopisu, nesystematické interpunkci nebo mechanickému poškození. Před vlastním překladem je tedy třeba rukopisnou verzi transliterovat nebo transkribovat, aby se překladatel během vlastního procesu překladu nemusel věnovat obtížně čitelným pasážím.

4.5 Překladatelská metoda a překladatelské normy a konvence

Překladatelské konvence ve sledovaných obdobích, tedy na přelomu 19. a 20. století, ve čtyřicátých letech 20. století a v současnosti⁸, budou stručně popsány v kapitolách věnovaných příslušné edici. V této části budou pouze představena východiska pro tento popis.

Pojmy překladatelská norma a metoda patří mezi základní pojmy dějin překladu, jejich užívání je ale nejednotné⁹. Jelikož bude popis dobových překladatelských konvencí vycházet z pojetí Levého, představím pouze jeho definice z předmluvy k *Českým teoriím překladu*:

„Termín teorie překladu v této práci označuje formulace překladatelských norem, překladatelská metoda soubor uměleckých prostředků realizovaných v překladu [...].“
(Levý, 1996, s. 6)

Pojem norma užívá Levý (1998) také ve smyslu dvojí normy v překladu. Je to jednak norma reprodukční jako požadavek výstižnosti a věrnosti, jednak pak norma uměleckosti jako požadavek krásy (s. 88). Pojem metoda pak spojuje s těmito normami. Věrná (doslovná) překladatelská metoda tak dle něj míří k přesné reprodukci předlohy, překladatelská metoda volná (adaptační) má za cíl „estetickou a myšlenkovou blízkost čtenáři“ a jde jí o to, „aby překladem vzniklo původní umělecké dílo české“ (ibid.).

V této práci jsou pojmy norma a metoda používány jednak v souladu s Levým¹⁰, jednak v širším slova smyslu. Levého závazné normy, které mají vliv na výběr překladatelské metody, nahrazujeme pojmem konvence, navrženým Nordovou (1991). Konvencemi se v jejím pojetí rozumí všeobecně přijímané a ustálené metody překladu (s. 96–97). Pojem překladatelská metoda chápeme jako soubor záměrných, vědomě užívaných a opakovaných postupů při překládání¹¹.

Práce, které zkoumají vývoj překladatelských metod, se ovšem věnují převážně, ne-li pouze, překladům literárním. Zkoumat vývoj překladatelských

⁸ Uvědomujeme si, že kvůli nedostatku odstupu nebude pravděpodobně možné přesně definovat současné překladatelské konvence.

⁹ Překladatelskou metodu definují různými způsoby např. Popovič (1975), Zdražil (1983), Hocheľ (1984) nebo Vilikovský (1986). S normami pracuje v moderní translatologii např. Toury (1995). Blíže se definicím metod a norem věnuje např. Nováková (2014).

¹⁰ Především v citacích z jeho prací.

¹¹ Srov. také Nováková (2014).

metod na příkladu překladů korespondence není obvyklé. Podle Zadražila (1983) lze o dějinách překladu ve skutečnosti uvažovat pouze v oblasti překladu literárního, překladatelskou metodu tak vztahuje jen k překladům literárním. Jelikož korespondenci nelze jednoznačně zařadit mezi literární díla, bylo by v Zadražilově pojetí problematické uvažovat také o metodách překladu korespondence. Vízdalová ovšem zdůrazňuje, že korespondenci literárních autorů lze díky jejich stylistické hodnotě za literární texty považovat (1994, s. 126). Kromě toho zaznamenaly stylistický a žánrový vývoj např. i texty odborné (srov. např. Klaretovy veršované slovníky s dnešními), lze tedy předpokládat, že se stejně tak změny překladatelských metod netýkají jen oblasti překladu literárního a že je tedy možné mluvit o překladatelských metodách také v případě překladu korespondence¹².

Co se konkrétních pramenů pro poznání dobových překladatelských konvencí týče, vykonal na poli českých dějin překladu mnoho práce především Jiří Levý, jehož *České teorie překladu* z roku 1957 jsou klasickým dílem české translologie. Po Levém nevznikla již žádná další souhrnná publikace zaměřující se na vývoj překladatelských metod a konvencí. V nejrůznějších sbornících a periodikách se objevují studie o překladech z jednotlivých národních literatur v příslušných obdobích (na příklad *Kapitoly z dějin českého překladu*, sborník *Český překlad I a II*), soudobá práce srovnatelná s Levého kompendiem ovšem chybí.

Opírat se tedy budeme jednak o uvedené práce, jednak o dílčí studie věnované zkoumaným obdobím, jako jsou na příklad diplomové práce Radky Novákové *Vývoj překladatelských metod na překladech novely Der Hochwald A. Stiftera* a Olgy Richterové *Vývoj překladatelských metod na příkladu Písně o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka*. Cenná je také studie Vlasty Vlašínové (1965), která sleduje dva časově vzdálené překlady Ščedrinovy *Pošechoňské stariny* z pera jedné překladatelky. Poznatky těchto autorek tak využijeme také.

¹² Tato práce nemá za cíl definovat překladatelské metody v jednotlivých obdobích. Tyto metody podléhající dobovým konvencím mají pouze sloužit jako podklad pro analýzu.

5 Karel Havlíček a výchozí texty

Karlu Havlíčkovi bylo věnováno několik monografií a mnoho studií a článků¹³. Jeho literární tvorba byla podrobena mnoha rozborům. V rámci této práce proto uvedeme jen stručný celkový Havlíčkův životopis a blíže se zaměříme na ta léta jeho života, do kterých spadá předmětná korespondence. Naznačíme témata, která se v této korespondenci objevují, a krátce popíšeme také její jazyk.

5.1 Stručný životopis Karla Havlíčka

Karel Havlíček se narodil 31. 10. 1821 v Borové do rodiny kupce Matěje Havlíčka a Josefy Havlíčkové. Zde nejprve navštěvoval farní školu, poté byl poslán do druhé třídy tzv. normální školy v Jihlavě (1830/31). Rodina se v roce 1833 přestěhovala do Německého Brodu, kde Havlíček již předtím navštěvoval třetí třídu hlavní školy (1831/32) a následně vystudoval gymnázium (1832–38). Po gymnáziu nastoupil na filozofii do Prahy (1838–40), kde s přáteli Vilémem Gablerem a Františkem Jirglem¹⁴ založil vlastenecké sdružení, v jehož rámci se sami důsledně vzdělávali a rozvíjeli národně uvědomovací program. Havlíček se zde také rozhodl pro kněžské povolání, částečně pod vlivem borovského vikáře Brůžka. Doufal, že díky tomuto povolání bude moci nejlépe prospívat národu, ale jeho studia v pražském arcibiskupském semináři (1840/41) ho od jeho záměru odradila. Ze semináře byl po necelém roce vyloučen, církví a jejím představitelům pak věnoval mnoho epigramů (Macura, 2000, s. 112n).

Po neúspěšném studiu se Havlíček dále vzdělával sám. V létě roku 1842 se dvěma společníky cestoval po Haliči a Slovensku, v říjnu poté odjel na základě doporučení P. J. Šafaříka za ruským spisovatelem a historikem Pogodinem do Ruska, kde se měl stát jeho domácím učitelem. Kvůli nevyřízenému pasu se však delší dobu musel zdržet ve Lvově, kde blíže pronikl do polských a ukrajinských literárních poměrů. To samé se mu zdařilo také během pobytu v Rusku. Zde byl na jednu stranu fascinován exotickým prostředím, zároveň v něm ale narůstal kritický odstup vůči ruské politice. V Rusku začal přispívat do *Květů* a psát epigramy (Macura, 2000, s. 113).

¹³ Přehled nejvýznamnějších, které vyšly do šedesátých let minulého století, přináší Kazbunda (2013).

¹⁴ Lexikonu české literatury i v Kazbundově monografii, ze které budou pocházet následující informace, je uváděna podoba *Girgl*. Jde ovšem pouze o pravopisný jev, proto zde uvádíme podobu s *J*.

Do Německého Brodu se vrátil v létě roku 1844, dva týdny po smrti svého otce. Na jaře roku 1845 odjel do Prahy, chtěl se živit jako spisovatel z povolání. Díky svým literárním postřehům z Ruska pronikl do okruhu českých vlastenců, mezi kterými byl i František Palacký. Na základě jeho doporučení získal v lednu roku 1846 místo redaktora České včely. Časopis se pod jeho vedením vyznačoval liberální politickou orientací a získal si velkou oblibu čtenářů (ibid.).

Na jaře roku 1848 se oženil s Julií Sýkorovou. V březnu téhož roku, podnícen rakouskou revolucí, vstoupil do politiky a stal se členem Svatováclavského, později Národního výboru. Založil také Národní noviny. Jeho publicistická i literární činnost se nesla v duchu politického liberalismu a aktivizace českého národního hnutí. Po porážce pražského povstání byl v červenci zvolen do národního sněmu. Ve stejný den byl zatčen. Po svém propuštění přijal svůj politický mandát a odjel na sněm do Vídně. Svého mandátu se brzy vzdal, vrátil se do Prahy, pokračoval ve vedení Národních novin a připojil k nim satirickou přílohu Šotek (Macura, 2000, s. 113n).

Na základě rozehnutí sněmu ve Vídni vstoupil Havlíček do politické opozice, kvůli svým výrokům byl několikrát vězněn. V lednu roku 1850 byly po několika výstrahách definitivně zastaveny jeho Národní noviny. Havlíček začal vydávat časopis Slovan, vzhledem k neustálým konfiskacím jeho vydávání ale v srpnu roku 1851 zastavil sám. Přesto byl na základě své publicistické činnosti 16. 12. 1851 zatčen v Německém Brodě a odvezen do Brixenu. Ačkoliv mu byla zakázána literární činnost, napsal zde satirické skladby *Tyrolské elegie*, *Král Lávra* a část *Křtu svatého Vladimíra* (Macura, 2000, s. 114).

Návrat do Čech mu byl povolen v dubnu roku 1855 po smrti jeho ženy, s podmínkou, že se vzdá novinářské činnosti. Do Prahy se mohl vrátit až po doporučení lékařů na základě zjištěné pokročilé tuberkulózy. Léčil se v lázních Šternberk, ale jeho stav se neustále zhoršoval, a do Prahy tak byl převezen již v bezvědomí, aby zde 29. 7. 1856 zemřel (ibid.).

Jeho životní osud, vyhnanství a předčasná smrt z něj učinily symbol odboje proti rakouské nadvládě a „národního mučedníka“ (ibid.).

5.2 Německá rodinná korespondence Karla Havlíčka

Německá rodinná korespondence Karla Havlíčka spadá do období třicátých a první poloviny čtyřicátých let 19. století. Jeho první německý dopis pochází

z roku 1831. Ve čtyřicátých letech se jazyk korespondence mění a Havlíček začíná psát rodičům česky. Spornou dataci změny jazyka korespondence tematizuje již bakalářská práce *Německé dopisy Karla Havlíčka v českých překladech*. Její poznatky zde budou uvedeny ještě jednou a dále rozšířeny o relevantní aspekty Havlíčkovy biografie a výsledky badatelské práce Kazbundovy (2013)¹⁵.

To, že jazykem Havlíčkovy rodinné korespondence byla němčina, může na základě jeho životopisu působit překvapivě, odpovídalo to ovšem dobovému úzu a společenskému postavení rodiny (Stráníková, Leuween-Turnovcová, 2011, s. 113n)¹⁶.

Tehdejšímu jazykovému úzu odpovídal také vzdělávací systém, v rámci nějž byla nutná znalost němčiny:

„Wenn man den üblichen Bildungsweg der tschechisch- und deutschsprachiger Lerner bzw. Studenten vergleicht, ergibt sich tatsächlich ein Nachteil für die tschechischen Muttersprachler. Sie mussten nach der tschechischen Trivialschule Deutsch für den weiteren Bildungsweg lernen. Mit dem Deutschen fing man in der dritten Klasse (im fünften Schuljahr) der Hauptschule an. Die hier erworbenen Kenntnisse des Deutschen reichten aber meist nicht für einen anspruchsvollen Unterricht aus. Deshalb verbrachten sie oft noch mindestens ein Jahr in der Hauptschule einer deutschsprachigen Region. Danach konnten das Gymnasium, die zweijährige Philosophie und das eigentliche Studienfach folgen. Der deutschsprachige Lerner bzw. Student musste zwar auch die Schriftsprache lernen, nicht aber das Deutsche als Fremdsprache. Seine Lernzeit war um mindestens ein Jahr kürzer, seine Sprachkenntnisse besser, sein Sprachbewusstsein unproblematisch. Er hatte nicht über Jahre hinweg mit Fehlern zu kämpfen, die von anderen moniert werden konnten“ (Stráníková, Leuween-Turnovcová 2011, s. 14).

Ve shodě s tímto systémem tak Havlíček docházel nejprve do dvoutřídní školy v Borové (od října 1826), kde byla vyučovacím jazykem čeština. Jeho rodiče ho pak na podzim roku 1830 poslali na školu do Jihlavy, patrně také na doporučení

¹⁵ Dlouhodobá práce Karla Kazbundy, který sbíral materiál o životě a politické činnosti Karla Havlíčka od začátku dvacátých let 20. století až do let šedesátých, byla vydána až před třemi lety a doplněna o životopisné medailonky zmíněných osob, které sestavil Jiří Pokorný.

¹⁶ „Wir wissen, dass der Vater die Korrespondenz mit dem Sohn Karel zunächst auf Deutsch geführt hat und dass Karel H. seinen Eltern zunächst ebenfalls dem familiären Kode des sozialen Fortkommens entsprechend auf Deutsch geschrieben hat“ (Stráníková, Leuween-Turnovcová 2011, s. 113n).

Havlíčková učitele Antonína Linka a borovského vikáře pátera Brůžka, aby se zde na takzvané hlavní škole naučil německy. Zde navštěvoval třídu přípravnou, která mu následně měla umožnit studium na gymnáziu. Jihlava byla v té době městem zcela německým, Havlíček se německy učil i soukromě, mimo školu, ale jeho pokroky byly dle jeho vlastního vyjádření nevalné (Kazbunda, 2013, s. 35n). Z Jihlavy také pocházejí první Havlíčkovy dopisy, pomineme-li blahopřání k otcovu svátku z roku 1831.

Patrně na základě neuspokojivého prospěchu a také na základě otcova přání získat obchod v Německém Brodě, Havlíček do třetí třídy hlavní školy nastoupil již v převážně českém Německém Brodě, aby poté mohl přejít na tamní gymnázium (Kazbunda, 2013, s. 40n).

Také na gymnáziu byla vyučujícím jazykem němčina, důraz byl kladen i na studium latiny. Žáci se měli ovšem již od počátku vzdělávat i v českém jazyce, aby slovy jejich učitele „nebyli ve své vlasti cizinci a hosty“ (Kazbunda, 2013, s. 51). Havlíček ale dle Kazbundy neměl dobrého učitele, a tak byly „jeho znalosti českého jazyka a slohu po odchodu z gymnázia chatrné“ (s. 48). Přesto se již na gymnáziu začal projevovat jeho zájem o tematiku českého národa, a to díky nepřímému působení vlastenecky cítícího humanitního učitele pátera Divoka (Kazbunda, 2013, s. 49).

Na hlavní škole i v prvních třídách gymnázia byl Havlíček studentem průměrným, sníženou měl vždy také známku z mravů. Jeho prospěch se výrazně zlepšil poté, co se celá rodina přestěhovala do Německého Brodu. Havlíček tak opět bydlel s rodiči a stal se z něj student „výborný, horlivý, zřejmě ctižádostivý“ (Kazbunda, 2013, s. 50).

V této době z pochopitelných důvodů Havlíček rodičům nepsal. Pro pozdější korespondenci je ovšem důležitý jeho vztah se spolužáky, které později ve svých dopisech zmiňuje (Dlaske, Buttula, Příborský).

Po úspěšném dokončení gymnázia byl Havlíček poslán na pražskou filozofii (1838–1840). Zde bydlel bez rodičů, ve studentském bytě, a tak máme k dispozici celou řadu jeho dopisů rodičům, a to i v Novotného překladech.

Jeho korespondence se týkala především všedních záležitostí, Havlíček ji do Německého Brodu posílal převážně po formanovi Vackovi spolu s objednávkami jeho otce a svým šatstvem k vyprání nebo opravě. Kromě objednávek, účtů a seznamů poslaných věcí se v dopisech objevují popisy života v Praze a studia

nebo cest za páterem Serbouskem a prázdninových cest s přáteli. Časté jsou také upomínky směrem k rodičům, aby dobře vychovávali jeho mladší bratry France a Pepíka.

Z dopisů i známek v obou ročnících, v tzv. logice a fyzice, vysvětluje, že Havlíček byl pilným studentem se znamenitým prospěchem, V korespondenci z té doby často zmiňuje své spolužáky, Viléma Gablera a Františka Jirgla. Ti byli také jeho nejbližšími přáteli, s nimi si rozděloval práci vedoucí k poznání evropských kultur. Rozpravy mezi sebou vedli vždy německy, jednak proto, že Gabler jako Němec česky neuměl, jednak kvůli nedostatečné slovní zásobě tehdejší češtiny (Kazbunda, 2013, s. 62).

Havlíček v té době ovšem jevil o češtinu velký zájem, jak dokazuje i jeho korespondence. K dispozici tak máme patrně první Havlíčkův česky psaný dopis, ve kterém 16. ledna 1839 píše Mořici Příborskému: *ga wšak, gak dofytosti zporowat lze, němčiny fem se zcela odřekl, a fwatau, ljbozwučnau mateřskau řeč uchopiw ze wšj chutj Čechem chcy býti i řečj, i skutky*¹⁷. Jak je ovšem z datace německých dopisů rodičům zřejmé, neodklonil se od němčiny zcela. V německojazyčném prostředí pražské filozofie by to ani nebylo možné. Česky ovšem Havlíček dopisoval česky mluvícím přátelům¹⁸. Zapsal si také nepovinný předmět český jazyk a literatura, neabsolvoval ho ovšem úspěšně (Kazbunda, 2013, s. 63), což spolu s jeho českými dopisy může svědčit o nedostatečné znalosti češtiny.

Na konci prvního ročníku vyslovil Havlíček také přání stát se knězem a korespondence z ročníku druhého svědčí o upevnění jeho rozhodnutí, rozhodoval se ovšem mezi pražským a královéhradeckým seminářem. Na základě výborných výsledků a úspěšné kandidátní zkoušky byl nakonec v září roku 1840 přijat do pražského arcibiskupského semináře (Kazbunda, 2013, s. 77n).

Zde se dále pilně vzdělával, a to jak během přednášek, tak mimo ně. Pokračoval jeho intenzivní zájem o češtinu a o filozofické obory, který souvisel také s přáním stát se duchovním profesorem na gymnáziu. Se studiem byl dle svých deníkových záznamů v podstatě spokojený, zklamaný byl především svými

¹⁷ Dopis je transliterovaný dle transliteračních zásad pro novou edici korespondence Karla Havlíčka. Ve stejné transliteraci budou uváděny i dopisy ostatní.

¹⁸ Např. Františku Jirglovi, Josefu Tadeáši Klejzarovi, Janu Klumparovi, Karlu Zapovi nebo Františce Weidenhoffrové.

kolegy, přísnou církevní hierarchií a nedostatečným zaujetím církevních hodnostářů pro jejich povolání (Kazbunda, 2013, s. 82nn).

Sám ale také nebyl pouze vzorným studentem. Dle svědectví svého i svědectví svých kolegů hrával v semináři karty a také se rád pro zábavu pral, a to prý tak, že během deseti měsíců potrhal čtyři kleriky. Kromě toho se přikláněl k tradici husitství a slovanské bohoslužby, čemuž nebyli jeho představení v semináři nakloněni. Své názorové odpůrce pak častoval ironickými vtipy, kterým neunikli ani představení semináře (Kazbunda, 2013, s. 97nn).

Během závěrečných zkoušek prvního ročníku, na přelomu července a srpna 1841, Havlíček neobstál u zkoušek z hebrejštiny a exegeze. K jeho neúspěchu mohla přispět větší přísnost, s jakou měli ten rok vyučující studenty posuzovat. Vliv mohla mít také skutečnost, že zkoušejícím byl profesor, k jehož svátku složil Havlíček českou obdivnou ódu, kterou ale tento profesor nechtěl přijmout, aby nebyl nařčen ze sympatií k všeslovanství. Snad chtěl tedy ukázat, že k Havlíčkovi nechová žádné větší sympatie (Kazbunda, 2013, s. 101nn).

Na základě neúspěchu u těchto dvou zkoušek vydala zkušební komise dobrozdání, že Havlíček o vlastní teologická studia nedbá, ačkoliv vykazuje výtečné schopnosti a nadání. Na tomto základě doporučil rektor arcibiskupovi, aby Havlíčkovi udělil *consilium abeundi*, tedy doporučení seminář opustit. Arcibiskup se nakonec rozhodl pro imperativní vyloučení, patně na popud představeného semináře, který Havlíčka neměl v lásce (Kazbunda, 2013, s. 104n).

Havlíček patně o chystaném doporučení tušil, ačkoliv se o něm v korespondenci s rodiči nezmiňuje. Dle Kazbundova bádání o něm nepíše ani přátelům (ibid.). Na začátku září pak dostal do Německého Brodu vyrozumění, že je ze semináře vyloučen, „poněvadž za pobytu svého v semináři velmi málo povolání k stavu duchovnímu ukazoval, zabýval se více předměty mimo obor nauk teologických, a proto z nedostatku pilnosti dostal druhé známky z hebrejského a z výkladu Starého zákona, poněvadž krom toho velmi lehké zásady jevil“ (Kazbunda, 2013, s. 106). Havlíčka vyloučení velmi rozhněvalo. Věděl, že bude muset seminář nejspíš opustit. Chtěl to však učinit sám a mrzelo ho, že „neshodil černou hazuku včas“ (ibid.)

Havlíčková korespondence ze studií v semináři zahrnuje podobná témata jako korespondence z pražských filozofických studií. Všimnout si lze nápadně Havlíčkovy pořádkumilovnosti (hlavně ve věcech účetních), sebevědomí (co se

týče studia) a neustálého nabádání k dobré výchově jeho bratrů. Nabádá rodiče také k tomu, aby je vedli k četbě českých knih. K tématům korespondence uvedeným výše přibývá častý popis života v semináři a nejrůznějších církevních slavnostech, kterých se Havlíček jako akolyta účastnil. Porovnáme-li jeho dopisy rodičům se zápisky z deníku a svědectví jeho kolegů, je patrné, že rodičům nesděloval všechno, jako např. důvod, proč se jeho kleriky neustále trhají.

Ačkoliv byl tedy Havlíček ze semináře vyloučen, vrátil se v říjnu 1842 opět do Prahy. Zde se snažil získat místo auskultanta, tedy pomocného učitele na staroměstském akademickém gymnáziu. Účastnil se také konkurzu na místo gramatikálního učitele v Chebu. Kromě toho dále studoval a usiloval o složení rigorózní zkoušky, aby se mohl stát profesorem filozofie. Jelikož ale neuspěl u konkurzní zkoušky na místo auskultanta a ani jeho další snahy nebyly úspěšné, rozhodl se stát se prozatím vychovatelem, ani v tomto ohledu všem nebyl v Praze úspěšný (Kazbunda, 2013, s.113nn).

Zároveň se ještě intenzivněji zabýval studiem české literatury a českého jazyka a také studiem ostatních slovanských literatur a jazyků. Svůj zájem obracel především k Polsku. Po Polsku také cestoval o prázdninách, tedy na konci července a především v srpnu 1842. Dále se vydal na Slovensko a odtud se na začátku září 1842 vrátil domů (Kazbunda, 2013, s. 130nn).

Z této doby máme k dispozici Havlíčkovy poslední německojazyčné dopisy rodičům. v nich podrobně popisuje své snažení a záměry, které se týkají auskulantského, profesorského a vychovatelského místa a rigoróza. Nezmiňuje se ovšem o neúspěchu u zkoušky, překrucuje také skutečnost, že nebyl přijat na vychovatelské místo, aby to vypadalo, že se ho sám zřekl¹⁹. Kromě toho jsou předmětem dopisů stejně jako v předchozích obdobích objednávky rodičů týkající se obchodu, každodenní záležitosti a Havlíčkovy cesty.

Po prázdninách se Havlíček opět vrátil do Prahy, kde se seznámil s všeslovansky smýšlejícím Šafaříkem, který ho doporučil na vychovatelské místo do Moskvy. Dle Kazbundy ho otec od tohoto úmyslu zrazoval a ve výčitkách pokračoval i za Havlíčkova působení v Rusku, kam se přes výše zmíněné peripetie a dlouhý pobyt ve Lvově dostal na začátku roku 1843 (Kazbunda, 2013, s. 136). Nedostupnost Havlíčkovy korespondence rodičům z období jeho pobytu

¹⁹ Kazbunda (2013) dokládá, že na jeho místo byl přijat jeho přítel Gabler (s. 120n).

ve Lvově a v Rusku znemožňuje přesnou dataci změny jazyka této korespondence. Poslední nám známý německy psaný dopis rodičům je z 20. 8. 1842, tedy z Havlíčkovy prázdninové cesty po Polsku a Slovensku, první česky psaný je pak dopis matce z 5. 4. 1845 odeslaný již z Prahy, kam se Havlíček vrátil po zimě, kterou strávil se svojí ovdovělou matkou.

Jak bylo řečeno, nejsou dopisy rodičům z období od konce srpna 1842 do začátku dubna 1845 badatelsky dostupné, je ale velmi pravděpodobné, že Havlíček v korespondenci s rodiči neustal. Soudit tak lze např. z dopisů přátelům, v nichž se o korespondenci s rodiči zmiňuje²⁰. Zde ovšem není řečeno nic o jazyku předmětných dopisů. Z dopisů rodině máme z tohoto období k dispozici jen Havlíčkův dopis z 23. 10. 1843 adresovaný sestře Johaně Nepomuceně, který je psán česky a v němž se Havlíček zmiňuje o tom, že mu psal otec.

Novotný (1941) na základě Havlíčkových listů, které měl v rukou, udává, že z celkového počtu 129 dopisů rodičům jich je 81 psáno německy a 48 česky. Za předěl mezi těmito většími soubory a mezi dvěma jazyky považuje Havlíčkovu cestu z let 1843 a 1844, přičemž dopisy do roku 1843 jsou dle Novotného psány německy, od roku 1845 česky (s. 14n). Dopisy z Havlíčkova pobytu v Rusku tak patrně v rukou neměl.

Quis i Janáčková kladou změnu jazyka už do období Havlíčkova pobytu v Rusku. Oba se o ní zmiňují v souvislosti s odmítavou reakcí Havlíčkova otce. Quis (1903) se odvolává na Václava Zeleného, který píše, že se Havlíček opovážil odchýlit od němčiny „až r. 1843, když z Rus začal psát česky, což otce velmi polekalo; viděl v tom počínání cosi velmi nebezpečného a budoucnosti synově záhubného.“ (s. 2n)

Podobně píše Janáčková:

„Poznání největší slovanské země utvrdilo v Havlíčkovi vědomí češství. I domů rodičům počal psát česky. Co to tenkrát znamenalo za opovážlivost, prozrazuje otcova reakce: Matěj Havlíček, německobrodský občan a kupec, původem český vesničan, to prý bral jako nemístnou a nebezpečnou opovážlivost a pojal obavy o Karlovu budoucnost.“ (Janáčková, 1990, s. 60)

²⁰ Jedná se například o pasáž z dopisu Janu Klumparovi z 5. února 1844 týkající se Havlíčkova odhodlání stát se spisovatelem: *Nyní jsem sice pro tu věc s rodiči w silném nedorozumění a již nějaký čas jim pořád polemiku piši: oni jenom pořád mluví o zaopatření, o úřadech atd a rádi by ze mne aspoň, když se adwokátství nepodařilo, měli profesora.*

Změnu jazyka korespondence v současnosti přesněji datovat nemůžeme, spolehnout se tak můžeme jen na uvedená svědectví.

5.3 Jazyk a styl výchozích textů

Výše byla nastíněna témata Havlíčkových německých dopisů rodičům. Pro analýzu překladů je důležité zhodnotit také styl originálních textů. Dopisy jsou většinou psány neformálně, formálnější styl vykazují dopisy psané k svátku rodičů nebo pasáže týkající se závažných témat, jako je úmrtí rodinných přátel.

Zanedbatelná není také pravopisná a jazyková stránka dopisů. Havlíčkovy německé dopisy jsou psány kurentem. Z pravopisného hlediska jsou poznamenány kolísavosti některých jevů (např. *s/ß*: *ich weis* vedle *ich weiß*)²¹ a z dnešního hlediska archaickým pravopisem. Oproti dnešní pravopisné normě užívá Havlíček např. *y* místo *i* (*seyn, bey*), vkládá *h* (*Theuerste, Rath*), užívá dlouhá *s* (*Theuerste*), zdvojení naznačuje vodorovnou čarou nad literou²². Jeho pravopis většinou odpovídá tehdejší normám, odchylky postihují především interpunkci. Havlíček často neodděluje čárkou oslovení nebo vztažné věty, což může na některých místech ztěžovat porozumění. Je pravděpodobné, že grafické zachycení u Havlíčka místy odráží výslovnost, objevují se tak např. infinity *sorgn, gen* nebo redundantní značení délky či krátkosti (*vielmahls, errinere dich*).

Z hlediska morfologie se v dopisech často objevují přítomné tvary sloves s kořenem *kommen* a *nutzen* s přehláskou (*er kömmt, ich benütze*), které byly tehdy běžné v jihoněmecko-rakouské varietě, k níž lze Havlíčkův jazyk přiřadit i na základě dalších jevů. Příkladem je archaická podoba příslovce *dorten* nebo časté nerozlišování dativních a akuzativních tvarů na *-m* a *-n* v koncovech zájmen a adjektiv v maskulinu a neutru singuláru (*ohne vielleicht von jemanden betrogen worden zu seyn*).

Z lexikálního hlediska se v Havlíčkových dopisech vyskytují četné bohemismy a latinismy. První pocházejí často z tzv. Küchlböhmisch (*Pekač*)²³,

²¹ Na sledované jevy upozorňuje vznikající studie o jazyku Havlíčkových německojazyčných dopisů (Martínek). Některé její poznatky (především z pravopisné a morfologické roviny) tak přebíráme.

²² K těmto i dalším popisovaným jevům srov. studii *Němčina v korespondenci Boženy Němcové*, která podobné znaky sleduje na materiálu zmíněné korespondence (Martínek, 2007). Františku Martínkovi také děkuji za konzultace k němčině v Havlíčkově korespondenci.

²³ Podle Novotného se nejspíš jedná o pojmenování nějakého druhu pečiva (Novotný, 1941, s. 214).

Buchte, Kolatschen), druhé se týkají především studentského života (*Clasfen, Praefect, Eminenz*). Havlíček využívá i česká citátová slova, nejčastěji v závorkách k upřesnění německého vyjádření, např. *ganz mir Marmor gepflastert* (*kostkovaný*) nebo *Aprikosen* (*Merunky*). Jinde cituje celé věty, které pronesl český mluvčí, např. *Tuhle pofyla náš Pán Farař tomu Pánu Studentowi, co zde wostáwá, a má k němu přiyit ke třem kaprum!* nebo dále *Ježiš Maria! to ten neyni*. Takové citáty, stejně jako latinská slova, píše většinou latinkou.

Ze syntaktického i lexikálního hlediska vykazují jeho dopisy rysy nepřipravenosti a mluvenosti. Nápadné jsou časté škrty, vsuvky a anakoluty. Interpunkce zohledňuje spíše rytmus mluvené řeči než větný princip. Tato interpunkce ztěžuje také překladatelovu práci, jelikož je často obtížné rozpoznat hranice syntaktických celků. K těmto obtížím přispívají i dlouhá souvětí, která se nejednou táhnou přes celý odstavec. V dopisech se často objevují modální částice (*wohl, nun*), které mohou být kvůli své nejednoznačné sémantice dalším zdrojem překladatelských problémů.

Havlíčkův jazyk je z hlediska pragmatiky poznamenán dobovými konvencemi, které se týkají např. rozlučkových formulí (*Lebet Alle recht wohl ich küsse Alle, und verbleibe / Euer / dankbarfter Sohn Karl*). S těmito ustálenými obraty ovšem mladý Havlíček pracuje nejednou kreativně (*Lebet also recht wohl liebste Eltern und erinnert Euch manchmal in den Prüfungsängften, daß sie auszuhalten hat / Euer / dankbarfter Sohn / Karl I. von Gottes Gnaden Physiker.*). Podobným způsobem aktualizuje jazyk např. také v oblasti přirovnání.

V dopisech rodičům většinou tyká, vykává pouze v několika prvních stylizovaných blahopřáních²⁴. V oslovení často užívá velké počáteční písmeno osobních zájmen (*Ihr, Euer, Du*), objevuje se ale i písmeno malé. Velké písmeno někdy užívá i u dalších zájmen odkazujících k rodičům (*Lebet Alle recht wohl*).

5.4 Jazyk a styl českých dopisů

Havlíčkovy české dopisy mohou sloužit jako srovnání a model k nápodobě. Jejich jazyk odpovídá stavu tehdejší češtiny. Oproti dnešní češtině tak často vykazují jiný pořádek slov (verba finita ve vedlejších větách na konci věty a ve větách hlavních na druhém místě, větný rámeček), lexikum působí archaicky a často

²⁴ Jako je např. blahopřání k svátku, které matce posílá 18. 3. 1832.

se v nich objevují germanismy. Jejich pravopis je rozkolísaný, různým způsobem reflektuje tehdejší pravopisné změny (srov. blíže Kukrechtová, 2013).

Všimnout si lze výrazného vývoje, který jazyk Havlíčkových českých dopisů prodělal. Zatímco v dopise Františku Jirglovi z 11. prosince 1842 mladý Havlíček píše *Děkuj Bohu že to pišu w jazyku mi posud nezwiklém sic bys jiste přes půl hodiny wariace w tom samém themu slyšel*, je z pozdějších dopisů patrná jistota jeho písemného projevu a schopnost jemného stylistického odstínění.

Havlíčkovy české dopisy jsou tak cenným pramenným materiálem k poznání stavu češtiny v době překotného vývoje. Jejich znakům se blíže věnuje např. Kukrechtová (2013), Rybová (2015) nebo Martínek (2015). Pro detailnější popis tedy odkazujeme na tyto práce, některé znaky budou uvedeny v části věnované vznikající edici Havlíčkovy korespondence.

6 Analytická část

Dobu vydání prvních tří edic analyzovaných překladů korespondence Karla Havlíčka spojuje napjatá společenská situace nebo období přerodu. Pro přelom 19. a 20. století v případě Quisovy *Korespondence Karla Havlíčka* to bylo česko-rakouské napětí v mnohonárodnostní habsburské monarchii, pro Novotného *Havlíčkovy synovské listy ze studií* doba nacistické okupace a pro výbor Jaroslavy Janáčkové změna společenského klimatu po sametové revoluci. Zdá se, že Havlíček je osobností, k níž se právě v takových obdobích čeští literáti a editoři stále znovu vrací.

V současnosti vychází další edice, edice kritická, která by měla na Havlíčkovu korespondenci nahlížet objektivně a bez předsudků. Citace z edičního záměru této edice ovšem dokládá, že i pro ni je patrný určitý ideový postoj editorského kolektivu:

„V české společnosti, v publicistice a nezřídka i v odborné literatuře (např. lingvistické) se dnes projevuje tendence k povrchnímu a paušalizujícímu odsudku národně emancipačních snah české společnosti 19. století. Právě osobnost Karla Havlíčka (snad ještě lépe než Boženy Němcové, jejíž korespondenci vydalo Nakladatelství Lidové noviny v letech 2003–2008), aktualizovaná edicí osobní korespondence, by mohla toto pro národní kulturu nebezpečné ideové klíšé alespoň zčásti nabourat. V době oslabování norem společenských, jazykových i etických, v době eroze pocitu zodpovědnosti za mateřský a národní jazyk a vztahu k němu, v době masívní komercializace sdělovacích prostředků a ideové vyprázdňenosti veřejného prostoru, v době zpochybňování občanské společnosti a selhávání demokratických principů v každodenní praxi by svět Karla Havlíčka vyvstávající z jeho korespondence mohl ohrožované hodnoty, potřebné dnešku i budoucnosti, připomínat jako živoucí odkaz jedné z největších, evropsky inspirovaných osobností našich dějin.“

Ačkoliv je hlavním cílem této analytické části formulace překladatelských metod na pozadí dobových překladatelských konvencí, bude se věnovat také tomu, jakým způsobem ovlivňuje podobu překladů hodnotová orientace překladatele, respektive editora.

6.1 Postup práce

Tato část bude rozdělena na tři části, podle jednotlivých edic. V úvodu k jednotlivým edicím bude uveden životopis příslušných překladatelů. Dále bude

nastíněn sociokulturní kontext období vzniku jednotlivých překladů se zvláštním zřetelem k česko-německým (resp. také česko-rakouským) vztahům. Následně budou krátce popsány dobové překladatelské konvence. Jelikož se překlad zařazuje také do kontextu původní literární tvorby, bude zároveň stručně popsána literární situace na poli české literatury.

Poté budou pomocí translatologické analýzy rozebrány překlady Havlíčkova dopisu matce datovaného 15. a 17. 5. 1841 a nedatovaného konceptu blahopřání otci. První překlad obsahují všechny tři publikované edice i edice vznikající. Originál tohoto dopisu tvoří přílohu č. 1, jeho překlady přílohu č. 2, 3 a 4. Překlad konceptu blahopřání otci je obsažen ve všech edicích kromě výboru *Strmé cesty*. Jeho originál otiskují jako přílohu č. 5, překlady jako přílohy č. 6, 7 a 8.

Translatologická analýza dopisů přeložených Ladislavem Quisem a Miloslavem Novotným se bude opírat o jazykovou analýzu z práce *Německé dopisy Karla Havlíčka v českých překladech* (Kukrechtová, 2013). Tato analýza je zaměřená lingvisticky, týká se tedy především jazykové kategorie z modelu translatologické analýzy Kathariny Reißové.

Z předmětné analýzy vyplynulo, že nejdůležitějšími jazykovými rysy zmíněných překladů jsou v případě Quise doslovnost a užívání jak progresivních, tak archaických jazykových jevů, v případě Novotného pak jazykový purismus a konsekventní užívání jazykových prostředků doporučených dobovými jazykovými příručkami.

Translatologická analýza v této práci se zaměří na to, jak se zmíněné tendence projevují v rámci jejích jednotlivých kategorií a zároveň se pokusí vystopovat další opakující se překladatelské postupy a posuny. Na tomto základě se poté pokusíme zformulovat překladatelskou metodu těchto překladatelů.

Jelikož máme v překladu Miloslava Novotného k dispozici více dopisů, provedeme výběrově také analýzu několika dalších překladů. Zaměříme se přitom jednak na posuny v překladu, jednak také na proklamované puristické tendence.

V případě překladů nejnovějších budeme postupovat odlišným způsobem. Jelikož máme vzhled do práce překladatelského týmu, popíšeme nejprve zamýšlenou překladatelskou metodu a následně se pomocí translatologické analýzy pokusíme určit, jak se skutečně promítá do překladů. Oproti původnímu předpokladu nejsou k dispozici definitivní znění překladů všech dopisů. V současných verzích by ale mělo docházet nanejvýš k drobným změnám. Naše

translatologická analýza tak může sloužit také k odhalení negativních posunů a případně pomoci nalézt vhodnější překladatelská řešení.

6.2 Korespondence Karla Havlíčka

6.2.1 Sociokulturní kontext

Korespondence Karla Havlíčka vyšla v roce 1903. Na přelomu 19. a 20. století nebyly české země samostatné, nýbrž stále součástí habsburské monarchie (od roku 1526). Ačkoliv se český jazyk po úspěšném národním obrození v 19. století do značné míry emancipoval vůči němčině²⁵, byla němčina do vzniku samostatného československého státu v roce 1918 jazykem státní administrativy (Šlosar, 2009, s. 124).

Právě jazykové otázky vyvolávaly v 90. letech v českých zemích velké napětí. V roce 1897 bylo ministrem vnitra Badenim vydáno nařízení o zrovnoprávnění češtiny a němčiny ve vnitřním chodu státní správy na celém území Čech a Moravy. Všichni úředníci tak měli ovládat oba zemské jazyky. Toto nařízení bylo ale po vlně nevole ze strany německojazyčných občanů nakonec zrušeno (Wolf, 2012, s. 77).

Státní úřady přitom nedisponovaly profesionálními překladateli a tlumočníky. Češi se tak po zrušení nařízení opět museli v úředním styku ve velké míře spolehnout na svou znalost němčiny (ibid.). I proto lze tuto znalost mezi širokými kruhy české společnosti na začátku 20. století stále předpokládat.

Česko-německý bilingvismus, který byl v 19. století v českých zemích především v kruzích městské inteligence velmi rozšířený, přesto na počátku 20. století slábl (Šlosar, 2009, s. 124). Kromě častější dvojjazyčnosti státních úředníků (Wolf, 2012, s. 77) k tomu přispěl i rozvoj českého středního školství a osamostatnění pražské české univerzity v roce 1882 (Šlosar, 2009, s. 124).

Literární život byl i kvůli vypjaté situaci ohledně jazykových otázek stále poznamenán cenzurními zásahy ze strany habsburské monarchie, na přelomu 19. a 20. století dokonce intenzivněji než např. v sedmdesátých letech 19. století. Jako v obdobích předcházejících byla postihována negativní vyjádření na adresu císaře, církve nebo soužití národností v mnohonárodnostní monarchii. Většinou se sice jednalo o konfiskaci periodik, neperiodická literatura byla ovšem zabavována

²⁵ Na začátku 20. století tak došlo např. k upevnění normy českého spisovného jazyka díky prvním *Pravidlům českého pravopisu* Jana Gebauera z roku 1902 (Šlosar, 2009, s. 124).

také, a to především na základě obsahu, nikoliv na základě formy. Od 80. let docházelo také k zabavování překladů. Cenzura byla přitom následná, posuzovány byly tedy texty, které již vstoupily do oběhu, pokud na jejich závadnost poukázala státní instituce, občanská společnost nebo jednotlivec. Cenzura se v druhé polovině 19. století již snažila o transparentnost. Z úředních novin i z dalších čísel postižených periodik se tak čtenáři mohli dozvědět o konfiskaci, vydavatelé novin navíc mohli zkonfiskované číslo znovu připravit a zabavené články nahradit nebo označit slovem *zabaveno*. Díky změně systému cenzurního řízení v roce 1873 již také nedocházelo k věznění novinářů, které bylo ještě pro Havlíčkovu dobu typické (ibid., s. 479nn).

Pro vydávání Havlíčkovy korespondence je podstatný také kontext badatelský. Dle Kazbundy (2013) byla devadesátá léta 19. století „dobou horlivého historického výzkumu českého národního obrození“ (s. 9). Do této doby spadá např. Masarykova kniha *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení* (1896), jejíž druhé vydání připadá na rok 1904. O Havlíčkovi psal také Tobolka. Jeho článek *Ze života Karla Havlíčka* vyšel v Květech rok před vydáním Quisovy *Korespondence, Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka* pak ve stejném roce. O rok později Tobolka uspořádal a vydal Havlíčkovy *Obrazy z Rus*. Na Quisovu *Korespondenci* pak navazovali další badatelé, kterým umožnila vhléd do Havlíčkova osobního života (Kazbunda, 2013, s. 9nn).

6.2.2 Dobové překladatelské konvence

Spisovatelé Quisovy generace (narození mezi lety 1840 až 1853) bývají označováni jako ruchovci a lumírovci, přičemž dělicí čarou je pojetí umění jako umění pro národ nebo umění pro umění (srov. Lehár, 1998, s. 293). Quisovy překlady Havlíčkovy korespondence vyšly sice až na počátku 20. století, na jeho překladatelskou činnost je ovšem třeba nahlížet především z perspektivy století 19., jelikož většina jeho překladů vznikla do roku 1900.

Dle Levého (1996) si příslušníci generace ruchovců a lumírovců pro překlad vybírali především díla z románské, slovanské, anglosaské a severské literatury, čímž manifestovali svůj programový odklon od literatury německé a vlivu němčiny na český jazyk (s. 147). Za hlavního představitele lumírovské překladatelské metody považuje Jaroslava Vrchlického, nejvýznamnějšího překladatele druhé poloviny 19. století. Do opozice k němu klade překladatelskou

metodu Josefa Václava Sládka, kterou srovnává s věrnou překladatelskou metodou romantiků a jejíž typické rysy přisuzuje i metodě ruchovské. Za nejvýraznější rys Vrchlického překladů považuje důraz na zachování formy, nadřazenost estetického zřetele zřeteli reprodukčnímu a požadavek přebásnění. Podle Levého překládal Vrchlický vždy stejným stylem a mohl tak být překladatelem univerzálním, který do češtiny převedl nejvýznamnější díla světové literatury. V překladech pak dle něj ale bylo více z poetiky Vrchlického, než z poetiky autora předlohy. O Sládkovi naopak píše: „Právě proto, že v překladech je více Burnse a Shakespeara a méně dobově podmíněné lumírovštiny, jsou jeho překlady trvalejší hodnoty“ (s. 179). Za hlavní znaky Sládkovy překladatelské metody považuje věrnost originálu, a to především z hlediska významové stránky, méně pak stránky formální, a doslovnost, která někdy může vést až k nesrozumitelnosti. S věrnou metodou, snahou o zachování koloritu a důrazem na detail souvisí i Sládkův překladatelský pesimismus.

Co se týče výběru textů pro překlad, Levý Vrchlickému částečně vyčítá jeho eklekticismus a objektivismus, kvůli kterým mu pak chybí vlastní koncepce a kulturní orientace. Proti tomu vyzdvihuje Sládkův výběr, který se řídil potřebami národní kultury, ne snahou o reprezentativnost. S Vrchlickým měl Sládek společnou snahu o omezení vlivu německé kultury. Zaměřil se na lidovou literaturu anglosaskou a severskou, v úmyslu měl překládat také z ruštiny. Vrchlický se naopak častěji věnoval románským básníkům, jejichž díla měla komplikovanější formu.

Levý se vyjadřuje i přímo o Quisově překladatelské metodě. Soudí, že je jako metoda typická pro překladatele ruchovské blízka metodě Sládkově (s. 182n). Cituje z Quisovy přemluvy k překladům básní Vasiljeviče Kolcova:

„Co do překladu, přiznávám rád, a jsem si plně vědom, že obtíže byly vždycky větší než mé umění; zbývá mi tu jen útěcha, že nenapodobitelné nemožno vystihnouti. Vyhýbaje se pokud možno rusismu ve slovech i obratech, jež českého překladatele tak rády svádívají, hleděl jsem kde možno, ruské prostonárodní slovo neb rčení nahraditi takýmže slovem neb obratem českým. Co do rozměru nemohl a nesměl jsem však následovati ve volnosti Kolcova, nýbrž podal jsem verš tím pravidelným rozměrem, jaký originálu vyzníval. Že ruský, každému, kdo není Rusem, obtížný přízvuk i překladateli obtíže působil, a snad tu a tam k omylům vedl, jichž si dnes vědom není, budiž mi omluvou.“ (s. 183)

Patrný je zde Quisův překladatelský pesimismus (či stylizace) a zároveň proklamovaná snaha vyhnout se negativním interferencím. Zda se mu to zdařilo, zde posoudit nemůžeme. Levý ovšem o dramatických překladech Ladislava Quise soudí, že „přes některé své nedostatky sdílejí životnost překladů Sládkových“ (s. 185).

V devadesátých letech 19. století nastupuje nová generace literátů i překladatelů, která kritizuje Vrchlického překladatelskou metodu a požaduje věrnost originálu, kterou pojímá jako zachování přesného významu i stylistické individuality textu. Mezi Vrchlického kritiky patřil také Tomáš Garrigue Masaryk, který proti Vrchlického „povrchnosti“ požaduje překlad, který může být i „otrocky věrný“, především ale musí zachovat „výraznost, obraznost slov a obrátů“ (Levý 1996, s. 188). Je pro zachování vnitřní formy za cenu opuštění formy vnější²⁶, tedy na příklad pro prozaický překlad veršů. Vrchlického kritizoval i František Xaver Šalda, který v 90. letech od překladu nevyžadoval sbližování dvou kultur, nýbrž kulturní diferenciaci, přiblížení individuality autora²⁷. Šalda stále zdůrazňoval uměleckost překladu, což dle Levého „nebylo bez významu v období, v němž se pro doslovnost zapomínalo na umění“ (ibid., s. 195). Tyto spory o překladatelskou metodu vyvolaly i spor o to, kdo vlastně má překládat. Přes ojedinělé odpůrce se až do meziválečného období udržela myšlenka, že překládat mají především autoři původní (ibid., s. 191). S tím souvisí i požadavek kongeniálnosti, duševního spříznění překladatele s autorem, jež vyslovila Česká moderna. Záměrnou exotizaci překladu a používání nevšedního lexika, tedy tendence, které byly pro dekadentní autory kolem České moderny typické, ovšem v Quisových překladech nejspíš hledat nebudeme.

Levý období přelomu 19. a 20. století, do kterého spadají Quisovy překlady, charakterizuje jako dobu, kdy vycházely především překlady prózy. Převládající metodou byl totiž zmiňovaný věrný, doslovný překlad, nepříznivý pro překlad veršů. Překladatelská obec nebyla ještě nijak organizovaná, překládal kdekdo, překladů bylo mnoho a širokou veřejností byly ve skrze dobře přijímány. Levý píše, že se překladatelé drží „většinou otrocky syntaxe originálu, jejich slovník je

²⁶ Josef Durdík rozlišuje mezi vnější formou, tedy kompozicí, metrickým a rýmovým schématem, a formou vnitřní, tedy kvalitou a poměrem představ, náladou díla, barevnými dojmy, zvukovými kvalitami atp. Vrchlický byl pro zachování formy vnější, Sládek naopak usiloval o převedení formy vnitřní.

²⁷ V letech 20. se pak přiklonil k Fischerově substituční škole a obhajoval překladatelskou volnost.

přetížen cizími slovy, výrazy ‚bytové‘, koloritní, jsou ponechávány v původním znění a pod čarou vysvětleny“ (ibid., s. 203). Dodává, že většina překladatelů nepřekládala na základě vlastní teorie překladu, ale i jejich tvorba je ovlivněna kritikou překladu a redaktory, kteří doslovný překlad podporovali (ibid., s. 204).

Pro překlady ze sledovaného období existují také dílčí sondy. Masnerová (1995) ve stati *Postřehy z překladu historie umělecké prózy* sleduje vývoj překladatelských metod na příkladu překladů anglické prózy.

Věnuje se mimo jiné převodu reálií a dochází k závěru, že „překlady z 19. stol. a přelomu 19. a 20. stol. prakticky neutilizovaly vnitřní vysvětlivky, ale poměrně hojně pracovaly s poznámkami, převážně pod čarou, některé dokládají i literárně historickou přípravu překladatelů“ (s. 102).

Z hlediska úplnosti přeloženého textu a interpretačních posunů píše:

„Nacházíme-li v starších překladech drobné vynechávky slov i vět, většinou zřejmě nešlo o úmysl (snad možná někde o únik ze slepé uličky), zvláště když vidíme, jak překlad jinak lpí na detailním sledování významu i struktury originálního textu. Chybí jim spíš konečná revize či redakce.“ (s. 102)

Starší překlady časově nezařazuje, její příklad překladu *Gulliverových cest* pochází z let 1852. Absenci redakce předpokládáme také pro novější Quisovy překlady.

Pro překlad *Gulliverových cest* z roku 1914 postuluje Masnerová tendenci cenzurovat „drsnější“ místa originálu. Uvádí, že „překladatelovo ‚vnímání‘ originálu nebo vkus, odrážející se v rovině expresivity, zasahuje tak nejen do stylové, ale i myšlenkové roviny textu“ (s. 102). Toto konstatování by dle jejích slov bylo možné doložit na více příkladech. V rámci translatologické analýzy se pokusíme vystopovat, zda se stejná tendence objevuje i ve zkoumaných překladech.

Celkově Masnerová jako charakteristický rys vývoje překladatelských metod při překladu umělecké prózy uvádí posun od užívání jedné stylistické roviny a pouze spisovného jazyka k rozrůzněnosti funkčních stylů. Tento zlomový moment podle ní nastal až v nedávné době (s. 102n). Ve starších překladech, a to i překladech Novotného, tak budeme očekávat především spisovný jazyk.

Na dobovou podmíněnost překladatelských metod ve dvou sledovaných obdobích (začátek a polovina 20. století) poukazuje také Vlašínová (1965) na

příkladu překladů Šcedrinovy *Pošechoňské stařiny* vydané roku 1890. Vlašínová sleduje překlady Anny Teskové z let 1910 a 1955. Pro překlad z roku 1910 postuluje absenci slohové pestrosti, což dle autorky odpovídá „tehdejšímu stavu českého uměleckého jazyka, v němž se ještě neuplatňovala funkčnost stylů“ (s. 44). Dále píše:

„Ve shodě se starší překladatelskou teorií překládala Tesková věrně, doslovně, spisovným jazykem knižně-beletristickým, i ve své době již značně konzervativním. [...] Ve své době splnil tento první překlad pouze informativní úkol, seznámil českou veřejnost s dosud u nás neznámým Šcedrinovým dílem, aniž plně tlumočil jeho uměleckou a ideovou hodnotu.“ (s. 49)

Její závěry tak korespondují se závěry Masnerové. Posuny v novějších překladech z pera stejné překladatelky budou popsány v oddílu věnovaném překladatelským konvencím v době vzniku překladů Miloslava Novotného.

6.2.3 Stručný životopis Ladislava Quise

Ladislav Quis se narodil 7. února 1846 v Čáslavi, kde navštěvoval základní školu a jeden ročník německé reálky. V roce 1855 mu zemřel otec, rodina se přestěhovala do Prahy. Zde Quis nejprve navštěvoval 4. ročník německé školy v Týnu, poté Akademické gymnázium. V roce 1862 se celá rodina opět přestěhovala do Čáslavi a Quis pokračoval ve studiu na nižším gymnáziu v Havlíčkově Brodě a následně na vyšším gymnáziu nejprve v Praze a poté v Táboře. Od roku 1868 studoval v Praze, v roce 1874 získal titul doktora práv a působil jako advokát a soudce v Praze. O dva roky později se oženil. Od roku 1881 do roku 1884 byl advokátem v Čáslavi, poté do roku 1908 v Přelouči. Na odpočinku žil v Praze a Horních Černošicích, kde 1. září 1913 zemřel. Pohřben byl na Olšanských hřbitovech (srov. Pešat, 2000, s. 1181 a Opelík, Havel, 1964, s. 414).

Jak je patrné, nebyl Ladislav Quis překladatelem z povolání. Kromě své advokátské činnosti ovšem věnoval velké úsilí i činnosti literární. Byl tak nejen právník, ale i básník, novinář, překladatel, literární kritik a historik a editor (Pešat, 2000, s. 1181).

Literárně činný byl již v dobách svých studentských let. Debutoval v týdeníku Tábor (1966) a přispíval do nejrůznějších časopisů, včetně studentského

rukopisného časopisu Lužnice. V roce 1872 se stal členem redakce sociálně-politického časopisu Slovan Karla Sabiny, později také redakce Národních listů. Kvůli oční chorobě ale musel novinářské činnosti zanechat (ibid.).

Jeho skutečným vstupem do literatury byla účast v almanachu Ruch, který byl vydán v roce 1868 u příležitosti položení základního kamene Národního divadla. Hromadně zde vystoupila nastupující generace básníků, jejichž příspěvky spojovalo „tíhnutí k domácí látce (a k národním dějinám)“ a „odhodlání sloužit básnickým dílem občansky a národně emancipačním snahám“ (Lehár, 1998, s. 293). Za tyto snahy mohli být autoři publikující v almanachu vystaveni politické perzekuci. Již zde, na počátku Quisovy literární tvorby, tedy vidíme spojitost s tvorbou Karla Havlíčka. Ladislav Quis v almanachu vystoupil s básněmi, v nichž „se spolu s proklamovaným radikalismem rodí pojetí národa jako žebráka a otroka duchem, alegorie deptaného národa a jeho jinotajně zahalených a neurčitých nepřátel coby tyranů a vrahů“ (Pešat, 2000, s. 1322) a s básněmi historické epiky, které vyzdvihují slavnější minulost národa (ibid.). Později se účastnil i dalších almanachů ruchovců a bývá tak řazen právě k této generaci. Vypjaté národní cítění, důraz na aktuálnost a ideál vlasti a svobody provázely celou jeho tvorbu. Zároveň lze v jeho tvorbě nalézt inspiraci poetikou májovců a epickou folklorní poezií Františka Ladislava Čelakovského, Karla Jaromíra Erbena a Karla Havlíčka Borovského. Na Havlíčka navazoval i tvorbou epigramů, ve kterých díky myšlenkové zkratce trefně komentoval dobové politické i literární dění a národní a sociální vztahy v protiněmeckém duchu (Pešat, 2000, s. 1181).

Ve svém básnickém díle se zaměřoval především na útvary epické, veršované povídky a balady, často inspirované lidovou tvorbou a určované vlasteneckou tematikou. Podobným dílům se věnoval také jako překladatel z angličtiny, francouzštiny, italštiny, němčiny a ruštiny. Mezi jeho nejvýznamnější překlady patří překlad francouzské *Marseillaisy* (1870). Jeho překlad měl povzbudit společnost po prusko-francouzské válce z let 1870–1871 a autoři *Velkých dějin zemí koruny české* ho označují za „nejlepší a vpravdě kongeniální“ překlad této francouzské národní vlastenecké hymny (Borovička, 2012, s. 148). Z ruštiny přeložil básně Alexeje Vasiljeviče Kolcova z první poloviny 19. století věnované ruskému nevolnickému lidu (*Básně*, 1892) a z angličtiny *Staroskotské balady* (1900). Z němčiny přeložil děl nejvíce. Byly to Goethovy *Balady* (1892) a *Ifigenie*

v *Tauridě* (1894), dále *Marie Stuartovna* Fridericha Schillera (1891) a *Rozbitý džbán* Heinricha Kleista (1910). Překlad druhého dílu Goethova *Fausta* již vydat nestihl, zůstal pouze v rukopisné verzi (Pešat, 2000, s. 1181n).

Quisův osobní zájem o život a dílo Karla Havlíčka dokládá také jeho ediční činnost. Jako první uspořádal Havlíčkovu dílo, knižně vydal nejprve jeho verše (*Básnické spisy*, 1895), poté korespondenci (*Korespondence Karla Havlíčka*, 1903) a nakonec třísvazkové souborné dílo (*Spisy*, 1906–1908). Vydání Havlíčkovy korespondence i sebraných spisů předcházela dlouhá přípravná fáze. Již 25. prosince 1900 píše Quis v dopise Jaroslavu Kvapilovi: „Toho Havlíčka bych Vám rád napsal sám.“²⁸ Přípravné práce k vydání Havlíčkovy korespondence budou podrobněji popsány v části věnované samotné edici.

Kromě spisů Karla Havlíčka uspořádal Quis také *Kritické spisy Jana Nerudy* (1907–1911), *Kytici z pověstí národních* Karla Jaromíra Erbena (1901), *Ohlasy písní českých a ruských* Františka Ladislava Čelakovského (1898) nebo *Františka Palackého spisy drobné* (1901) (Pešat, 2000, s. 1182).

Z literární, ediční i překladatelské činnosti je patrný neustálý Quisův zájem o sociální a národní tematiku. Na jeho překlady korespondence Karla Havlíčka je tak třeba nahlížet s vědomím jeho národně buditeckého postoje²⁹.

Quisova literární pozůstalost se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Samotný Quis věnoval většinu korespondence Literárnímu archivu Národního muzea ještě před svojí smrtí. Další části pozůstalosti získával archiv postupně koupí nebo darem, nyní je tedy velmi obsáhlá. Pozůstalost obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, rukopisy, tisky a novinové výstřižky a zahrnuje období mezi léty 1805–1935³⁰. V době, kdy vznikala tato diplomová práce, nebyl bohužel fond Ladislava Quise dostupný. Dostupné tak byly pouze materiály z jiných fondů, které přesto poskytly některé zajímavé informace.

²⁸ Předmětný dopis se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, ve fondu Jaroslava Kvapila. Jaroslav Kvapil byl básník, dramatik, operní libretista, divadelní a literární kritik a překladatel.

²⁹ Quis v úvodní poznámce ke konceptu blahopřání otci v edici Havlíčkovy korespondence připomíná, že Havlíček musel psát rodičům německy, aby dostal dobovým konvencím. Dále píše: „Není tedy třeba Havlíčka pro to omlouvat; dokázal ostatně skutky svými nejjasněji, že právě také pro to bojoval a o to se přičinil, by takovéto a jiné podobné » mravy « mezi měšťanstvem českým staly se nemožnými. Třeba k okolnosti této hleděti právě ze stanoviska tehdejšího a míti na zřeteli smutnou onu dobu, v které listy ty byly psány; dobu to hlubokého ponížení a porušení národa českého, zvláště ve stavu středním a městském, již již se odnárodňujícím vlivem německých škol, dobu jež mladším nyní nepochopitelná, a jež, bohda, již nikdy se nevrátí.“ (s. 3)

³⁰ <http://www.badatelna.eu/fond/2699/uvod/?q=Quis#sthash.ERzqrrS0.dpuf>

Překladům korespondence Karla Havlíčka se bohužel nevěnuje Quisova *Kniha vzpomínek*, z hlediska překladatelovy reflexe o překládání poskytuje dílčí informace pouze předmluva k edici.

6.2.4 Koncepce edice, recepce

Ladislav Quis vydal edici *Korespondenci Karla Havlíčka* v roce 1903 v nakladatelství Bursík a Kohout. Zahrnul do ní všechnu Havlíčkovu korespondenci, kterou měl k dispozici a kterou mohl s ohledem na osoby dosud žijící zveřejnit.

Dle údaje v edici byl Quis jediný, kdo se na její přípravě podílel. Stojí zde: „Spořádal, úvody a poznámkami opatřil Ladislav Quis.“³¹ Quis tak nebyl pouze překladatelem, nýbrž také (a především) editorem. V předmluvě Quis upozorňuje na obtíže, které doprovázely přípravu edice. Havlíčkova korespondence totiž nebyla soustředěna na jednom místě, nacházela se v rukou soukromníků, v muzeích i v pozůstalostech Havlíčkových korespondenčních partnerů. Její shromáždění Quis považoval nejprve za práci přípravnou, jelikož se ale obával, že se dopisy ztratí, rozhodl se je vydat (s. Vnn).

Quis věnoval shánění dopisů velké úsilí, což kromě jeho slov v předmluvě dokazuje i prosba uveřejněná v prvním sešitě *Korespondence Karla Havlíčka Borovského*, kterou vydával nejprve formou sešitů ve stejném nakladatelství od listopadu roku 1900. Zde píše:

„Vydavatel této korespondence žádá co nejslušněji všechny, v jichž rukou se nalézají nějaké listy Havlíčkovy, by mu je k opsání a uveřejnění zapůjčili, aby toto dílo bylo pokud možno nejúplnější.“

Ačkoliv se Quisovi podařilo shromáždit množství materiálu, nemohl do edice zařadit všechny dopisní jednotky, které měl k dispozici, a to dle svých slov „pro překážky, jichž odstranění nezávisí na mé vůli“ (s. VII).

Kromě dopisů otištěných podle rukopisu, kterých je dle Quise nejvíce, obsahuje edice také dopisy, jejichž rukopis Quis k dispozici neměl a které tedy publikoval podle dřívějších knižních nebo časopiseckých otisků (s. VI).

³¹ Na opisech dopisů se přitom patrně podílelo více opisovačů. Na tuto skutečnost nás upozornil František Martínek, který měl tyto opisy, nacházející se v Quisovu fondu Literárního archivu Památníku národního písemnictví, v rukou.

Dopisy jsou v edici řazeny podle jednotlivých adresátů, v rámci těchto oddílů pak chronologicky. Chronologie je dle Quise na některých místech porušena jen proto, že některé dopisy získal až v době, kdy už byla kniha v tisku (s. VI).

Edice obsahuje obsáhlý komentář, a to jednak v úvodu, jednak také v poznámkách pod čarou. Vysvětlivky se týkají dobového kontextu a reálií, vzájemných vztahů pisatelů nebo jazykových anomálií v dopisech. Quis užití tak obsáhlého poznámkového aparátu vysvětluje tím, že je kniha určena i pro širší veřejnost (s. VIII).

Německojazyčné dopisy jsou v edici otištěné v originále, následují jejich překlady, jde tedy o zrcadlové vydání. Většina přeložených dopisů obsažených v edici byla přeložena Quisem z manuskriptu. Pokud neměl rukopis k dispozici, otiskl alespoň již dříve časopisecky publikované úryvky v překladu jiného překladatele. Na tuto skutečnost upozorňuje, nejedná se tedy o plagiáty.

Většinu edice tvoří Havlíčkova korespondence s přáteli a dalšími adresáty mimo rodinný okruh³². Z dopisů rodině měl Quis k dispozici jen málo materiálu. Cituji:

„Z listů, které psal Havlíček svému otci, nezachoval se ani jediný; již Václ. Zelený (»Ze života Karla Havlíčka.« Osvěta 1872 str. 480) v poznámce, připomíná, že Havlíčkových listů k otci neviděl. V museu nalézá se jen nedatovaný koncept dopisu takového; psán jest německy, a jak se podle obsahu a narážek zdá, asi k novému roku 1841.“ (s. 1)

„Těž z listů, které Havlíček psal matce, zachovalo se již, jak se zdá, jen málo co.“ (s. 5)

„V pozůstalosti Havlíčkově chované v museum, nalezl jsem nyní jen dva jeho listy svědčící matce; [...] Z obou právě uvedených dopisů, jež oba psány německy, byl jsem nucen odložit první, daný v Praze dne 21. února 1841, poněvadž se dotýká osoby dosud žijící.“ (s. 8)

V Quisově edici je tak z Havlíčkovy rodinné korespondence v jeho překladu otištěn pouze dopis matce z 15. a 17. května 1841 a koncept blahopřání otci. Dále jsou zde otištěny překlady tří úryvků z dopisů matce přeložené Václavem Zeleným a vydané v časopise *Osvěta* v roce 1872.

Ani dopis matce, ani koncept blahopřání otci se tak nezařazují do širšího kontextu Havlíčkovy rodinné korespondence. Nenavazuje na ně žádná další korespondence, ani jim žádná nepředchází.

³² Jsou to na příklad vzájemné dopisy Karla Havlíčka a Františka Jirgla, Fany Weidenhoffrové, Boženy Němcové, Adolfa Pinkasa nebo Františka Palackého.

Co se týče recepce, zveřejnil úvahu nad Quisovou edicí historik Jan Jakubec v *Listech filologických*. Za její přednosti považuje především podrobný komentář a rejstřík. Kritizuje naopak neustálenou metodu a způsob vydávání práce. Quisovi vyčítá, že shánění Havlíčkovy korespondence nevěnoval více úsilí než uveřejnění proseb v sešitech, ve kterých korespondence vycházela nejprve. Dle svých slov tak v Havlíčkově pozůstalosti našel další dopisy, které Quis neuveřejnil. Kromě toho kritizuje jazykovou stránku korespondence. Quisovi vytýká málo bedlivosti a upozorňuje na jazykové i tiskové chyby a zbytečně užívané zastaralé tvary. Pro naše účely je zajímavá následující pasáž:

„Další závada při této korespondenci jest nepevnost plánu a metody ve vydávání. Na počátku bylo otiskováno vše, co se Havlíčka týkalo, ke konci jest však zřejmý jistý kvap; na začátku se plýtvalo místem zbytečnými přílohami a překlady německých listů (zaujaly přes sto stran) a otiskováním dopisů nevýznamných, ke konci nezbylo místa ani na registrování listů nejdůvěrnějších přátel Havlíčkových.“ (Jakubec, 1904, s. 150)

Jakubcova výtku směřovaná ke zbytečnosti překladů dle našeho názoru jednak dokládá tehdejší silný bilingvismus, jednak ovšem nebere v úvahu, že Quisova edice není určena pouze pro bádání historiků, nýbrž pro širokou veřejnost a tím také pro čtenáře, kteří překlad potřebují.

Kazbunda (2013) hodnotí Quisovu edici pozitivněji. Vyzdvihuje dobrý komentář a rejstřík. Stejně jako Jakubec ovšem zdůrazňuje, že je zapotřebí vydání nové (s. 15).

6.2.5 *Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841*

Originál tohoto dopisu se v Quisově edici nachází na stranách osm až jedenáct, překlad na stranách dvanáct až čtrnáct.

6.2.5.1 *Literární kategorie*

Dopis matce je z velké části popisný, Havlíček v něm matce přibližuje, jak vypadají oslavy svátku svatého Jana, kterých se v semináři účastní. Velkou část tak lze považovat za text kladoucí důraz na obsah s převažující sdělovací funkcí (informativní typ), přesto zde kvůli Havlíčkovu subjektivnímu pohledu nelze zcela opominout ani expresivní funkci. Kvůli vyjádření díky za poslané peníze

a nevyřčené prosbě o peníze další v úvodu dopisu a dále apelu na rodiče, aby zcela nevěřili Havlíčkovu bratru v závěrečné pasáži, lze tyto exponované části dopisu řadit naopak k operativnímu typu.³³

6.2.5.2 Jazyková kategorie

Z hlediska **sémantiky** je Quisův překlad většinou ekvivalentní, neobjevují se v něm výrazné sémantické posuny, které by zásadně měnily smysl sdělení. Několik posunů přesto vykazuje.

Z dnešního hlediska lze jako posun hodnotit překlad spojení *einen feierlichen Segen*, které Quis překládá jako *slavné požehnání*. Dnes by významu lépe odpovídal překlad *slavnostní požehnání*. Zde je ovšem třeba přihlídnout k době vzniku překladu, faktor času se totiž může velmi výrazně projevat i na sémantické rovině. Např. Jungmannův slovník z let 1835–1839 tento význam adjektiva *slavný* uvádí, jako překladový ekvivalent nabízí také *feierlich* (s. v.). Sterzingerův slovník (1931–1935) pro překlad *feierlich* adjektivum *slavný* již nenabízí (s. v.).

Podobně problematické je posoudit doslovný překlad formulace *schon seit 3 Tagen ist eine Menge Wahlfahrter hier* jako *již od 3 dnů jest zde množství poutníků* ve smyslu *již tři dny je(st) zde množství poutníků*. Předložka *od* není v současné češtině při udání počtu dnů běžná (srov. *již tři dny x již od včerejška*), ve starší češtině mohlo být takové použití patrně ještě možné³⁴. Nepodařilo se nám ovšem dohledat, že by měla předložka *od* tuto funkci ještě na přelomu 19. a 20. století, a tento překlad tak hodnotíme jako archaický, přičemž archaičnost nemusí být záměrná, může být dána doslovností překladatelského řešení. Význam ovšem zůstává zachován.

Významový posun bychom dnes naopak mohli spatřovat v překladu příslovce *wahrscheinlich*, které Quis překládá jako *bezpochyby*:

Wahrscheinlich komme ich morgen aufs Schloß zur Messe – Bezpochyby půjdu zítra na zámek ke mši; etwas zum Nahmenstage bringe ich ihr auch wahrscheinlich erft bis ich kommen werde – přinesu jí bezpochyby, teprve až přijdu, něco k svátku.

³³ Literární kategorie bude uvedena jen v případě translatologické analýzy Quisových překladů, jelikož je i pro ostatní překlady stejná. Překladatelé překládají dokumentárně. Jejich překlady tak plní jiný účel, literární kategorii ale v zásadě nemění.

³⁴ Jugmann ve slovníku (1836) k předložce *od* uvádí doklady, které tomuto významu nejspíš odpovídají, např. *Wogska ode čtyr let zbjral* nebo *Od let padesáti i wjc* (s. v.).

Tento překlad ovšem uvádí např. Sterzingerův německo-český slovník z let 1931–1935. Analýza elektronického korpusu Havlíčkovy korespondence³⁵ ukázala, že příslovce *wahrscheinlich* Havlíček často používá právě v tomto významu. Rozhodnutí pro překlad *pravděpodobně, asi* atp. nebo naopak *bezpochyby* je zde otázkou interpretace. Přikláníme se k názoru, že Quisovo řešení je v tomto případě ekvivalentní. Opatrnějším řešením by mohl být překlad výrazem *patrně* nebo *nejspíš*.

Nedostatečná interpretace způsobuje posun, který je dán polysémií výrazu *kommen* ve výchozím textu:

Bis ich nur nach Hause kommen werde: dann werde ich Dir Alles erzählen. – Až jen přijdu domů, všechno Ti vypovím.; Der kleinen Muki wünsche ich Alles mögliche Gute, etwas zum Nahmenstage bringe ich ihr auch wahrscheinlich erst bis ich kommen werde. – Malé Mucince přejú vše dobré, přinesu jí bezpochyby, teprve až přijdu, něco k svátku.

Quis si patrně neuvědomil, že Havlíček domů jezdil dostavníkem, a že by tak bylo vhodnější překládat výrazem *přijet*.

Slovníkový překlad výrazu *immer* v následujícím spojení nepovažujeme za zcela ekvivalentní s ohledem na kontext:

Ich werde ihn gewiß nicht so bald anfehen; hätte er jemanden todtgeschlagen oder das Ärgfte gemacht, was möglich ist: so wäre es immer verzeihlich, aber diese Verstellung! – Jistě se na něho tak brzy nepodívám; kdyby byl někoho zabil, neb to nejhorší učinil, co jen možná, bylo by to vždy prominutelné; ale tato přetvářka!

Domníváme se, že Havlíček neměl na mysli, že by uvedené činy byly *vždy prominutelné*, nýbrž že by byli *ještě prominutelné*, že jde tedy o elipsu z *immer noch*, kde *immer* působí jako intenzifikační částice. I zde se ovšem jedná o otázku interpretace.

Co se týče výpustek, postihly v překladu intenzifikační částice *recht, sehr* a *halt*. Quis překládá následovně:

daher ich Dir noch einmahl recht herzlich danke – proto Ti ještě jednou srdečně děkuji; so daß einem fehr leicht paar Gulden aus der Tasche springen – tak že člověku snadno několik zlatých z kapsy vyskočí; es gehört halt schon zu meinem Handwerk – to náleží již k mému řemeslu

Tento postup hodnotíme jako výrazové zeslabování, v případě vypuštění částice *halt* také jako stylistickou nivelizaci, která zbavuje text rysu mluvenosti. V němčině se takové částice v mluveném projevu objevují častěji než v češtině,

³⁵ Tento korpus vzniká v rámci připravované kritické edice Havlíčkovy korespondence. Blíže bude popsán společně s touto edicí.

překladatel je tak pochopitelně zachovávat nemusí, rys mluvenosti by však měl naznačit na příklad výrazovou záměnou.

Quis vypustil také zájmeno v dativu v následujícím souvětí:

Montag, Dienstag und Mittwoch fallen uns die Bittage, und wir müssen auch alle dabei feyn. – Na pondělí, úterý a na středu připadají prosebné dni, a my všickni musíme též toho se účastniti.

Dativem *uns* chtěl Havlíček patrně naznačit, že jsou prosebné dny důležité především pro seminaristy. Jeho vypuštění ovšem nehodnotíme zcela negativně, významový posun zde není velký.

Výpustka, která má na sémantiku větší vliv, se týká následujícího překladu:

Ich war gestern zum Hochamt oben im Schloß – Byl jsem včera v zámku při velké

Vynechání substantiva *mše* zde posun významu nezpůsobuje, jak bude ještě naznačeno v části věnované lexikální kategorii. Významový posun spatřujeme ve vynechání adverbia *oben* (*nahoře*). Havlíček má zámkem na mysli Pražský hrad. Na mši byl v chrámu sv. Víta. Quis tuto skutečnost neobjasňuje. Je možné, že specifikaci *nahoře* vynechal také kvůli tomu, že si nebyl této skutečnosti vědom.

Posun vidíme také v překladu výrazu *mancher von uns*:

Wenn ich so den Eifer des guten Volks sehe, muß ich mich ärgern, daneben die Schlechtigkeit manchen von uns sehen zu müssen, durch die so viel verdorben wird. – Když tak vidím horlivost toho dobrého lidu, zlobím se, že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás, kterou tak mnoho se zkazí.

Tuto pasáž Quis uvádí v úvodu k dopisu jako doklad Havlíčkova rozčarování z kněžského semináře, a to pouze v překladu. Překlad spojení *mancher von uns* jako *mnohých z nás* tak považujeme za intenzifikaci myšlenky. Quis v úvodu k dopisu totiž zároveň dodává, že tento list „překvapuje svojí téměř ještě dětinskou naivností“ (s. 8), kterou považuje spíše za stylizaci vůči matce, a porovnává jej s deníky ze semináře, ve kterých Havlíček projevuje nelibost s tamními poměry. Svým překladem tak chtěl patrně tuto nelibost zvýraznit. Zároveň jeho překlad nelze označit za chybný, spojení *mancher von uns* připouští jak překlad *některých z nás* nebo *nejednoho z nás*, tak *mnohých z nás*. Pokládáme ovšem za příznačné, že se Quis rozhodl pro překlad nejintenzivnější.

Podobnou intenzifikaci můžeme spatřovat také v překladu *verschiedene Bücher* jako *rozličné knihy*. Zde ale patrně působí také jazykový vývoj, předmětné adjektivum se od neutrálního *různý*, liší spíše přídomek knižnosti³⁶.

Z **lexikálního** hlediska je text zajímavý především s ohledem na církevní terminologii. Quis překládá většinu termínů adekvátně, používá termíny běžné v (tehdejší) češtině, např. *pluvial*, *dalmatika*, *ornát knížete*, *majstři*, *granátníci*, *klerika*.

Přesto se objevují překlady, které za zcela adekvátní označit nelze, jako např. překlad kompozita *Hochamt*, které Quis jednou překládá pouze jako *mše*, ačkoliv se jedná o velkou, případně hrubou mši:

Wir haben schon durch diese ganze Woche vor Johannis in unserer Kirche jeden Tag früh ein gesungenes Hochamt – Máme již po celý tento týden před sv. Janem denně ráno zpívanou mši.

Tento překlad hodnotíme jako neadekvátní, jelikož detailnější rozlišení bohoslužeb je pro první polovinu 19. století příznačné, a termín by zde tak měl zůstat zachován³⁷. Podruhé Quis přívlastek *velká* uvádí, vypouští naopak substantivum:

Ich war gestern zum Hochamt oben im Schloß der Erzbischof hat Messe gelesen – Byl jsem včera v zámku při velké; arcibiskup sloužil mši

Tento překlad je ovšem adekvátní, jelikož Quis nahrazuje výskyt slova *mše*, které uvádí v druhé části souvětí. Z hlediska církevního lexika ovšem nepovažujeme za adekvátní překlad *der Erzbischof hat Messe gelesen* jako *arcibiskup sloužil mši*. Adekvátní by byl překlad předkoncilním výrazem *číst mši* (srov. Špádová, v přípravě).

Problematický je v textu dále překlad vlastních jmen. Jméno Havlíčkovy sestry se v originále objevuje v podobě *Muki*, v překladu jako *Mucinka*. Tuto podobu sám Havlíček v českých dopisech neuzívá, Quis ovšem Havlíčkovy české dopisy neměl k dispozici, a tak si nemohl vžitou formu (*Mucena*) jména ověřit.

³⁶ Srov. např. SSSJČ (s. v.) a také Kukrechtová, 2013: „Ze synonym *rozličný* a *rozmanitý* je druhé nejspíš modernější; Dobrovský uvádí jako ekvivalent pro *verschieden* jen adjektivum ‚rozličný‘ (s. v.), Šumavský ‚rozličný, rozdílňý, lišňý, různý, nestejný‘ (s. v.), Sterzinger ‚rozličný, rozmanitý, různý‘ (s. v.). *Nová rukověť* doporučuje používat *rozmanitý* o věcech jednoho rodu, ale jiného druhu, např.: ‚Jablko a hruška jsou ovoce různé; v zahradě máme rozmanité ovoce.‘ (BARTOŠ 1901: 148). K dalším synonymům *rozličný* a *různý* se v ní píše: ‚Rozličný znamená velký počet a zároveň rozmanitost; co tedy je hojně i rozmanité, zoveme rozličným. [...] Různý o věcech, z nichž každá je úplně jiná.‘ (BARTOŠ 1901: 149)“ (s. 22)

³⁷ Za tuto informaci děkuji Barboře Špádové.

Havlíčkův bratr Franc v době vydání edice stále žil, a Quis tak jeho jméno nemohl v překladu otisknout v negativním kontextu. Proto dochází k výpustkám, a Quis tak překládá např. *Nun muß ich dich wegen Franz noch einmahl aufmerksam machen* jako *Nyní musím tě ještě jednou stran upozorniti*.

S lexikální instrukcí souvisí také překlad názvu ulice *Jesuitengasse* ve spojení v *jesuitské ulici*, který je chybně psaný s malým *j*. Jezuitská ulice byla v roce 1848 přejmenována na Karlovu, a to právě na návrh Karla Havlíčka Borovského³⁸. Je tak možné, že Quis si nebyl existence původního názvu vědom. Stejně tak je ovšem možné, že název rozpoznal a že se tak jedná jen o překlep. V edici je totiž překlepů, případně vyloženě chyb, více, např.: *nevědí kam by se dříve měli podívati* (chybí čárka) nebo *nás bylo při ni 15* (místo *při ní*)³⁹. To už je ovšem oblast gramatické instrukce.

Co se týče překladu idiomů, zachovává Quis kvůli doslovnosti většinou idiomatiku výchozího textu:

also kannst Dir den langen Zug denken – tak můžeš si ten dlouhý průvod pomyslet; da werden sie gar zu schauen haben – tu teprve budou mít nač se dívat; zum Altar mußte uns ein Spalier von Grenadiere Platz machen – k oltáři musel nám špalír granátníků udělati místo

Adekvátně k zvyklostem českých dopisů naopak překládá rozlučkovou formuli:

Lebe recht wohl bleibe gesund – Měj se dobře, buď zdráva

Nevědomky se tak přibližuje rozlučkové formuli, kterou běžně používá Havlíček ve svých českých dopisech.

Z **gramatického** hlediska je nápadná podobnost použitých syntaktických struktur s němčinou (Kukrechtová, 2013). V Quisově překladu stojí často sloveso v hlavních větách na druhém místě, a to i v případě, kdy by v dnešní češtině na jeho místě stály příklonky. Ty totiž při neaktualizovaném slovosledu stojí za prvním přízvučným slovem ve větě. Následující Quisovy překlady tak mají z dnešního pohledu aktualizovaný slovosled:

denn ich habe meistens mein Geld auf Bücher verwendet – neboť upotřebil jsem svých peněz nejvíce na knihy; also kannst Dir den langen Zug denken – tak můžeš si ten dlouhý průvod pomyslet; jetzt schauen sie uns an – teď dívají se na nás

³⁸ Srov. např. <http://www.praha1.cz/cps/praha-1-karlova.html> (cit. 21. 7. 2016).

³⁹ O pravopisných a tiskařských chybách se zmiňuje také Jakubec (1904), nejde tak o jevy, které hodnotíme jako chybné anachroniky, tedy jen z dnešního hlediska.

Takový slovosled ovšem odpovídá jazykovému úzu v Quisově době (srov. Grepl, 1959) a nemusí tak souviset s jeho doslovnou překladatelskou metodou.

Ve větách s finálním postavením slovesa v době vzniku Quisových překladů již ovšem příklonky na konci běžně nestály (Grepl, 1959, s. 259), Quisův slovosled tak již tehdy mohl působit archaicky:

daneben die Schlechtigkeit manchen von uns sehen zu müßen, durch die so viel verdorben wird – že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás, kterou tak mnoho se zkazí; und wir müßfen auch alle dabei feyn – my všickni musíme též toho se sůčastni; alle Stadtpfarrer müßen dabei feyn in Pluvial – všickni městští faráři musí se sůčastniti v pluviálu.

Vhodnější by bylo postavení příklonek podle fonetického principu, např. *my všickni se toho též musíme zůčastnit*. Kladení příklonek na konec výpovědi ve větách s finálním postavením ale nepovažujeme za archaizační tendenci, jelikož odpovídá Quisovu idiolektu v předmluvě (srov. Kukrechtová, 2013).

Quis dále často kvůli doslovnému překladu tvoří větný rámec⁴⁰, a to pomocí modálního slovesa a infinitivu, postavením verba finita na konci vedlejší věty nebo obdobou německých konstrukcí s infinitivem s *zu*:

Ohnehin weißt Du, daß ich mein Geld gut benütze – Beztoho víš, že svých peněz dobře užívám; und dachte immer daß ich mit dem Reste auskommen werde – myslel jsem stále, že se zbytkem vystačím; denn ich werde diesen Brief noch morgen weiter schreiben – neboť budu zítra v tomto listu pokračovati; Der arme Jeljnek mußte gestern etlichemahl zu mir laufen – Chudák Jelínek musel včera několikráte ke mně běžeti; Gelänge es ihm, euch glauben zu machen – Kdyby se mu i podařilo, vám namluviti

Zajímavé je srovnání s Quisovou předmluvou, ve které se větný rámec tak často nevyskytuje (Kukrechtová, 2013). Zde jde tedy patrně o vliv originálu. V tehdejší češtině byly sice podobné tendence silnější než v češtině dnešní, zároveň se ale v žádném případě nejednalo o pevnou normu (Kukrechtová, 2013). Jelikož takový slovosled již v té době mohl působit nepřirozeně a pro užití aktualizovaného slovosledu nevidíme důvod, byly by vhodnější překlady *beztoho víš, že svých peněz užívám dobře; Kdyby se mu i podařilo namluvit vám atp.*

Doslovné jsou v Quisových překladech často také překlady předložek, které ovšem rekcí nenarušují. Příznačné je však to, že Quis z možných konkurenčních prostředků volí ten, který má čeština paralelní s němčinou:

Ich war gestern zum Hochamt oben im Schloß – Byl jsem včera v zámku při velké; die nur bei sehr großen Festen getragen wird – který se nosívá jen při velmi velkých slavnostech

⁴⁰K větnému rámci jako typické charakteristice německé věty srov. např. DUDEN, 2005, s. 875nn.

Quis doslovně překládá také mnoho deverbativních a substantivizovaných adjektiv, která se v dnešní češtině již tak často neobjevují, v češtině 19. století byla ovšem frekventovanější⁴¹:

so wäre es immer verzeihlich – bylo by to vždy prominutelné; Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben. – Ostatně napíšu otci již další.; hätte er [...] das Ärgste, was möglich ist – to nejhorší učinil, co jen možná; so bleibt er immer der Alte – zůstane vždy tím starým

Co se týče interpunkce, Quis interpunkci originálu nezachovává. Dvojtečku nahrazuje čárkou, čárky na několika místech naopak středníky, pomlčky vypouští⁴².

Gramatické instrukce se týkají také archaické jevy, které již vyšly z užívání. Jsou to např. morfologické jevy, jako na příklad tvar genitivu plurálu *kněh*. Kvůli dobově podmíněnosti nelze taková překladatelská řešení považovat za prostředky archaizace. Z gramatického hlediska se ovšem Quisovy překlady někdy prohřešují i proti tehdejší kodifikaci, jak bylo uvedeno již výše.

Gramatická instrukce má často úzký vztah se **stylistickou**, což jsme viděli např. při hodnocení aktualizovaného slovosledu, který vzniká díky větnému rámci. Podobně aktualizovaný slovosled vzniká díky doslovnému překladu také postavením adjektiva za substantivum:

denn unfere Kirche ist fehr schön, ganz mit Marmor gepflastert – neboť náš kostel jest velmi krásný, celý mramorem vydlážděný

Tento aktualizovaný slovosled tak patrně nezáměrně posunuje překlad na vyšší stylistickou rovinu.

Stylu se týká také pořádek vět v souvětí, který Quis většinou co nejdříve reprodukuje. Zachovává tím sice asociativní řazení výpovědí, jeho překlady jsou tak ale hůře zohledňují syntaktické vztahy a jsou méně srozumitelné.

Nun habe ich mir schon früher ohne ans Ende zu denken verschiedene Bücher zusammengekauft und dachte immer daß ich mit dem Reste auskommen werde. – Skoupil jsem si již dříve, aniž bych byl myslel na konce, rozličné knihy a myslel jsem stále, že se zbytkem vystačím.; Denn da er sich einmahl so gar schlecht betragen hat, ist es thöricht ihm Zutrauen zu schenken, ich habe ihm hier in Prag auch fehr viel zugetraut, ich habe immer, wenn es mir nur zu scheinen anfieng als ob er mich belügen würde, noch über mich selbst Galle gehabt, daß ich so mißtrauisch bin und jetzt hat sich gezeigt. – Neboť, když se již jednou tak tuze

⁴¹ To dokládají např. data z elektronického korpusu Havlíčkovy korespondence.

⁴² Srov. výtky, které z hlediska interpunkce směřují ke Quisově edici Jakubec (1904).

špatně zachoval, jest pošetilé, dáti mu důvěru; věřil jsem mu zde v Praze také velmi mnoho, zlobil jsem se vždy ještě sám na sebe, když se mi jen trochu zazdalo, že mne chce obelhati, že jsem tak nedůvěřivý, a teď se to ukázalo.

Na vyšší stylovou rovinu posouvá překlady zakončení infinitivu. Quis ve svém překladu užívá pouze infinitivy zakončené *na-ti*. K těm píše v prvních závazných pravidlech českého pravopisu v roce 1902 Gebauer: „V jazyku obecném jsou za to tvary s *-t* (dial. *-ṭ*): tisknout [...], a ty vnikají také do jazyka spisovného; ale přednost náleží tvarům s *-ti*“ (Gebauer, 1902a, s. 54)⁴³.

K vyššímu stylu náleží také užívání tvaru *jest* nebo jmenné deklinace adjektiv: *die ganze Kirche, die fehr groß ift und der ganze Platz vor ihr war voll – celý kostel, který jest veliký, a celé prostranství před ním byly plny*

Quis nerozlišuje jazyk překladu a jazyk doprovodného komentáře. V obou případech užívá výhradně jmenované jazykové prostředky⁴⁴. Ačkoliv se jedná o překlad starší, vyplývá jak z dobových teoretických příruček (např. Gebauer, 1902), tak z analýzy elektronického korpusu Havlíčkovy korespondence, že krátká zakončení infinitivu, progresivní tvary *je* i složená adjektivní deklinace byly již v 19. století běžné. Quis tak překládá konzervativním spisovným jazykem, nezohledňuje styl dopisu, který se podobá stylu mluvených komunikátů⁴⁵ a styl překladu tak z tohoto hlediska nekoresponduje se stylem výchozího textu.

Opačnou tendencí je častější užívání progresivních koncovek sloves 5. a 6. třídy (*píšu, pokračuju*) a stejně tak progresivní časování sloves *muset* a *myslet* (*k oltáři musel nám špalíř granátníků udělati místo; aniž bych byl myslel na konce*). Tato řešení jsou dle našeho názoru z hlediska stylu vhodná. Se stylem výchozího vyjádření koresponduje také překlad příslibu *ich werde Dir es schon aufschreiben* jako *však ti to napíšu*. Quis zde vhodně překládá také částici *schon*, která vyjadřuje zmíněný příslib.

Stylistickou korespondenci Quis zachovává také s ohledem na opakování výrazu. Ve shodě s výchozím textem překládá *jeder hat einen eigenen Zuschnitt, jeder eine eigene Tracht* jako *každý má svůj zvláštní střih, každý svůj zvláštní kroj*. Zachovává tak opakování úplnostního zájmena *jeder* i přivlastňovacího *eigen*,

⁴³ Sám Havlíček v českých dopisech běžně používá infinitiv s krátkým zakončením.

⁴⁴ Pro *jest* srov. Kukrechtová, 2013. Pro dlouhé zakončení platí výhradní užití také, vedle jmenné deklinace adjektiv se naopak místy v doprovodném komentáři objevuje také deklinace složená.

⁴⁵ Týká se to např. asociativního řazení výpovědí, užívání částic typických pro mluvené komunikáty (*halt, schon*) atp.

čímž dosahuje stylistické korespondence. Podobně nedoplňuje sloveso ve spojení *und je besser der Handwerker, desto mehr Werkzeuge braucht er*, které překládá jako *a čím lepší řemeslník, tím více potřebuje nástrojů*.

Tendence k vypouštění slovesa *být* je ovšem Quisovy vlastní, jak ukazují formulace v doprovodném komentáři⁴⁶. Vypouští jej také v následujících překladech, ve kterých opodstatnění v originálu chybí:

So ist es auch mit den Büchern. – Tak to i s knihami.; Du kannst dir kaum vorstellen, wie viel Volk hier beifammen ist – sotva si můžeš představit, co tu pohromadě lidu

Tato řešení dle našeho názoru stylistickou korespondenci nenastolují.

Z celkového hlediska náleží překlady k vyšší stylové rovině než výchozí texty.

6.2.5.3 Pragmatická kategorie

Užší situační zřetel zde představuje kontext rodinné korespondence Karla Havlíčka. Jelikož se dopis objevuje ve vydané edici samostatně, nemusí překlad navazovat na řešení v předchozí korespondenci.

Jak bylo zmíněno výše, zabránil vnější kontext zveřejnění jména Havlíčkova bratra.

Věcné znalosti tématu Quis měl, jak jsme mohli vidět na překladu lexikálních jednotek z církevní terminologie i na správném převodu většiny věcných sdělení. Přesto ho limitovala nedostupnost většiny dopisů, což se projevilo na příklad v překladu slovesa *kommen* jako *přijít*, ačkoliv Havlíček z Prahy domů přijel. Otázkou je také, zda si byl Quis vědom existence Jezuitské ulice.

Pro hodnocení překladu je důležitý faktor času. Jedná se o překlad pocházející ze začátku dvacátého století, originální text je z poloviny století devatenáctého a my jako čtenáři žijeme ve století jedenadvacátém. Jazyk překladatele tak musíme posuzovat právě s ohledem na dobu vzniku překladu. Především u gramatické kategorie jsme viděli, že se jazyk v průběhu staletí velmi mění.

Co se týče faktoru času v překladu, lze upozornit na dataci dopisu. Quis dopis datuje pouze 15. květnem, tedy stejně jako Havlíček. Dopis Havlíček ve skutečnosti dopsal až 17. května. Přesná datace je ovšem spíše záležitostí textologickou než překladatelskou.

⁴⁶ Srov. např.: „Třeba k okolnosti této hleděti právě ze stanoviska tehdejšího a míti na zřeteli smutnou onu dobu, [...] dobu jež mladším nyní nepochopitelná, a jež, bohda, již nikdy se nevrátí.“

Faktor místa hraje pro tento překlad také podstatnou roli. Je třeba uvědomit si specifickou situaci, kdy bilingvní Čech píše německy bilingvním Čechům v česko-německém prostředí. Havlíček do svých německých textů příležitostně vkládá česká slova (zde adjektivum *kostkovany*). Quis na tuto skutečnost neupozorňuje, jelikož se ale jedná o zrcadlové vydání, může si tohoto výrazu čtenář povšimnout.

Co se týče vnějších reálií, byly v textu převedeny správně, vyjma nuceného vynechání jména Havlíčkova bratra⁴⁷ a malého počátečního písmene u Jezuitské ulice.

Faktor příjemce je zohledněn již zrcadlovým vydáním. Zamýšlenými adresáty jsou čtenáři, kteří navzdory slábnoucímu bilingvistu němčině často rozumí. Překlad tak slouží spíše jako pomůcka, která má umožňovat lepší porozumění. Příjemce překladatel zohledňuje také v úvodu k dopisu, v němž osvětluje kontext jeho vzniku. Ačkoliv v předmluvě Quis předesílá, že je edice určena širší veřejnosti, připojuje k tomuto dopisu pouze jednu poznámku pod čarou, v níž podává vysvětlení ke jménu Muki (*Muky: Havlíčkova sestra Johanna Nepomucena nar. 7. máje 1832. – s. 11*). Vzhledem k množství uvedených reálií by bylo vhodné zařadit pro takto definované adresáty vysvětlivek více, např. právě i k uvedené ulici, jejíž lokalizace by jinak nemusela být úspěšná⁴⁸.

Závislost na mluvčím, zde mladém Havlíčkovi, je zde velmi podstatným faktorem. Jak bylo řečeno, Quisův překlad není psán příliš idiomatickou češtinou, zachovává idiomatiku původního textu. To ovšem v konečném důsledku neodpovídá Havlíčkovu vyjadřování v českých dopisech, kde používá jazyk bohatý na české idiomy. Stejně tak Havlíčkovu stylu neodpovídají archaické a knižní prostředky, které se v překladu vyskytují. Quis sice neměl k dispozici Havlíčkovy české dopisy matce, pokud by chtěl napodobovat jeho vyjadřování, mohl se ovšem orientovat podle českých dopisů přátelům, které k dispozici měl. Napodobení Havlíčkova jazyka tak tedy očividně nebylo Quisovým cílem.

⁴⁷ V předmluvě k takovým vynecháním Quis píše: „Vytečkování některých jmen – pokud není již v prvopisu samém, neb některých ostřejších titulů a epitet stalo se většinou proto, že mi slavný správní výbor Musea království Českého, jsa sám k tomu zavázán dárkyní velké části těchto listů, dovolil uveřejnění jejich jen potud, pokud neobsahují žádných ústrků osob dosud žijících nebo o vlast naši zasloužilých.“ (s. VIII)

⁴⁸ Dle internetových stránek Prahy 1 se označení Jezuitská ulice udrželo asi do 70. let 19. století. (<http://www.praha1.cz/cps/praha-1-karlova.html>, cit. 21. 7. 2016). V době, kdy vyšla Quisova edice, tak již patrně užíváno nebylo a znala ho nejspíš jen starší generace čtenářů žijících v Praze.

Co se týče afektivní implikace celého textu, zdá se nám, že ji Quis převedl vhodně. Při překladu oslovení nezní jeho *Milá matko!* sice tak důvěrně jako Havlíčkovo české *Milá maminko!*, je ovšem nutné připomenout, že Quis k dispozici Havlíčkovy české dopisy rodině neměl. Nemohl tak také vědět, jak Havlíček oslovoval svoji sestru. Překlad *der kleinen Muki* jako *malé Mucince* ovšem svědčí o snaze afektivní implikaci zachovat. Podobně překládá Quis *Wenn es nur recht bald wäre* s podobnou afektivní implikací *Kéž by to bylo jen hodně brzo!* Citovost vyjádření ještě zdůrazňuje vykřičníkem. V exponovaných místech tak jeho překlad považujeme z hlediska afektivní implikace za adekvátní.

Zajímavé je, že Quis v opisu listu přepisuje všechna počáteční písmena zájmena *du* jako velká, ačkoliv v autografu je na několika místech použito malé písmeno, a že zároveň ve dvou případech používá v překladu malé počáteční písmeno zájmena *ty* (Kukrechtová, 2013). Tím se ovšem nevědomky přibližuje úzu Havlíčkových českých dopisů matce, ve kterých se také objevují obě podoby.

6.2.6 Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci

Koncept blahopřání otci je nedatovaný, Quis ho považuje za blahopřání k novému roku 1841, jelikož narážku na důležité rozhodnutí pro Havlíčkův budoucí život, kterou blahopřání obsahuje, interpretuje jako jeho vstup do semináře (s. 1). V edici zabírají originál strany tři až čtyři, překlad pak strany čtyři až pět.

6.2.6.1 Literární kategorie

Koncept blahopřání otci lze kvůli expresivitě jeho výrazu zařadit k expresivnímu typu, žádost o prominutí Havlíčkovy lehkomyšlnosti pak podporuje také zařazení k typu operativnímu. Jelikož ale i tato žádost působí stylizovaně, přikláníme se k zařazení k prvnímu jmenovanému typu.

6.2.6.2 Jazyková kategorie

Z hlediska **sémantického** je překlad ve většině případů ekvivalentní.

Otázkou interpretace je překlad kompozita *Lebensbestimmung*, které Quis nepřekládá doslovně, nýbrž jako *povolání*. Quis se pro překlad *povolání* rozhodl patrně kvůli interpretaci zmíněného důležitého rozhodnutí, které považuje za vstup do semináře. Tuto pasáž překládá následovně:

Defto größere und wichtigre Erinnerungen und Gefühle bewegen mich dießmahl an heutigen feierlichen Tage, der das Glied einer Jahreskette ift, die für das Loos meines künftigen ganzen Lebens eine fo wichtige Entscheidung gebracht hat. – Tím větší a důležitější vzpomínky a city pohybují mnou tentokráte dnešního slavného dne, kterýž jest článkem řetězu ročního, který přinesl pro osud mého celého budoucího života tak důležité rozhodnutí.

Překlad *meine künftige Lebensbestimmung* jako *svého budoucího povolání* tak zasahuje i pragmatickou rovinu, týká se totiž zároveň faktoru času a vnějších reálií.

Sémantickou rovinu zasahuje výpustka, ke které došlo kvůli chybnému opisu Havlíčkova autografu. Na prvním místě uvádíme transliteraci, na druhém Quisův opis a na třetím překlad:

und meine künftige Handlung weise darnach einrichte – und meine künftige Handlungsweise darnach einrichte – zařídil podle nich své budoucí jednání

Adverbium *weise* tak v Quisovu opisu splynulo se substantivem *Handlung* v kompozitu *Handlungsweise*⁴⁹, což se následně projevilo vypuštěním adjektiva *moudře* v překladu.

Oproti výchozímu textu Quis naopak doplňuje zájmeno *Ti*:

das einzige leisten womit ich einiger Maßen meine Dankbarkeit beweisen kann – to jediné, čím Ti poněkud mohu dokázati svou vděčnost

Zdá se, že se toto doplnění týká afektivní implikace. Quis chtěl patrně zdůraznit Havlíčkův formální styl, jímž vyjadřuje otcí úctu. Tento posun tak můžeme označit jako výrazovou typizaci.

Na rozdíl od předchozího dopisu nenalezneme v konceptu blahopřání otcí mnoho jevů, které mají vztah k **lexikální** kategorii. Nevyskytují se zde termíny ani vlastní jména, přiřadit sem tak lze především idiomatická vyjádření.

Ačkoliv jsme na základě předchozí analýzy konstatovali, že se Quis drží způsobu vyjádření výchozího textu, nalezneme v analyzovaném konceptu opačný postup:

Vorzüglich aber werde ich trachten, daß diese Worte die ich in der wirklichen Bewegung meines Herzens schreibe, nicht spurlos an mir vorüber gehen und bloß schöne Worte bleiben – Zvláště však budu dbáti toho, aby tato slova, jež píšu v skutečném pohnutí svého srdce, na prázdno mi nevyzněla a nezůstala pouze pěknými slovy

⁴⁹ Kompozitum *Handlungsweise* se naprosto hodí do uvedeného kontextu, proto jsme ještě jednou kontrolovali autograf. Zde je chyba opisovače patrná.

Quis tedy překládá ustálené spojení *nicht spurlos vorübergehen* spojením *nevyznít naprázdno*, které sice není slovníkově zcela ekvivalentní, v tomto kontextu je ovšem adekvátní.

Co se **gramatické** instrukce týče, objevují se v analyzovaném překladu stejné jevy jako v překladu předchozím. I zde je tak upravována interpunkce a naopak zachována syntaktická struktura výchozího textu. To může vést k poměrně neobratnému vyjádření, jako na příklad v následujícím případě:

bevor ich Dir für deine unverdiente Liebe und für fo große Sorgfalt und Selbstaufopferung danke – dříve nežli Tobě poděkuji za Tvou nezaslouženou lásku a za tak velikou péči a sebeobětavost (Q 5)

Na rozdíl od minulého dopisu ovšem tato neobratnost vyjádření koresponduje se stylem celého dopisu, který je formulačními obtížemi poznamenán, což se projevuje i četnými škrty a reformulacemi⁵⁰.

Quis reprodukuje také kondicionál minulý, který v dnešní češtině již není běžný:

Es wäre [...] der heutige Tag für mich eine merkwürdige Erinnerung an fo manches Gute gewesen – Dnešní den byl by býval [...] pamětihodnou upomínkou

Kondicionál minulý je dnes pocíťován jako prostředek zdůraznění a stylizace⁵¹. Z hlediska stylu tak lze Quisův překlad opět považovat za vhodný. Zohlednit je ovšem třeba časový faktor. Na přelomu 19. a 20. století byl kondicionál minulý patrně méně příznakový.

Z hlediska **stylu** tedy Quisova doslovnost tentokrát často ke stylistické korespondenci vede. Přispívá k ní také knižnost jeho jazykových prostředků, přičemž Quis patrně volí lexikum se stylistickým příznakem knižnosti záměrně:

Vorzüglich aber werde ich trachten – Zvláště však budu dbáti toho; sondern daß ich sie tief in mein Innerstes aufnehme – nýbrž abych je pojal hluboko v nitro své

Díky doslovnému překladu, dlouhým infinitivním zakončením nebo knižnímu lexiku tak lze v tomto případě mluvit o stylové korespondenci. Quis ovšem nevyužívá všechny prostředky vyššího stylu. Stejně jako v předchozím překladu tak na příklad volí progresivnější osobní koncovku slovesa *psát* (viz výše: *jež píšu*).

⁵⁰ Tyto škrty a reformulace zde neuvádíme. Zachovány jsou v transliterované verzi konceptu v příloze.

⁵¹ Srov. <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=575&dotaz=byl%20by#nadpis2> (přístup 8. 8. 2016)

6.2.6.3 Pragmatická kategorie

Užší situační zřetel se týká především datace dopisu. Na základě našich dnešních znalostí, které budou uvedeny dále, považujeme dataci za chybnou a kloníme se k dataci Novotného. Quis ovšem k dispozici naše informace neměl a na nejistou dataci upozorňuje. Jeho postup tak nelze považovat za chybný.

Věcný faktor, tedy znalosti tématu, se zde také vztahuje ke zmíněné dataci. Od ní se pak odvíjí také překlad *Lebensbestimmung* jako *povolání*, který dle našeho názoru není adekvátní.

Faktor času je třeba zohlednit stejně jako v případě předchozího překladu. Některá překladatelská řešení tak nelze anachronicky označit za nevhodná.

Faktor místa nehraje v případě překladu tohoto krátkého konceptu tak podstatnou roli, jelikož se v něm neobjevují kulturně podmíněné jevy, které by bylo nutné čtenáři objasnit⁵².

Faktor příjemce hraje opět stejnou roli jako v případě předchozího překladu. Quis svým úvodem k překladu opět usnadňuje čtenáři jeho recepci. Vysvětlivky tentokrát k překladu nepřipojuje, situaci vysvětluje pouze v úvodu, a to na základě svých znalostí co nejpodrobněji.

Jazyk autora i afektivní implikaci Quis v překladu zohlednil. V úvodu k dopisu píše:

„Ač sloh jeho není prost jakési šroubovanosti, patrného to pozůstatku ze stylistických cvičení gymnasiálních, vyznívá z něho přec jen taková nelíčená srdečnost, taková prostá upřímnost, že musí čtenáře mile dojmouti.“ (s. 1n)

Překlad tuto šroubovanost reprodukuje.

Quis také adekvátně překládá oslovení *Theuerster Vater!* jako *Nejdražší otče!*, tedy se superlativem i vykřičníkem. Pro vyjádření úcty užívá v oslovení velké počáteční písmeno zájmena *ty*, ačkoliv Havlíček na několika místech užil písmeno malé.

6.2.7 Závěr

Quisovu překladatelskou strategii lze jednoznačně označit za dokumentární, jeho překlady pak v terminologii Nordové za doslovné (gramatické). Tím také

⁵² Tento faktor tak nebudu znovu zmiňovat v rámci analýz překladů tohoto dopisu z pera dalších překladatelů.

odpovídají konvencím v překladech zrcadlových vydání a zároveň dobovým překladatelským konvencím nastíněným výše. Je to především doslovnost a jednotná stylistická rovina překladů. V obou překladech Quis užívá spisovný, konzervativní jazyk, jehož některé prvky byly již v tehdejší době zastarávající. Proti této tendenci zároveň u Quise stojí progresivní osobní koncovky sloves a progresivní tvary sloves *muset* a *myslet*. Jak bylo ovšem naznačeno, nevyužívá je Quis jako možnosti stylové disimilace, a částečné stylové korespondence tak dosahuje spíše nezáměrně.

Ve shodě s tendencemi sledovanými Masnerovou (1995) lze v Quisových překladech objevit četné chyby a vynechávky, které ukazují na absenci redakce. Potvrzuje se také, že na výsledné znění překladu má vliv i překladatelovo vnímání originálu.

Porovnáme-li Quisovy překlady s jeho předmluvou k překladům Kolcovových básní, jejíž úryvek nalezneme u Levého, můžeme konstatovat, že se v analyzovaných překladech dostatečně neprojevovala proklamovaná snaha vyhnout se interferencím, kterou ve zmíněné předmluvě nalezneme⁵³. Do určité míry se ovšem Quis interferencím vyhýbal, a to v překladech několika idiomatických slovních spojení.

Z gramatického hlediska jsou však překlady silně ovlivněny výchozím textem, a ani jejich styl tak nemůže vykazovat plnou korespondenci. Je ovšem třeba vzít v potaz dobu jejich vzniku. Některé gramatické konstrukce tehdy měly jinou platnost, než jakou mají dnes. Ani jejich podobnost s němčinou nemusela být vždy dána vlivem výchozího jazyka, nýbrž tehdejším vývojovým stavem češtiny.

Vytvořit komunikativní překlady zcela ekvivalentní výchozímu textu ovšem patrně nebylo Quisovým cílem. Quisovy překlady lze hodnotit pouze perspektivou jejich účelu, kterým je nejspíš snaha umožnit čtenáři zrcadlového vydání lepší orientaci v cizojazyčném textu, případně vlastní porozumění. Tento účel splňují překlady dle našeho názoru poměrně dobře, ačkoliv se v nich i z tohoto hlediska objevují některé nedostatky. Na sémantické rovině jsou až na několik málo případů ekvivalentní. Na rovině lexikální v několika podstatných případech adekvátní nejsou. Čtenáři tak nenabízejí adekvátní překlad některých dobových

⁵³ Překlady Kolcovových básní však měly patrně jiný účel a je možné, že Quis v nich volil strategii instrumentální.

reálií (*Hochamt, Jesuitengasse*). Až na jednu výjimku také neosvětlují potenciálně nesrozumitelná místa. Již v době své publikace mohla některá místa překladu působit zastarale (např. postavení klitik, infinitivy na *-ti*). Archaické překlady porozumění spíše neusnadňují.

Hodnotit lze také Quisovu překladatelskou metodu, která není zcela konzistentní. Převažuje doslovnost, ale na některých místech se objevují výpustky. Přes archaistická vyjádření nelze mluvit o vědomé snaze archaizovat. Některé jevy v překladu mají progresivní charakter (časování sloves), jiné naopak (infinitivy na *-ti*, postavení klitik). Srovnání s předlohou ukazuje, že důvodem není tendence k archaizaci nebo k modernizaci, nýbrž promítání překladatelova idiolektu. Doslovnost patrně také není vědomě zvolená. Quis tak na příklad konsekventně překládá verbonominální spojení *dabei sein* jako *zúčastniti se*. Pokud by vědomě překládal doslovně, nabízel by se překlad *být(i) při tom*.

Quisův překlad tak považujeme za nekoncepční⁵⁴ a zároveň podléhající dobovým konvencím. To ovšem neznamená, že popíráme zdařilost některých překladatelských řešení. Ve své době a s ohledem na způsob vydání dle našeho názoru překlad svůj účel splnil dostatečně.

Ačkoliv jsme neanalyzovali celé Quisovo překladatelské dílo, nýbrž jen jeho nepatrnou část, lze jej na základě výše uvedených znaků a v souladu s Levým považovat za příklad překladu ruchovského. Ruchovci jsou označováni za méně kosmopolitní než lumírovci. V souladu s tím není Quisovo překladatelské dílo nikterak rozsáhlé a nepřesahuje jeho původní tvorbu, Quis byl tedy spíše původním autorem než překladatelem. Překládal z více jazyků, s převahou překladů z němčiny, ačkoliv Levý pro ruchovce postuluje snahu vyhýbat se německým předlohám. Quisovy překlady naplňují i postulát věrnosti ruchovských překladatelů, včetně místy méně srozumitelných řešení daných závislostí na syntaktické struktuře originálu. Levý dále u ruchovců zdůrazňuje ideový, koncepční výběr textů pro překlad. To splňuje Quis jak výběrem lidových balad, tak překlady Havlíčkovy korespondence.

⁵⁴ Janoušková (2014) podobně hodnotí ediční zásady Quisovy edice. Po analýze dochází k závěru, že ediční zásady nejsou zřetelné, vyzorovat lze jen některé tendence (s. 56).

6.3 Havlíčkovy synovské listy ze studií

6.3.1 Sociokulturní kontext

Havlíčkovy synovské listy ze studií vyšly v roce 1941, za nacistické okupace, dva roky po vzniku protektorátu Čechy a Morava. Česká společnost tak opět musela trpět cizí nadvládou a útlak.

Po podpisu mnichovské dohody v září 1938 skončilo období známé jako první republika a vznikla republika druhá. Bezprostředně po podpisu dohody, na začátku října, bylo okupováno české pohraničí a vznikla Říšská župa Sudety. To podle tehdejších názorů znamenalo selhání politického systému liberální demokracie, o revoluci politického života se začali snažit národní konzervativci v čele s Národní ligou a Národním sjednocením. Ve společnosti začali sílit antisemitské a radikální tendence. Zvedaly se hlasy, které volaly po autoritativnějším režimu vlády a zjednodušení politického života. Dosavadní strany se sloučily ve dvě zastřešující strany: Stranu národní jednoty a Národní stranu práce. Po okupaci v březnu 1939 byly tyto dvě strany sloučeny do jediné povolené Strany národního souručenství (Gebhart, Kuklík, 2006, s. 10 nn).

Nové uspořádání nemělo katastrofální dopady jen na oblast politiky, nýbrž i na hospodářství. Kvůli ztrátě území se hospodářská a sociální situace v zemi prudce zhoršila. Stejně postižena byla i kultura. Vznikla Národní kulturní rada, která se programově hlásila k „maločeskému“ nacionalismu a zachování dobrých sousedských vztahů s Říší. Cílem bylo uhájit „holou existenci národa“. Nejvyššími hodnotami měly být pro kulturní činitele vlast, země, národ a Bůh. Umění mělo sloužit národu. Podporována byla domácí tvorba, potlačována byla naopak překladová produkce, která byla označována jako „záplava“, v níž může česká literatura utonout. Česká kultura se měla očistit, pro jazyk to znamenalo požadavek očisty od výpůjček z cizích jazyků (ibid., s. 131nn).

Vůči tomuto nacionalisticky laděnému proudu, který stavil český národ do role outsidera a odtrhoval českou kulturu od kultury evropské i domácí humanistické tradice, se vymezoval proud demokratičtější, který pro národ požadoval „život ve cti“ a volal po „návratu ke kořenům“, a to i kořenům demokratickým a humanistickým. Právě stoupenci těchto myšlenek v čele s časopisy *Nová svoboda*, *Index* nebo *U*, doporučovali návrat k husitské a bratrské tradici, k národním buditelům a obrozencům, k četbě děl Františka Palackého

a Karla Havlíčka. V literatuře tak sílil historismus obracející se k lepším obdobím českých dějin (ibid.).

Po vzniku protektorátu v březnu 1939 se zvedla spontánní vlna odporu proti všemu německému, krize vztahů mezi Čechy a Němci se ještě více prohloubila. Do té doby spíše roztržitá opozice vůči německým nacistům se spojila ve všenárodní opoziční jednotu. Dvě existující politické strany se sloučily v jedinou stranu, Národní souročenství. Jejím proklamovaným cílem byla „záchrana národa“, program, který byl nacisty zatím tolerován (ibid.).

Důležitým tématem doby okupace byla opět cenzura. Ta byla silnější než v předchozím sledovaném období. Opět byl zaveden systém cenzury předběžné. Periodika i knihy tak musely být nejprve předkládány příslušnému cenzurnímu úřadu, teprve poté mohly být publikovány. Cenzura přitom nebyla transparentní, zkonfiskovaný dokument jako by nikdy neexistoval. Centrální státní úřad pro literaturu vznikl až v roce 1942 a teprve od té doby přešla kontrola a cenzura publikací plně pod nacistickou kontrolu. Literární život byl přesto takto zesílenou cenzurou poznamenán již za druhé republiky (podzim 1938 – březen 1939). Cenzurovány byly poplašné zprávy, kritické příspěvky k československo-německým, maďarským a polským vztahům atp. Postupně bylo mnoho tiskovin zakázáno úplně. Tento systém byl dále a ještě výrazněji využíván i v období protektorátním. Neperiodické tisky byly konfiskovány také systémem následné cenzury. Postupem času byla plošně zakazována díla levicových autorů, autorů exilových a protirežimních, ale i autorů dřívějších období, jejichž dílo bylo z jakéhokoliv důvodu považováno za závadné. První seznam zakázaných autorů vyšel v září 1940 (Wögerbauer, Piša, Šámal, Janáček, 2015, s. 885nn)

Prudký nárůst počtu zkonfiskovaných titulů můžeme pozorovat od roku 1941, nejstriktněji byla germanizační kulturní politika nacistů uplatňována v letech 1942 a 1943, po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a vzniku ústředního literárního úřadu (ibid.).

Protektorátní cenzura sice přicházela s velmi tvrdými postihy, na druhou stranu ale trpěla českou kulturu, která se zaměřovala na český národ a péči o český jazyk a do roku 1941 postihovala pouze protirežimní projevy a vyjádření nároku na samostatnost. Vycházet tak mohla díla T. G. Masaryka i bratří Čapků, ačkoliv Josef byl internován v koncentračním táboře (ibid.).

V následujícím popisu se budeme věnovat literatuře v době, kdy cenzoři ještě nepožadovali naprosté „zglajchšaltování“ české literatury, tedy do roku 1941, jelikož Novotného edice vydaná v roce 1941 spadá ještě do tohoto prvního období.

V letech 1940 a 1941 mohla ještě působit dosavadní česká kulturní cenzura, která brojila proti tzv. literárnímu braku a vyzdvihovala literaturu národního charakteru a obranu jazyka. Od podzimu 1939 do konce roku 1940 tak vycházelo množství knih českých klasiků, spisy o historii české literatury, díla vyznačující se kromě historismu také obdivem k symbolům českých zemí. Jak bylo řečeno, byla žádoucí díla s národní tematikou, která se nenechala ovlivnit zahraničními vlivy a věnovala se tématům vlast, národ, země a Bůh. Podporována byla samozřejmě také kultura německá. Národní literatura orientovaná na lid byla ideálem během celé okupace. Spisovatelé měli sloužit kolektivu, vydávaná díla z pera kolaborantů se často vyznačovala patetickým nacionalismem (ibid.).

Většina spisovatelů výzvu nacistů a kolaborantů, kteří požadovali „optimistickou“, „lidovou“ a „národní“ tvorbu, nevyslyšela, ačkoliv si jako motiv svých děl často volili pohnuté osudy českých národních hrdinů. Ke 120. výročí narození Boženy Němcové vydal v roce 1940 František Halas sbírku *Naše paní Božena Němcová*, Jaroslav Seifert pak *Vějíř Boženy Němcové*. České historii se věnoval také Vladislav Vančura románem *Obrazy z dějin národa českého I a II* (1939 a 1940), Jaroslav Durych románem *Služebníci neužiteční* (1940), Jiří Mařánek románem *Barbar Vok* (1938) nebo Karel Nový románem *Rytíři a lapkové* (1940) (Lehár, s. 675nn).

Kromě děl orientovaných na minulost vycházela také díla inspirovaná folklorem a lidovým vyprávěním nebo poezie, která jako symbol národní existence oslavovala mateřštinu. Vyznačovala se libozvučností, melodickými verši a snahou o výrazovou dokonalost. Často byla využívána písňová forma. Příklady takové poezie jsou Halasovo *Ladění* nebo Nezvalova *Manon Lescaut* (ibid.).

Vydávání Havlíčkova díla během nacistické okupace se tak zařazuje do proudu českého historismu, který zdůrazňoval lepší období českých dějin a obracel se k národním hrdinům. Podobnou úlohu jako odkaz Karla Havlíčka sehrál i odkaz Bedřicha Smetany v květnu 1939, kdy bylo slavnostně připomínáno 55. výročí jeho smrti, a ještě výrazněji převoz ostatků Karla Hynka Máchy

z panteonu Národního muzea na vyšehradský hřbitov v květnu 1939, poté, co byly na podzim roku 1938 převezeny ze zabraných Litoměřic. Ve stejném měsíci proběhl oslava Jana Nepomuckého a pietní slavnost u hrobu Františka Palackého. V červenci se pak konaly demonstrativní oslavy památky Mistra Jana Husa. Všechny tyto akce měly povzbudit a „usměrňovat“ české národní cítění (Gebhart, Kuklík, 2006, s. 131nn).

Co se týče postavení češtiny a němčiny během třicátých a čtyřicátých let 20. století, nebyla znalost němčiny mezi obyvatelstvem českých zemí za první republiky již tak rozšířena jako dříve. Po vzniku samostatné československé republiky v roce 1918 zaznamenala prudký ústup z veřejného života (Nekvapil, Sloboda, Wagner, 2009, s. 30). Přestože ve většině větších obcí patrně nedocházelo za první republiky ke každodennímu kontaktu mezi Čechy a Němci a tyto národy žily v rámci jedné republiky spíše vedle sebe než spolu, byl v některých oblastech zachován zvyk ze staré monarchie, tedy výměna dětí mezi českými a německými rodinami, která měla podporovat jejich bilingvismus (Storch, 1995, s. 42). Mezi určitou částí obyvatelstva tak byl bilingvismus zachován.

Za okupace získala němčina ve veřejném životě opět výsadní postavení. Oficiální nápisy musely být dvojjazyčné. Kromě jazykové politiky mělo na běžný život vliv také zvýhodňování německé části obyvatelstva např. vyšším přidělem potravin nebo šatstva (Lehár, 1998, s. 676).

Nejednotné jsou názory dnešních badatelů na češtinu v období okupace. Dle Šlosara (2009) se český jazyk v době nacistické okupace již těšil dostatečné prestiži a dokázal se díky spontánnímu odporu proti germanismům ubránit vlivu němčiny, aniž docházelo k rozvoji purismu. Díky básnickému jazyku, který působil povzbudivě, se naopak národní jazyk dočkal zvýšení prestiže v celé společnosti (s. 130). Jiní badatelé naopak zdůrazňují obranářské tendence a snahu o očistu jazyka (Wögerbauer, Píša, Šámal, Janáček, 2015; Gebhart, Kuklík, 2006).

6.3.2 Dobové překladatelské konvence

Překladatelským metodám v období druhé světové války se Levý již nevěnuje, k dispozici tak máme jen dílčí studie.

Veselý (2003) udává, že se za nacistické okupace se z němčiny překládala především díla klasiků, díla židovských či protirežimních autorů z pochopitelných

důvodů vycházet nemohla (s. 15). Přesto nebyl výběr děl k překladu náhodný. Podle Veselého se na příklad překlady Rilkových básní vydávaly nejen kvůli jeho árijskému původu, nýbrž také proto, že bylo možné „zdůrazňovat Rilkovu blízkost české kultuře a jazyku“ (ibid.). V překladech jeho básní z roku 1941, které vyšly pod titulem *Můj domov*, tak jejich překladatel Miloš Kareš „instrumentalizuje vlasteneckou notu na podporu českého sebevědomí“ (ibid.).

Dalším překladům se Veselý blíže nevěnuje, uvádí je ale Lehár (1998). Podle něj se z němčiny překládala díla, „která skrytě odporovala vládnoucí nacistické ideologii nebo promlouvala k současnosti“ (s. 685).

Co se týče překladatelských metod za doby okupace, máme k dispozici práci Novákové (2014), která analyzuje překlad novely *Der Hochwald* Adalberta Stiftera z pera Bohuslava Durycha, který vyšel pod názvem *Hvozď* roku 1942.

Na začátku práce předpokládá, že Durychův překlad bude odpovídat překladatelským konvencím z doby první republiky. Očekává tak, že Durych bude v překladu využívat kompenzační metody v souladu s Fischerovou substituční teorií, která byla dominantní v období mezi dvěma světovými válkami⁵⁵. Dále se domnívá, že překlad může být po jazykové stránce neaktuální, vlastní jména mohou být počesťena, ale neměl by to být překlad doslovný. Předpokládá tedy, že Durych „nebude lpět na přesném převodu jednotlivostí, ale bude využívat zásadu stejného estetického účinku v rámci celku“ (s. 52). Očekává dále, že se v překladu nebudou vyskytovat vynechávky a že bude obsahovat vnitřní vysvětlivky. Co se jazykové stránky týče, předpokládá, že by jazyk překladu „mohl, pokud to samotný výchozí text umožní, vykazovat znaky hovorovosti, neměl by působit nadměrně stylizovaně“ (ibid.).

Po analýze překladu Nováková verifikuje hypotézu neaktuality překladu, ačkoli se archaických prostředků v překladu neobjevuje příliš mnoho. Archaické je užití genitivu záporového, knižní pak užití infinitivů zakončených na *-ti*. Kromě toho je neaktuální také pravopisná úprava. Z hlediska interpunkce dochází Nováková k závěru, že Durych zpravidla zachovává interpunkci výchozího textu (čárky, pomlčky, středníky), ačkoliv nachází také několik vynechávek a doplnění. Změny pozoruje v rozdělování syntakticky složitějších souvětí do více vět. Upozorňuje na místy nápadné aktuální členění větné. Za zarážející považuje

⁵⁵ Podle Fischera nemá být překlad věrný jednotlivostem, nýbrž celku. Ekvivalentní tak má být účinek překladu, překladatel má za tímto účelem funkčně substituovat (srov. Levý, 1996, s. 205nn).

vysoký výskyt výpustek, přičemž Durych vynechává především adjektiva a adverbia, několikrát ovšem i vsuvky. Kromě toho udává tendenci k výrazovému zeslabování a „normalizaci“ textu. Upozorňuje také na vysoký počet významových chyb a posunů. Ty se často týkají změn jmenného i slovesného čísla. Dle Novákové se ale v textu objevuje také několik výrazných významových chyb. Nováková dochází k závěru, že tyto posuny mohou signalizovat „absenci či nedostatečnost redakční kontroly překladu“ (s. 83n).

Podobné tendence potvrzuje také Vlašínová (1965) pro překlad *Pošechoňské stařiny* z pera Anny Teskové, vydaný v roce 1955. Překladatelka vydala překlad tohoto díla nejprve v roce 1910, její metoda byla nastíněna výše. Pro novější překlad stejné autorky uvádí Vlašínová jako posun odstranění zastaralé slovní zásoby, zjednodušení větné stavby a omezení vlivu ruštiny. Dle Vlašínové ale překladatelka zůstala na rovině spisovného knižního jazyka, a neřídila se tak poznatky nové překladatelské teorie spočívající na novém pojetí uměleckého jazyka (s. 49n). Vlašínová bohužel ve studii neuvádí, o jaké překladatelské teorie se jednalo. Její poznatky, které se podobají poznatkům Novákové, ovšem ilustrují dobové překladatelské konvence.

Výsledky studie Masnerové (1995) byly částečně popsány již v předchozí kapitole. Opakujeme, že Masnerová pro dřívější překlady (asi do 80. let) postuluje absenci využití různých funkčních stylů a konsekventní užívání spisovného jazyka, a to i v případech, kdy výchozí text využívá jinou jazykovou varietu. Na tomto místě lze ještě spolu s Masnerovou doplnit, že překladatel, který je ovlivněn „dobovým, ale i generačním jazykovým územím, je vystaven např. různým jazykově puristickým tendencím a přechodným módám, což se na jeho práci v různé intenzitě odráží“ (Masnerová, 1995, s. 99).

V translátologické analýze překladů Miloslava Novotného se pokusíme vystopovat vliv popsaných překladatelských konvencí i jazykového úzu.

6.3.3 *Stručný životopis Miloslava Novotného*

Miloslav Novotný se narodil 17. 6. 1894 v Radomyšli u Strakonic. V roce 1913 maturoval na gymnáziu v Písku, v roce 1920 získal po studiu slavistiky, romanistiky a němčiny na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy titul doktora filosofie. Poté nastoupil jako úředník do Svazu osvětového, z něž se později stal Masarykův lidovýchovní ústav. Od roku 1922 byl externím redaktorem

Národních listů, od roku 1924 knihovníkem Národního muzea, kde spoluzaložil Literární archiv, jehož správcem se později stal a který ve své funkci neustále rozšiřoval o nové fondy. I zde působil osvětovou činností a knihovnické fondy prezentoval v rámci mnoha výstav. O dějinách písma, knihoven, knihtisku a moderních tiskařských technikách přednášel na Státní knihovnické škole v Praze. Později byl jmenován zemským muzejním radou, v roce 1945 pak přednostou knihovny Národního muzea. Od roku 1951 pracoval jako vědecký pracovník Ústavu pro českou literaturu Československé akademie věd. O čtyři roky později odešel do důchodu. 22. 12. 1966 nečekaně zemřel ve Strakonících na následky úrazu (Taxová, 2000).

Na rozdíl od Ladislava Quise byla tedy profesní dráha Miloslava Novotného spjata s literaturou. Byl především literární historik, kunsthistorik a bibliograf, sám ale také psal prózu a překládal z francouzštiny, italštiny a němčiny. Na českém literárním životě se také účastnil redakcí časopisů *Republika*, *Zpravodaj Družstevní práce*, *Kulturní zpravodaj*, *Český bibliofil*, *Literární rozhledy*, *Rozhledy po literatuře a umění*, *Literární noviny* a *Časopis Národního muzea*. Svě statě o literatuře publikoval v mnoha dalších časopisech. Zároveň řídil několik knihnic, spoluzaložil nakladatelství *Družstevní práce* a zastával funkci literárního poradce v *Ottově nakladatelství* (Trávníčková, online).

Knihovnictví bylo i jeho osobní vášní. Vlastnil rozsáhlou sbírku bibliofilii, exlibris a užitkové grafiky. Toto téma bylo i nejčastějším námětem jeho drobných próz (Taxová, 2000).

Nejvýznamněji se do dějin české literatury zapsal jako literární historik a editor. Zaměřoval se především na národní písemnictví 19. století. Díky svému zaměstnání v Národním muzeu měl přístup k bohatému materiálu, který v pozitivistické tradici využíval k psaní svých studií o Karlu Hynku Máchovi a Boženě Němcové. Jako editor se zasloužil o kritické vydání sebraných spisů Boženy Němcové a Jana Nerudy a velké části díla Karla Havlíčka, Josefa Hory, Jiřího Wolкера a dalších. Vydal také výběry z české obrozenecké poezie a prózy, lidových kramářských a jarmarečních písní, ruské bohatýrské epiky a dalších. Kromě toho vydával množství archivních materiálů, jako jsou dopisy, paměti nebo deníkové záznamy. Taxová (2000) upozorňuje na to, že „zatímco u soukromých památek N[ovotný] usiloval (byť nedůsledně) o zachování jejich autentického znění diplomatickým přetiskem, v beletrii se přikláněl k jazykovým

úpravám přibližujícím dílo současnému čtenáři; svou výzkumně založenou ediční praxí se sice podílel na rozvoji editorství jakožto vědní disciplíny, avšak pozdější textologie jeho postupy částečně korigovala“ (s. 603).

Výčet jeho překladů je obsáhlejší než v případě Ladislava Quise. *Slovník české literatury po roce 1945* uvádí následující: A. de Gobineau: *Opatství typhaineské* (1923, s J. Jírou); G. Casanova: *Soliloque d'un penseur – Samomluva myslitelova* (1925); G. Flaubert: *Salambo* (1926, s F. V. Krejčím); H. Höffding: *Dějiny novověké filozofie* (1926); *Několik zpráv ze života G. Bodoniho* (1926); G. Bodoni: *Manuál typografický* (1928); N. Machiavelli: *Mandragora* (1928); Voltaire: *Panenka z Orleánu* (1928, pod pseudonymem Jiří Hlídek); P. Louÿs: *Tři dcery své matky* (1930); Restif de la Bretonne: *Poctivé umění tiskařské* (1930); A. Döblin: *Valdštejn* (1931, s Ladislavem Drůbkem a Vincencem Svobodou); J. W. Goethe: *Maršál Bassompierre* (1932); *Marehurehu. Sbíрка legend a pověstí z Tahiti* (1932, z francouzského překladu, pod pseudonymem Jiří Hlídek); R. Rolland: *Život L. N. Tolstého* (1932, s Marií Kalašovou); B. Kellermann: *Město Anatol* (1933); O. Uzanne: *Strašidla v knihách* (1933); J. Giono: *Zelené mládí* (1934); A. Zweig: *Spor o seržanta Grišu* (1938, s Františkem Vavřinem) (Trávníčková, online).

Zajímavá je poměrně častá spolupráce s jinými překladateli, užívání pseudonymu a překlad Goethovy *Sbířky legend a pověstí z Tahity* z druhé ruky, přes francouzštinu. Jeho překladatelská činnost se omezuje na meziválečné období, s výjimkou překladu rodinné korespondence Karla Havlíčka vydané roku 1941. Výběr textů k překladu je jistě poznamenán jeho zájmem o knihtisk a historii. Kromě klasických děl mezi překlady nalezneme i zajímavé kuriozity, jako jsou na příklad povídky pro bibliofily *Strašidla v knihách*.

Jeho zájem o Havlíčka je stejně jako u Quise patrný již před vydáním edice Havlíčkovy korespondence. Z Havlíčkova díla uspořádal nejprve v roce 1934 *Knihu veršů*, která opětovně vyšla v roce 1960 s titulem *Básně*. V roce 1940 vyšlo jeho čtení o Karlu Havlíčkovi *Život s pochodní v ruce*, o rok později analyzované *Havlíčkovy synovské listy ze studií*. Po válce pak k devadesátému výročí Havlíčkova narození připravil ještě druhé vydání *Života s pochodní v ruce* (1946), dále pak *Cestu na Rus* (1947) a výbor z Havlíčkova díla *Plamenem veselým* (1950).

6.3.4 *Koncepce edice, recepce*

Miloslav Novotný vydal edici *Havlíčkovy synovské listy ze studií* roku 1941 v Topičově edici. Edice obsahuje všechny dostupné Havlíčkovy dopisy rodičům od roku 1831 do Havlíčkovy prázdninové cesty v roce 1842. Dopisy Novotnému poskytlo Národní muzeum, které je získalo z rodinného majetku (Novotný, 1941, s. 19). Celkem jich je zde otištěno 80. První blahopřání otci z roku 1831 je publikováno pouze německy. Jedná se o báseň, není to tedy dopis⁵⁶. Ostatní dopisy otiskl Novotný naopak pouze v překladech, originály tak čtenáři dostupné nejsou. Několik prvních dopisů pochází z doby, kdy Havlíček docházel na školu v Jihlavě. Nedatovaný koncept blahopřání otci, který je předmětem analýzy, pak patrně z gymnaziálních dob. Většina otištěných dopisů je z Havlíčkových pražských studií, tedy z filozofie, ze semináře a z přípravy na rigorózum. Posledním dopisem je dopis z 20. července 1842, který Havlíček odeslal ještě z Prahy, před cestou do Polska.

Dopisy jsou řazeny chronologicky a rozděleny do čtyř oddílů: *Z Jihlavy a z Německého Brodu do Borové*; *Z pražských studií filosofických*; *Z pražské theologie*; *Z Prahy po odchodu z theologie*. K těmto jednotlivým oddílům jsou na konci edice zařazeny poznámky, kde Novotný nejprve osvětluje Havlíčkovu životní situaci, následně popisuje, na jakém papíru byl dopis napsán, a případně připojuje další relevantní poznámky (např. datace z odhadu). Za tyto poznámky zařazuje ještě věcné vysvětlivky, které jsou řazeny abecedně a obsahují stránkové odkazy na jednotlivé dopisy, v nichž se daná realie vyskytuje.

Novotný překládá dle svých slov téměř výhradně z manuskriptu, pouze jednou se uchyluje k překladu z tištěné verze dopisu, jelikož se autograf nedochoval. Svojí edicí programově navazuje na edici Quisovu a věří, že jí poskytne badatelům další materiál k poznání života mladého Havlíčka.

Přímo k překladům píše:

„Z celého souboru 132 synovských listů Karla Havlíčka otiskuji prozatím první jeho část: listy ze studií, t.j. z let 1831—1842. Jsou vesměs psány německy, a proto je překládám, ale jejich originály neotiskuji souběžně — (jako to dělal L. Quis), neboť by se tím edice rozrostla dvojnásobně. Dvě ukázky originálů — nejstarších — reprodukuje však naše vydání alespoň faksimilem. Některé slovo těžko čitelné se mi podařilo v přepisu a překladu jenom vytušit

⁵⁶ Z tohoto důvodu také nebude zařazena do připravované edice Havlíčkovy korespondence.

a ve dvou až třech případech snad jsem ani smyslu slov neporozuměl. Jde patrně o dobovou školskou nebo rodinnou hantýrku. Dopisy otiskují bez poznámek, zato však připojují k edici obsáhlý, vyčerpávající rejstřík, z něhož se lze poučit o každém jménu.“ (s. 19)

Z uvedeného lze vyčíst, že Novotný pravděpodobně stále počítá se čtenáři, kteří často německy umějí. Zároveň je patrné, že v překladech nejspíš bude na některých místech docházet k významovým posunům. Z tohoto důvodu připojujeme za analýzu dopisu matce a konceptu blahopřání otci také oddíl *Vybrané chyby a posuny v dalších překladech*, kde typické posuny uvedeme a pokusíme se také určit, proč k nim došlo.

Co se týče recepce edice, máme k dispozici recenzi Miloslava Kaňáka, která vyšla v roce 1942 v *Náboženské revue* (nyní *Theologická revue*). Kaňák v ní upozorňuje na význam předložených dopisů, které dříve vydány nebyly a které přinášejí nové poznatky z hlediska Havlíčkovy biografie, opravují některé domněnky literárních historiků a ilustrují Havlíčkův život v semináři. Ve shodě se zaměřením revue vyzdvihuje náboženskou notu dopisů a píše:

„Listy Havlíčkovy ze studií stojí proto opravdu za přečtení a mohou být i těž leckterému našemu duchovnímu pobídkou k hlubší náboženské práci, neboť v nich určitě se bude musit zamyslet nad nejednou Havlíčkovou představou o ideálním poslání kněze v národě a lidstvu.“ (s. 220)

Kaňák se tedy zaměřuje jen na obsahovou stránku dopisů a nezmiňuje, že se jedná o překlady. Celkové vyznění textů ovšem překladatelská metoda ovlivňuje, jak naznačuje na teoretické rovině Masnerová (1995), na rovině praktické pak Quisova poznámka k dopisu matce i jeho překladatelské řešení úseku, kterým dokládá Havlíčkovu rozladěnost ze semináře⁵⁷.

O edici se zmiňuje také Kazbunda (2013). Lituje, že Novotný vydal jen 80 listů z let 1831–1842, jelikož Novotného opisy se ztratily a nezvěstné jsou také opisy původní, které získal z rodinného majetku Literární archiv. Stejně jako Kaňák upozorňuje dále Kazbunda na význam vydané korespondence pro poznání života a charakteru mladého Havlíčka (s. 16).

⁵⁷ Jak bylo řečeno, měl Quis k dispozici podstatně méně dopisů než Novotný, a jeho edice tak neobsahuje překlady dopisů, v nichž se Havlíček pozitivně vyslovuje o kněžském stavu.

Kromě překladů zařazených do edice *Havličkovy synovské listy ze studií* máme k dispozici také několik Novotného překladů otištěných o rok dříve v jeho čtení o Karlu Havlíčkovi *Život s pochodní v ruce*. Mezi nimi je i překlad posledního odstavce z konceptu blahopřání otci a prvního odstavce ze zmíněného dopisu matce. Tyto překlady budou krátce představeny v následující části.

6.3.5 Překlady ve výboru *Život s pochodní v ruce*

V doslovu k výboru *Život s pochodní v ruce* Novotný píše: „Německé dopisy jsme většinou přeložili, používající při tom i překlady dřívějších (Ladislava Quise, Antonína Hajna)“ (s. 372). V ediční poznámce k oběma analyzovaným překladům ovšem neuvádí, že se jedná o Quisovy překlady: „Dopisy otci a matce (27., 29., 32., list otcův č. 48)⁵⁸ jsou přeloženy z němčiny. Rovněž dopis P. Slavíkovi (28.), jenž je převzat z Quisova vydání *Korrepondence*“ (s. 374). Ve skutečnosti se však tyto překlady liší od překladů Quisových jen velmi málo. Ve shodě s Quisem také Novotný považuje koncept blahopřání za blahopřání k Novému roku 1841 a neupozorňuje na to, že tuto domněnku vyslovil Quis.

Provedené změny se v obou překladech týkají především opravy interpunkčních chyb a úpravy interpunkce podle výchozího textu (doplnění chybějící tečky za větou a čárky před větou vedlejší, odstranění čárek před a za vloženým větným členem a záměna středníku za dvojtečku a tři teček za tři pomlčky podle originálu) a oprav pravopisných chyb podle dobové normy (*tak že – takže; přes to, že – přesto, že; teprvé – teprve; vinnen – vinen*). Jednou je odstraněna vokalizace u předložky *v* (*ve své nemoci – v své nemoci*).

Dále jde o nahrazení archaické spojky *neb* neutrálním *nebo* (*správky kleriky neb bot – správky kleriky nebo bot*) a odstranění archaického skloňování genitivu plurálu (*kněh – knih*).

Opačnou tendenci vykazuje náhrada lexému *myslet* lexémem *myslit* (*aniž bych byl myslel; myslel jsem stále – aniž bych byl myslil; myslil jsem stále*). Lexikální rovinu dále zasahují tři změny, mířící k náhradě lexému, jenž je možné považovat za germanismus, lexémem jiným (*lauter kleine Ausgaben: samá malá*

⁵⁸ Překlad úryvku z konceptu blahopřání otci byl otištěn pod číslem 29, z dopisu matce pak pod číslem 32.

vydání – jen malá vydání; habe ich mir [...] zusammengekauft: skoupil jsem si – nakoupil jsem si; Selbstaufopferung: sebeobětavost – obětavost).

Provedené změny jsou tedy minimální a nejčastěji se týkají oprav chyb a přizpůsobení dobovým pravidlům. Překlady by tak bylo možné považovat za plagiát, ačkoliv částečně přiznaný.

I přesto, že je změn málo, můžeme pozorovat tendence typické pro Novotného další překlady postulované Kukrechtovou (2013). Je to snaha držet se doporučení dobových příruček a vyhýbat se vlivu němčiny.

Pro vydání Havlíčkovy korespondence pak Novotný překlady přepracoval a doplnil o nepublikované části. Změny, které v nich provedl, mohou posloužit jako projev jeho překladatelské metody.

6.3.6 Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841

Překlad dopisu matce zaujímá v edici *Havlíčkovy synovské listy* strany 146 až 148. Zároveň se k němu vztahuje několik poznámek ve vysvětlivkách v závěru edice.

6.3.6.1 Jazyková kategorie

Do této kategorie spadají především jevy, jimž se věnuje již jazyková analýza (Kukrechtová, 2013). Dle této analýzy, se Novotný z hlediska syntaktického i lexikálního snaží o překlad, který není ovlivněn interferencemi z němčiny, drží se doporučení puristů i tehdejších jazykových příruček.

Slovosled jeho překladů se tak nepodobá slovosledu německému, stejně jako slovotvorná motivace jednotlivých slov a často také jejich slovnědruhová příslušnost. Jelikož se tím pádem Novotného překlady vzdalují také překladům Quisovým, dá se uvažovat i o tom, že se Novotný snažil o distanční překlad. Jeho překladatelská řešení jsou totiž jinak na Quisových řešeních značně závislá, a zmíněné tendence jsou tak kromě několika úprav na rovině pravopisu a morfologie často tím jediným, čím se Novotného překlady od Quisových liší.

Z tohoto důvodu budeme v následné analýze několika Novotného překladů, ve kterých se objevují významové posuny, pátrat po puristických tendencích, respektive dokladech, které by Novotného purismus vyvracely. Je totiž možné, že zmíněná jazyková analýza dospěla k mylnému hodnocení důvodu Novotného překladatelských řešení.

Za jeden ze znaků Novotného překladatelské metody je na základě analýzy považována tendence vyhýbat se syntaktické struktuře originálu, což může nepříznivě ovlivnit také principy, jimiž se řídí český slovosled⁵⁹. Toto konstatování se tedy týká **gramatické** instrukce.

Příklady, kdy překladatelská řešení mění slovosled tak, že neodpovídá současným (a potažmo i tehdejší) zvyklostem, jsme našli pouze dva:

Nun habe ich mir schon früher ohne ans Ende zu denken verschiedene Bücher zusammengekauft und dachte immer daß ich mit dem Reste auskommen werde. – Nakoupil jsem si tedy již dříve rozmanité knihy, aniž jsem myslil na konec, a myslil jsem si neustále, že vystačím se zbytkem.; Nun aber wie mir diefer Verlust dazwischen gekommen ist, war ich immer sehr in der Noth, und am meisten jetzt, daher ich Dir noch einmahl recht herzlich danke. – Nyní však, když se mi mezitím přihodila ta ztráta, byl jsem vždy ve velké nesnázi a zejména teď, proto ti ještě jednou děkuji velmi srdečně.

Zde bychom očekávali slovosled *že se zbytkem vystačím*, respektive *velmi srdečně děkuji*.

Dále lze ovšem uvést více příkladů, kdy Novotný syntaktickou strukturu originálu zachovává a slovosled je tak bezdůvodně aktualizovaný:

Montag, Dienstag und Mittwoch fallen uns die Bittage – Na pondělí, úterý a středu připadají nám prosebné dni; unfer waren 15 dabei – nás bylo patnáct při tom; zum Altar mußte uns ein Spalier von Grenadiere Platz machen – k oltáři musil nám špalíř granátníku raziti cestu

Zde bychom opět očekávali slovosled jiný:

Na pondělí, úterý a středu nám připadají prosebné dni; nás bylo při tom patnáct; k oltáři nám musil raziti cestu špalíř granátníků

Z hlediska slovosledu tak nelze Novotného překladatelskou metodu označit za puristickou. Slovosled většinou odpovídá principům dnešního českého slovosledu, který se řídí především aktuálním členěním větným. Porušení těchto principů je někdy způsobenou změnou syntaktické struktury výchozího textu, někdy naopak jejím zachováním.

Společně s menším počtem deverbativních a substantivizovaných adjektiv jsou tak Novotného řešení spíše dokladem méně doslovné překladatelské metody, která bere větší ohled na gramatický systém češtiny.

⁵⁹ Jde o tendenci k obsazení postiniciální pozice vlastními tématy, finální pozice vlastním rématem a ke komplementární distribuci diatému a vlastního tranzitu mezi pozici iniciální a mediální (Svoboda, 1984, s. 29nn). Blíže ke slovosledu češtiny a němčiny srov. Kukrechtová, 2013, s. 49n.

Za doklad puristických tendencí lze z hlediska syntaktického považovat absenci konjunktivu po spojce *aniž*, která je příznačná pro všechny překlady v edici (Kukrechtová, 2013). V dopise matce jde o následující spojení:

ohne ans Ende zu denken – aniž jsem myslil na konec

Ačkoliv je zde puristická motivace pravděpodobná, lze uvažovat také o tendenci archaizovat. V 19. století nebylo použití kondicionálu po spojce *aniž* běžné, jak dokládá také analýza korpusu Havlíčkovy korespondence, kde se tento jev vyskytuje pouze jednou.

Puristická motivace je pravděpodobná také pro překlad na rovině lexika. Novotný se vyhýbá slovům, která jsou motivována stejně jako německá⁶⁰, a volí překladatelská řešení inspirovaná doporučením puristických příruček. Často mění i slovnědruhovou příslušnost slov⁶¹. Tyto případy již byly podrobně popsány, byla také doložena jejich souvislost s doporučením puristů (Kukrechtová, 2013). Nyní uvedeme jen několik relevantních příkladů, které se dotýkají **sémantické** instrukce.

Při analýze Quisova překladu jsme konstatovali, že jeho překlad adjektiva *verschieden* jako *rozličný* může mít nádech knižnosti. Podobně může působit překlad Novotného, který *verschiedene Bücher* překládá jako *rozmanité knihy*. Zde je ovšem patrné, že zmiňovaná doporučení puristů mohou mít vliv i na sémantiku. Puristická příručka *Nová rukověť správné češtiny* totiž „doporučuje používat *rozmanitý* o věcech jednoho rodu, ale jiného druhu, např.: ‚Jablko a hruška jsou ovoce různé; v zahradě máme rozmanité ovoce.‘ (BARTOŠ 1901: 148). K dalším synonymům *rozličný* a *různý* se v ní píše: ‚*Rozličný* znamená velký počet a zároveň rozmanitost; co tedy je hojně i rozmanité, zoveme rozličným. [...] *Různý* o věcech, z nichž každá je úplně jiná.‘ (BARTOŠ 1901: 149)“ (Kukrechtová, 2013, s. 22)

⁶⁰ Rozdílná slovtvorná motivace se týká např. adjektiv: ‚*in der wirklichen Bewegung: v skutečném pohnutí* (Q 5) x v *opravdovém pohnutí* (N 28) – *meine künftige Handlungsweise: své budoucí jednání* (Q 5) x *své příští jednání* (N 28)“ (Kukrechtová, 2013, s. 21n).

⁶¹ Slovnědruhovou příslušnost mění Novotný na příklad v těchto případech: ‚*war ich immer sehr in der Noth: byl jsem vždy velice v úzkých* (Q 12) x *byl jsem vždy ve velké nesnázi* (N 146) – *Wenn ich so den Eifer des guten Volks sehe: Když tak vidím horlivost toho dobrého lidu* [...] (Q 13) x *Když vidím takovou horlivost toho dobrého lidu* [...] (N 147)“ (Kukrechtová, 2013, s. 22n)

Novotného tendence nepřekládat doslovně a držet se doporučení puristických příruček většinou sémantiku nemění. Přesto k posunům dochází, a to např. v těchto případech:

hätte er jemanden todtgeschlagen oder das Ärgste gemacht, was möglich ist – kdyby byl někoho zabil anebo udělal něco velmi zlého; Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben. – Ostatně napíšu otci, co je třeba.

V obou případech Novotného překladatelská řešení částečně mění význam. V prvním případě nivelizuje, nevyjadřuje myšlenku tak intenzivně. Ve druhém případě je myšlenka naopak intenzivnější, navrhuje např. překlad *Však už otci o zbytku napíšu.*

Otázkou zůstává, zda jsou tyto tendence příznačná pro Novotného překladatelskou metodu, zda ji tedy lze nazvat puristickou, nebo zda se Novotný snaží o distanční překlad. I v překladu tohoto dopisu totiž můžeme najít překladatelská řešení, která se vlivu originálu záměrně nevyhýbají:

Ohnehin wußte ich kaum – Beztoho jsem sotva věděl; Ohnehin weißt du – Ostatně víš; alle Stadtpfarrer müssen dabei feyn in Pluvial – všichni městští faráři musí při tom býti v pluviálech

Zatímco jednou Novotný překládá *ohnehin* jinak motivovaným *ostatně*, volí jindy ekvivalent *beztoho*, který by jistě bylo možné označit za germanismus. Podobně se nevyhýbá doslovnému překladu *musí při tom býti*. Na tomto místě stojí u Quise *züčástniti se*, což může podporovat tezi o snaze o distanční překlad.

Na Quisově překladu jsou naopak patrně závislá následující řešení, která byla tematizována již v předchozí analýze:

daneben die Schlechtigkeit mancher von uns sehen zu müssen – že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás; so wäre es immer verzeihlich – bylo by to vždy možná prominouti

Pro tyto případy platí hodnocení v předchozí analýze, stejně jako pro vykládání nedořečeného v případě překladu *vor Johannis* jako *před sv. Janem*.

Co se týče adverbia *wahrscheinlich*, jehož překlad byl také tematizován v analýze Quisova překladu, překládá jej Novotný dvěma způsoby a sdělení interpretuje z kontextu.

Wahrscheinlich komme ich morgen aufs Schloß zur Meßse – Patrně půjdu zítra na zámek na mši; etwas zum Nahmenstage bringe ich ihr auch wahrscheinlich erst bis ich kommen werde – něco k jmeninámjí přinesu asi také teprve tehdy, až přijedu

Jak již bylo řečeno, u adverbia *wahrscheinlich* se význam měnil, proto je jeho překlad otázkou interpretace. Novotného překlad v prvním případě považujeme z kontextu za ekvivalentní, i v druhém případě se ovšem kloníme k výrazu *patrně*,

který v sobě obsahuje vyšší jistotní modalitu. Přesto není významový posun nijak výrazný.

Ze znalosti situačního kontextu překládá Novotný ekvivalentně sloveso *kommen*. Zatímco Quis volil řešení *přijít*, překládá jej Novotný jako *přijet*:

etwas zum Nahmenstage bringe ich ihr auch wahrscheinlich erst bis ich kommen werde – něco k jmeninám jí přinesu asi také teprve tehdy, až přijedu; Du kannst dir keinen Begriff machen, bis ich nach Hause kommen werde. – Nedovedeš si to představit, dokud nepřijedu domů.

Zatímco zde tedy dosahuje ekvivalence, vznikají na jiných místech překlady sémanticky neekvivalentní, a to kvůli výpustkám:

so daß ich kaum bis zu den Ferien mit meiner Rechnung in Ordnung gekommen wäre – takže bych byl sotva urovnal svůj účet; ihr möchtet es erst spät bereuen, wenn schon wieder keine Hilfe wäre – neboť byste toho pozdě litovali, až by už nebylo pomoci; es gehört halt schon zu meinem Handwerk – náleží to už k mému řemeslu; ich werde Dir es schon aufschreiben denn ich werde diesen Brief noch morgen weiter schreiben – vypíšu ti to, neboť budu tento dopis zítra psát ještě dále; Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben. – Ostatně napíšu otci, co je třeba.

V prvním případě Novotný vypustil časový údaj *bis zu den Ferien* (*do prázdnin*), ve druhém výraz *schon* (*zase, opět*). Obě vypuštění mění význam.

Výpustky výrazů *halt* a *schon* ve třetím, čtvrtém a pátém případě se týkají spíše stylistické roviny. Částice *halt* a *schon* jsou typické pro mluvené komunikáty. Novotný jejich vypuštěním stylisticky nivelizuje a zbavuje text příznaku mluvenosti. Stejně jako v případě Quise platí, že stylové korespondence by mohl dosáhnout také výrazovou záměnou.

Na jednom místě Novotný naopak výraz doplňuje:

und heute noch der Rector mit feiner Mütze – a dnes ještě k tomu rektor se svou čepicí

Toto doplnění hodnotíme jako intenzifikaci vyjádření.

Přes uvedené prohršky je překlad z hlediska sémantiky většinou ekvivalentní, z gramatického hlediska se již také více blíží současným normám.

Z lexikálního hlediska je Novotného překlad vůči církevní terminologii adekvátní. Rozlišuje velkou mši (*Hochamt*), používá spojení *číst mši* (*Messe lesen*). Ostatní řešení se shodují s Quisovými.

Překlad jmen se od Quise odlišuje. Jméno Havlíčkovy sestry *Muki* Novotný překládá jako *Mucena*, ve jméně Havlíčkova bratra pouze počestňuje pravopis z *Franz* na *Franc*. Drží se tak úzu Havlíčkových českých dopisů.

Co se idiomatiky týče, objevují se u Novotného zdařilé překlady, které idiomatiku češtiny zohledňují a neдрží se doslovně originálu:

aus allen Gegenden von Böhmen – ze všech konců Čech; zum Altar mußte uns ein Spalier von Grenadieren Platz machen – k oltáři musil nám špalír granátníků raziti cestu; da werden sie gar zu schauen haben – to budou míti teprve podívanou

Na druhou stranu zde nalezneme také doslovné překlady spojení, pro která by bylo možné užít českých idiomatických vyjádření.⁶²

Wenn es nur recht bald wäre. – Jen aby to bylo velmi brzy.; ich sehe gewiß keine Gespenster – nevidím zajisté strašidel; Lebe recht wohl – Žij blaze

Jak bylo řečeno v předchozí analýze, používá Havlíček rozlučkovou formuli *Měj se (hodně) dobře*. Ačkoliv měl Novotný k dispozici Havlíčkovy české dopisy rodičům, nevyužil je zjevně jako model pro rozlučkové formule.

Idiomaticky by bylo možné přeložit také spojení *den Segen halten*, a to jako *dávat požehnání*. Novotný volí překlad *míti požehnání*, který sice není doslovný, idiomatický ovšem také ne.

Co se týče **stylu**, nezohledňuje Novotný méně formální styl dopisu a překládá stylem vyšším. Používá především infinitivy zakončené na *-ti*⁶³, několikrát se v překladu objevuje tvar *jest* (*mše jest rovněž ráno o šesté; jest pošetilé mu důvěřovati*), dále jmenná deklinace adjektiv (*byly plny*), zájmeno *jenž*, archaičtější rekce (*mohu toho právě nyní nejspíše potřebovati; jsem svých peněz upotřebil*), stylisticky vyšší tvary slovesa *myslit* (*myslil jsem neustále*). I v ostatních případech volí většinou ze stylistických dublet tu, která náleží vyššímu stylu, např. *stále, vždy, rovněž, shůry*.

Infinitivy zakončené na *-ti* i tvary slovesa *být* v podobě *jest* se u Novotného v menší míře objevují také v doprovodném komentáři. Nepovažujeme je tedy za prostředky archaizace, v jeho době byly jako prostředky vyššího stylu ještě běžné.

Kromě toho k vyššímu stylu náleží doslovný překlad z hlediska postavení adjektiva, snad přebraný od Quise:

ganz mir Marmor gepflastert – celý mramorem vydlážděný

⁶² Tyto obraty využívají překlady nejnovější, návrhy lepších řešení proto na tomto místě neuvádíme.

⁶³ Krátkých zakončení je v dopise 6, dlouhých 16. Motivace pro volbu krátkého nebo dlouhého koncovky není zřejmá. Krátké koncovky používá v těchto případech: „třikrát *ne/dovedeš si představit, musím napsat, musím se zlobit, podařilo se namluvit*.“ (Kukrechtová, 2013) Vedle toho ale na příklad po modálních slovese *muset* používá i zakončení dlouhá (*musíme se zúčastniti, musí se choditi, musím viděti*) (ibid.).

Stylově nižší dubletu Novotný volí jen v případě osobní koncovky u slovesa *psát*:

vypíšu ti to; Dnes v pondělí ráno píšu dále tento list; Ostatně napíšu otci, co je třeba

U ostatních sloves volí opět variantu vyšší:

Malé Muceně přeji všechno dobré; neznepokojuji se zbytečně

Jak uvidíme na příkladu analýzy překladu blahopřání, může být volba stylisticky nižší dublety tendencí k stylové disimilaci. Tato disimilace ovšem není naznačena ostatními jazykovými prostředky, a je tedy velmi nedůsledná, což dokládá také užívání dublet *jest* a *je* nebo dlouhého a krátkého zakončení infinitivu v rámci jednoho překladu.

Na rozdíl od Quise se Novotný zcela nedrží syntaktické struktury s ohledem na pořadí vět v souvětí. Tuto strukturu pro lepší srozumitelnost mění, čímž také „odlehčuje“ styl.

Nun habe ich mir schon früher ohne ans Ende zu denken verschiedene Bücher zusammengekauft und dachte immer daß ich mit dem Reste auskommen werde. – Nakoupil jsem si tedy již dříve rozmanité knihy, aniž jsem myslel na konec, a myslel jsem si neustále, že vystačím se zbytkem.; ich habe ihm hier in Prag auch sehr viel zugetraut, ich habe immer, wenn es mir nur zu scheinen anfieng als ob er mich belügen würde, noch über mich selbst Galle gehabt, daß ich so mißtrauisch bin, und jetzt hat sichs gezeigt. – já jsem mu zde v Praze také velmi mnoho věřil, já jsem se vždy zlobíval sám na sebe, že jsem tak nedůvěřivý, kdykoli se mi jen zadrželo, jako by mě chtěl obelhati, a teď se to ukázalo.

Z celkového hlediska ovšem Novotný stylové korespondence nedosahuje, jelikož překládá spisovným konzervativním jazykem, často volí knižní jazykové prostředky a nezohledňuje charakter mluvenosti, jak bylo naznačeno již u výpustek.

6.3.6.2 Pragmatická kategorie

Užší situační zřetel má tentokrát větší vliv než v překladech Quisových. Novotný zařazuje překlad tohoto dopisu chronologicky mezi další rodinnou korespondenci. V případě překladu tohoto dopisu přímo na předchozí komunikaci s rodiči nenavazuje, nemusí jí tak přizpůsobovat překladatelská řešení. Návaznosti na předchozí komunikaci se proto budeme krátce věnovat v analýze dalších překladů.

Věcné znalosti o tématu, vztažené především na církevní slavnosti, Novotný svým překladem prokazuje. Překlad je tak z tohoto hlediska adekvátní.

Faktor času je třeba opět zohlednit při posuzování některých překladatelských řešení. Zdá-li se nám jazyk archaický, není to patrně kvůli Novotného záměru, nýbrž spíše kvůli vývoji, který čeština od té doby prodělala. Ačkoliv tedy nepřisuzujeme Novotnému tendenci archaizovat, lze jeho jazyk i z hlediska doby vzniku překladu označit za konzervativní.

Reálie související s faktorem místa byly v textu převedeny správně. Novotný stejně jako Quis nezohledňuje skutečnost, že Havlíček do svých německých dopisů vkládá česká slova. Slovo *kostkovaný* tak nijak neoznačuje.

Co se týče faktoru příjemce, doplňuje Novotný překlad několika poznámkami. Nejprve se zmiňuje o Havlíčkově životní situaci v době, kdy rodičům psal z pražských studií. V poznámkách k překladu popisuje papír, na kterém byl dopis napsán. Z abecedního seznamu vysvětlivek se tohoto dopisu týkají následující poznámky:

Franc (v německých dopisech Havlíčkových Franz, v pozdějších českých Franc), bratr Havlíčkův František (s. 210); Jelínek z Něm. Brodu? (s. 211), Jesuitská ulice v Praze u mostu Karlova, dnešní Karlova (s. 211), Maminka – Havlíčková, Josefa, rozená Dvořáková (s. 213); Mucena – Havlíčková sestra Jana Nepomucena (s. 213); Rektor semináře (Jan Büttner) (s. 215); Skalka, kostel sv. Jana na Skalce na Novém městě pražském (s. 216); Zámek – chrám sv. Víta na Hradčanech (s. 217)

Je patrné, že Novotný vysvětluje pouze jména a místní názvy. Zamýšleným adresátem jeho edice jsou tak nejspíše vzdělaní čtenáři, kterým není třeba vysvětlovat církevní terminologii.

Závislost na mluvčím se v Novotného překladu projevuje užitím překladových ekvivalentů podle úzu Havlíčkových českých dopisů. Týká se to jednak překladu vlastních jmen, jednak také překladu oslovení. Jak jsme ovšem viděli, nerespektuje Novotný tento úzus zcela (např. při překladu rozlučkové formule). Díky často idiomatickému překladu se Novotný stylu Havlíčkových českých dopisů přibližuje, volbou knižních stylistických prostředků se mu ovšem naopak vzdaluje. Napodobit styl Havlíčkových českých dopisů tak očividně nebylo Novotného cílem.

Afektivní implikaci Novotný dle našeho názoru v exponovaných místech rozpoznal a převedl adekvátně. Podle úzu Havlíčkových českých dopisů překládá oslovení důvěrným *Milá maminko!* a *Der kleinen Muki* jako *Malé Muceně*, ačkoliv by pro naznačení afektivní implikace bylo možné zvolit zdvořilejší *Mucince*, která se objevuje v Quisovu překladu.

V pasáži, ve které Havlíček nabádá své rodiče, aby nevěřili jeho bratru Francovi, používá pro zdůraznění emocí zájmeno *já*:

ich habe ihm hier in Prag auch fehr viel zugetraut, ich habe immer [...] noch über mich selbst Galle gehabt – já jsem mu zde v Praze také velmi mnoho věřil, já jsem se vždy zlobival sám na sebe

Pro oslovení zájmenem *ty* volí Novotný v překladu pouze malá počáteční písmena, což neodpovídá originálu, kde Havlíček malé a velké počáteční písmeno střídá. Jak uvidíme v následující analýze, užívá Novotný velké a malé písmeno patrně diferencovaně a naznačuje jím formálnost dopisu⁶⁴.

6.3.7 *Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci*

Novotný koncept považuje za blahopřání k otcovu svátku a datuje 24. únorem 1838. Zařazuje ho tedy do doby, kdy Havlíček navštěvoval gymnázium v Německém Brodě a bydlel u rodičů. Jako důvod pro toto zařazení uvádí skutečnost, že se Havlíček v konceptu zmiňuje o své dlouhé nemoci, ale jeho obsáhlá korespondence z let 1839 až 1841 žádnou zmínku o delší nemoci neobsahuje, proto z tohoto období list pocházet nemůže. Domnívá se tedy, že „nejde o koncept psaní, nýbrž o náčrt gratulace, která pak byla Havlíčkem přednesena ústně“ (s. 203). Pro dataci rokem 1838 se rozhoduje na základě zmínky o důležitém životním rozhodnutí, za které považuje rozhodnutí poslat Havlíčka na filozofii do Prahy, kam nastoupil v říjnu 1838. 24. únor je pak dnem otcova svátku.

Překlad předmětného konceptu otiskuje Novotný ve své edici na straně 28.

6.3.7.1 *Jazyková kategorie*

Z hlediska **sémantické instrukce** považujeme překlad za ekvivalentní. Pozorovat v něm můžeme stejné tendence jako v překladu minulém, tedy snahu o překlad pomocí slov motivovaných jinak než německá vyjádření, která ovšem může být také projevem snahy o distanční překlad.

Zmíněné snahy pozorujeme např. při překladu kompozita *Selbstaufopferung* jako *obětavost*, nikoliv *sebeobětavost*.

⁶⁴ Ani v ostatních překladech se Novotný v tomto bodě výchozího textu nedrží. Nelze ale jednoznačně říct, podle jakého principu se pro malé nebo naopak velké počáteční písmeno rozhoduje. Tato rozkolísanost ovšem odpovídá úzu Havlíčkových českých dopisů (srov. Kukrechtová, 2013, s. 66).

Stejně jako v dopisu matce Novotný často mění slovnědruhovou příslušnost slov:

daß diese Worte [...] nicht [...] bloß schöne Worte bleiben – aby [...] tato slova nezůstala pouhými krásnými slovy; sondern auch jüngsthin bey meiner Krankheit – ale i v své nedávné nemoci

V tomto překladu ovšem tyto tendence sémantiku nemění.

Snaha o distanční překlad postihuje také **gramatickou**, respektive stylistickou instrukci. Novotný tak na rozdíl od Quise nepřekládá pomocí kondicionálu minulého:

Es wäre [...] der heutige Tag für mich eine merkwürdige Erinnerung an fo manches Gute gewesen – Dnešní den by byl [...] pamětihodnou upomínkou

V ostatních překladech ovšem kondicionál minulý užívá (Kukrechtová, 2013). Zdá se tedy, že je toto překladatelské řešení motivované právě snahou odlišit svůj překlad od Quisova. Stejně jako pro překlad dopisu matce totiž platí, že jsou si oba překlady podobné.

Novotný tak také nejspíše přejímá Quisovo čtení a dopouští se stejné výpustky:

meine künftige Handlung weise darnach einrichte – podle nich upravil své příští jednání

Z hlediska **lexikální** instrukce lze zmínit idiomatický překlad, který Novotný nejspíše opět přebírá z Quisova překladu:

Vorzüglich aber werde ich trachten, daß diese Worte [...] nicht spurlos an mir vorüber gehen – Zvláště však budu usilovati, aby mi tato slova [...] nevyzněla naprázdno

Co se **stylu** týče, působí Novotného překlad méně „šroubovaně“ než Quisův, respektive než originál.

Novotný v překladu tohoto dopisu, který se vyznačuje častými kondenzacemi, několikrát verbalizuje:

bevor ich Dir für deine unverdiente Liebe und für fo große Sorgfalt und Selbstaufopferung danke, will ich noch einmahl und zwar am heutigen Tage zum letztenmahl um Verzeihung meines Leichtfinnes bitten – dříve nežli Ti poděkuji za Tvou láskou, které si nezasloužím, a za tak velikou péči a obětavost; chci ještě jednou, a to dnešního dne naposledy poprosit, abys mi prominul všechnu mou lehkomyšlnost

V této pasáži si kromě zmíněných verbalizací můžeme povšimnout také doplnění výrazu *všechnu*. Novotný díky němu patrně zdůrazňuje afektivní implikaci.

Jistou neobratnost vyjádření zachovává překladem blízkým doslovnému:

Es wäre [...] der heutige Tag [...] eine merkwürdige Erinnerung – Dnešní den by byl [...] paměťihodnou upomínkou; fondern daß ich sie tief in mein Innerstes aufnehme – nýbrž abych je uložil hluboko do svého nejvnitřnějšího nitra

Spojení *paměťihodná upomínka* svědčí o neobratném vyjadřování, podobně výrazová záměna, kdy příznak hloubky prožitku nese adjektivum *nejvnitřnější*, které ovšem především ve spojení se substantivem *nitro* působí velmi příznakově. Otázka je, zda je tato neobratnost záměrná, nebo zda Novotný nenalezl vhodnější řešení.

V tomto překladu se také objevuje sloveso *uložil*, které náleží nižší stylové rovině než Quisovo *pojal*. Novotný jej mohl užít kvůli snaze o distanční překlad nebo snaze vyhnout se slovtvorné motivaci podobné motivaci německého výrazu.

Co se stylové disimilace vůči předchozímu překladu týče, volí Novotný v případě osobních koncovek vždy dubletu s příznakem vyššího stylu. Zároveň se v jeho překladu objevují vedle dlouhých zakončení infinitivu také dvě krátká. Motivace pro jejich užití opět není zřejmá. Zatímco v případě osobních koncovek tak lze mluvit o snaze o stylovou disimilaci vůči předchozímu překladu, v němž Novotný užívá i koncovky s příznakem nižšího stylu, pro zakončení infinitivu o této snaze mluvit nemůžeme.

6.3.7.2 Pragmatická kategorie

Jak bylo řečeno výše, týká se užší situační zřetel především datace dopisu. Z dnešního hlediska se zdá, že je Novotného datace správná, a to díky jeho argumentu, že se Havlíček v pozdějších dopisech nezmiňuje o své nemoci. Koncept blahopřání lze považovat za starší také kvůli zmiňované neobratnosti vyjádření a silné stylizaci. S datací dobou konce gymnaziálních studií se tedy ztotožňujeme.

Jelikož považujeme za pravděpodobnější Novotného dataci, kloníme se také k názoru, že je vhodnější jeho překlad kompozita *Lebensbestimmung* jako *životní určení*. Překlad je doslovnější a obecnější, tento postup je sice hodnocen veskrze negativně (srov. např. Levý, 1998), ale na tomto místě jej považujeme za oprávněný, protože překladatel nemůže mít dostatečné znalosti kontextu, aby mohl překlad více konkretizovat.

Ačkoliv se v případě Novotného překladu jedná o mladší překlad než Quisův, hraje faktor času stále podstatnou roli. Zatímco dnešní čtenář by tak např. mohl dlouhá zakončení infinitivu považovat za prostředek archaizace, byly pro tehdejšího čtenáře jen příznakem vyššího stylu vyjadřování. Z tohoto důvodu se také domníváme, že je Novotný jako takový prostředek mohl užívat konsekventně.

Stejně jako Quis nepřipojuje ani Novotný k tomuto překladu žádné věcné vysvětlivky. Situaci vysvětluje v rámci poznámek k jednotlivým dopisům na konci edice, kde popisuje jednak Havlíčkova studia v Německém Brodě, jednak osvětluje dataci. Kromě toho se zmiňuje o tom, že koncept místy obsahuje škrty (s. 204).

Afektivní implikaci Novotný v překladu zohledňuje, částečně ale z tohoto hlediska překlad nivelizuje. To se týká na příklad posunu v překladu druhého oslovení, kdy Havlíčkovo *Theuerster Vater!* překládá jako *Drahý otče*. Nezachovává tak superlativ ani vykřičník a oslovení odděluje čárkou, čímž dochází k výrazovému zeslabování. Úctu ovšem vyjadřuje konsekventním užíváním velkého počátečního písmene zájmena *ty*, i když pro něj není opodstatnění v originále.

6.3.8 Vybrané chyby a posuny v dalších překladech

Jak bylo uvedeno, uvádí Novotný v předmluvě, že si na několika místech nebyl jistý, zda správně porozuměl. Při překládání ostatních dopisů pro nově vznikající edici vyšlo najevo, že jeho překlady, do nichž překladatelé často nahlíželi, obsahují významových posunů poměrně hodně. Tyto posuny byly nejčastěji způsobeny chybným rozluštěním rukopisu nebo neznalostí reálií, některé pravděpodobně také nepozorností.

Z tohoto důvodu zařazujeme na toto místo oddíl, který představí několik typických posunů, které zasahují především sémantickou a lexikální rovinu. Pro porovnání za Novotného překlady připojujeme nové překlady pro vznikající edici. Jelikož jsou to zatím pracovní verze a není možné uvést k nim stránkový údaj, připojujeme jen dataci dopisu.

Sémantické instrukce se týká např. následující posun, který vznikl chybným čtením autografu:

Euern letzten Brief mit fl 40 CM. habe ich erhalten so auch den folgenden und Bettfack nebst Mütze und Bücher – Váš poslední dopis se zl. 40 CM jsem dostal, rovněž i další a pytel na peřiny i s čepicí a s kapesníky (s. 157); Váš poslední dopis s 40 zl. CM jsem dostal, stejně tak i ten další a pytel na peřiny, čepici a knihy (1841-07-22)

Novotný patrně místo *Bücher* četl *Tücher*, proto pak tento výraz přeložil jako *kapesníky*. Nezohlednil ani situační kontext. Z předchozího dopisu je patrné, že Havlíček po rodičích žádá právě pytel na peřiny, čepici a knihy.

Významový posun vznikl také v následujícím překladu:

Im andern Kistl folgt: mein Winterrock, den bitte ich Euch gut ausputzen und gründlich reparieren zu lassen, Flecke folgen mit; aber nur soll sich der Schneider daran gelegen feyn lassen und dann soll der Rock hängen bis die Reihe auf ihn kömmt – V druhé bedniče bude: můj zimní kabát, prosím vás, abyste jej důkladně vyčistili a gruntovně dali reparovat, záplaty posílám rovněž; ale jen ať si dá krejčí na tom záležet a potom ať kabát visí, až na něj dojde. (s. 193); V další kistniče následuje můj zimní kabát, prosím, abyste ho dobře vyčistili a dali pořádně spravit, záplaty posílám také. Ale ať si na tom dá krejčí opravdu záležet a ať pak kabát visí, dokud na něj nepřijde řada. (1842-06-22)

Jde o překlad *bis die Reihe auf ihn kömmt* jako *až na něj dojde*. Nový překlad vyjadřuje, že má kabát viset, dokud ho Havlíček opět nebude potřebovat. Novotného překlad v sobě tuto sémantiku nemá. Je spíše doslovným překladem, kterému schází interpretace.

Na tomto místě si lze všimnout také doslovného překladu *gruntovně reparovat*, který zde působí velmi aktualizovaně. Pro překlad výrazu *Kistl* naopak volí ekvivalent *bednička*. V novém překladu se objevuje *kistnička*, jelikož Havlíček tento výraz užívá i ve svých českých dopisech. Chtěl-li Novotný příznakovým překladem *gruntovně reparovat* svůj překlad přiblížit Havlíčkovu lexiku, mohl za tímto účelem lépe využít *kistničku*.

Germanismus v Novotného překladu také odporuje tvrzení o jeho puristických tendencích. Jeho překlady jsou ve skutečnosti často poměrně doslovné a nevyhýbají se interferencím z němčiny:

Er hat sich heuer etliches Geld erspart und da er ohnedem von Hauße auch monathlich fl 10 CM. bekömm, so wird er ein ganzes Jahr in Borau oder in einem Dorfe in der Umgegend zubringen, um ordentlich bömisch zu lernen; studiren kann er dort feine Sachen so gut wie hier, bis ich nach Hauße komme werde ich wohl das Ganze veranstalten; feine Sachen, Betten Bücher etc werden alle durch Wacek nach Deutchbrod kommen, weil er gleich nach den Ferien schon dort bleiben wird. – Zašetřil si letos nějaké peníze a protože mimoto dostává z domova ještě také zl. 10 CM. měsíčně, zdrží se po celý rok v Borové nebo v některé vesnici ve vřkolí, aby se řádně naučil česky; študovat své věci tam může stejně dobře jako zde, až

přijedu domů, všecko uspořádám; jeho věci, peřiny, knihy etc. půjdou všechny po Vackovi do Německého Brodu, neboť on tam už zůstane hned po prázdninách. (s. 197n); Letos si ušetřil nějaké peníze, a protože kromě toho dostává z domova měsíčně ještě 10 zl. CM, stráví v Borové nebo v nějaké vesnici v okolí celý rok, aby se řádně naučil česky; své věci tam může studovat stejně tak dobře jako tady. Až přijdu domů, všechno to zařídím, všechny jeho věci, lůžkoviny, knihy etc. přiveze do Německého Brodu Vacek, protože tam po prázdninách už zůstane. (1842-07-20)

Novotný překládá doslovně např. spojení *knihy půjdou po Vackovi*, používá germanismus *študovat*⁶⁵, na rozdíl od dopisu matce neinterpretuje a sloveso *kommen* překládá jako *přijet*, ačkoliv podle Havlíčkových dalších dopisů mohl zjistit, že šel domů tentokrát pěšky. Nerozděluje také dlouhé souvětí.

Pro ilustraci této doslovnosti připojujeme ještě jeden případ, ve kterém doslovný překlad snad i znesnadňuje porozumění:

Jedoch habe ich einen braven Mann im Amt angetroffen, der mir sagte, daß wenn Du eine Anzahl von solchen nicht angenommenen Stempeln hattest, daß es dafür stünde, du beim Cameralamt od Bezirksverwaltung einkommen kannst auf einem 6 xr Stempel und daß diese Bogen verwechselt werden aber nicht alle so daß es nicht sicher ist und nur auf die Laune der Herren ankommt. – Přesto jsem se v úřadě setkal s jakýmsi dobrým mužem, jenž mi řekl, máš-li nějaké množství takových nepřijatých kolků, že by to stálo za to, můžeš u finančního úřadu nebo u okresní správy podati žádost s šestikrejcarovým kolmem a že tyto archy jsou vyměňovány, ale ne všechny, takže to není jisté a záleží jen na náladě těch pánů. (s. 34); Potkal jsem ovšem na úřadě jednoho hodného muže, který mi řekl, že když máš nějaký počet takových nepřijatých kolků, tak by stálo za to, podat na finančním úřadě nebo okresní správě žádost na šestikrejcarovém kolku, a že tyto archy vymění, ale ne všechny, takže to není jisté, a záleží jen na náladě pánů. (1839-10-14)

Další významový posun v následujícím překladu vznikl pravděpodobně kvůli tomu, že překladatel neznal austriacismus *angänzen* ve významu *pustit se do něčeho*:

Heute abends ist der Kaffka angekommen, und hat mir alles so wie es bezeichnet war richtig übermittelt; und ich bin wirklich über den ganzen Haufen von Sachen erstaunt, die Ihr mir gefendet habet; fast hätte ich schon heute die Änte angegänzt, als ich nicht erinnerte, daß es Freitag ist. – Dnes večer přijel Kaška a odevzdal mi všecko řádně, jak to bylo označeno; a já opravdu žasnu nad tou hromadou věcí, jež jste mi poslali; málem bych byl již dnes dodělal kachnu, když vtom jsem se upamatoval, že je pátek. (s. 41); Dnes večer přijel Kaška a v pořádku mi předal vše, jak to bylo popsáno, a vskutku žasnu nad celou tou kupou věcí,

⁶⁵ Kromě toho používá např. pro překlad výrazu *Quartier* počestěné *kvartýr* (s. 167).

keré jste mi poslali, skoro už jsem dnes načil tu kachnu, kdybych si nebyl vzpomněl, že je pátek. (1839-11-08_09)

Novotný se o tomto místě zmiňuje i v předmluvě, kde jako doklad Havlíčkovy zbožnosti uvádí, že se zhrozil, že v pátek málem snědl kachnu (s. 17)⁶⁶. Přesto toto místo neinterpretuje správně.

Na konec oddílu věnovanému sémantické instrukci připojujeme ještě dvě výpusky, které obě zasahují oblast vnějších reálií. První výpuska se patrně týká jednoho z míst, o němž Novotný v předmluvě píše, že snad ani smyslu slov neporozuměl:

Hier in Wartenberg fieht es fo aus wie in Borau nur ist das Städtchen etwas lebhafter als Borau wie es überhaupt gegen die Gränze zu der Fall ist. Es ist rein deuffch und über die hießige Sprache werde ich Euch mündlich einiges zum Besten geben, da find die Frauenthaler Hundsfötter. Auch über die Gegenden werden wir am besten mündlich verhandeln können. – Zde ve Vartemberku to vypadá jako v Borové, ledaže je toto městečko o něco živější než Borová, jakož to bývá vřbec na hranicích. Je docela německé a o zdejším nářečí vám povím něco zábavného. I o krajině si pohovoříme. (s. 111); *Zde ve Vartenberku to vypadá stejně jako v Borové, jenom je to městečko o něco živější než Borová, jak už to ostatně na hranicích bývá. Je čistě německé a o zdejší mluvě Vám pak dám také něco k lepšímu, jsou tu frantálští darebáci. I o krajině Vám něco sdělím až doma ústně.* (1840-07-28)

Novotný zde vypouští větu *da find die Frauenthaler Hundsfötter*. O této výpusce se nezmiňuje ani v poznámce k dopisu. Překlad pro novou verzi je zatím pracovní. Jisté je, že označení *frantálští darebáci* souvisí s obcí Pohled u Havlíčkova Brodu, tedy *Frauenthal*, pro kterou Havlíček užíval počestěné formy *Frantál*. Je možné, že Havlíček naráží na skutečnost, že některé sestry ze zdejšího kláštera v 16. století přijaly luteránství⁶⁷. Tuto tezi bude ještě třeba prověřit a rozhodnout se pro adekvátní překlad a vhodnou vysvětlivku. Nedomníváme se ovšem, že Novotný toto místo cenzuruje. Myslíme si spíše, že se jeho vypuštěním chtěl dostat ze slepé uličky, jelikož nevěděl, k čemu se toto označení vztahuje.

Další výpuska se vyskytuje v následujícím překladu:

jedoch ärgert es mich daß ihr nicht mehr den k. k. Kleintaback und Stempelverschleiß haben werdet, ich könnte noch umsonst rauchen oder schnupfen lernen – ale mrzí mě, že už nebudete mít c. k. prodej tabáku v malém a prodej kolků, byl bych se mohl ještě zadarmo naučit kouřit nebo šňupat (s. 177); *ale mrzí mě, že již nebudete mít c. k. povolení na prodej tabáku v malém a kolků, ještě bych se mohl zadarmo naučit kouřit nebo šňupat;* (1842-02-16)

⁶⁶ Pátek je pro katolíky postní den, maso se tedy nejí.

⁶⁷ Jak navrhuje František Martínek.

Novotný zde vypouští substantivum *Verschleiß*. Dnešní čtenář snad ale nemusí být obeznámen s tím, že na prodej tabáku bylo třeba zvláštní povolení, které obchodník získal od státu. Tuto výpustku hodnotíme negativně, ačkoliv je pravděpodobné, že tehdejší čtenáři mohli většinou touto znalostí disponovat.

Uvedené výpustky byly vybrány jako příklady. V překladech jich nalezneme více. Nepostihují jen místa, kterým překladatel snad nerozuměl, nýbrž také různé intenzifikační nebo modální výrazy, jak jsme viděli již během analýzy dopisu matce. Pro ilustraci zde uvádíme jen jeden příklad:

aber ich bitte euch, läßt sie recht stärcken – ale prosím vás, dejte je naškrobit (s. 117); ale prosím vás, dejte je pořádně naškrobit (1840-10-26)

Také v oblasti lexikální instrukce nalezneme v dalších překladech neadekvátní řešení, která jsou většinou způsobena nejednotnými řešeními. Opět uvádíme jen několik vybraných příkladů.

Nejednotně Novotný překládá výraz *Bichofsmütze* nebo *Mütze*, který Havlíček ve všech svých dopisech používá pro označení biskupské mitry, navzdory tomu, že se jinak při popisu mší a církevních slavností často uchyluje k latinismům. Je tedy otázkou, zda jeho rodiče byli s označením mitra seznámeni. Novotný ve svých překladech používá téměř vždy výraz *biskupská čepice* nebo *čepice*. Přesto v dopisu z 24. dubna 1841, kde se *Mütze* objevuje několikrát, jednou tuto reálii překládá právě jako mitra:

legte sich im ganzen Ornat mit feiner Mütze auf den Boden – ulehl v plném ornátu s mitrou na zemi (s. 144)

V překladech je dle našeho názoru lepší zachovat jednotné označení, pokud není pro jiné označení podklad v originálu. Tím spíše to platí v rámci překladu jednoho dopisu, kde je jinak tato reálie konsekventně označována jako (biskupská) čepice.

Podobně nekonsekventně Novotný překládá výraz *Spiegel*, který se objevuje mezi prádlem. Novotný jako překladový ekvivalent volí někdy *zrcadlo* (s. 48, 55), někdy *špígl* (s. 155, 162). Ve vysvětlivkách se k této reálii vztahují dvě hesla. Jednak *Špígl (zrcadlo) — část prádla 163⁶⁸ a j.* (s. 215), dále pak *Zrcadlo (str. 48 aj. L) – součást prádla, již jmenuje Havlíček německy Spiegel, někdy špígl*

⁶⁸ Stránkový údaj je zde uveden chybně, ve skutečnosti se jedná o stranu 162.

(s. 217)⁶⁹. Nekonzistentní překlad nepovažujeme za adekvátní, kloníme se k variantě *špígl* s náležitým vysvětlením.

Podobnou nejednotnost vidíme také v případě překladů výrazů *Collarstreifen* nebo *Streifchen*. Jsou to kolárky, bílé límce, které se nosí ke klerice. Havlíček je ve svých dopisech často zmiňuje, jelikož je posílá domů k vyprání. Novotný stejnou reálii překládá třemi způsoby, a to buď jako *pásky* (s. 117), nebo jako *límečky* (s. 121, 155), případně *límečky do kolárek* (s. 152). *Pásky* volí pro překlad lexému *Streifen*, *límečky* pro *Streifchen*, *límečky do kolárek* pro *Collarstreifen*. Jelikož se jedná o jednu reálii, měl by být dle našeho názoru překlad jednotný. Nové překlady volí ekvivalent *kolárky*.

Poněkud nekonekventní je také přepis, respektive překlad některých jmen. Novotný tak na příklad upravuje jméno *Schmid* na *Šmíd* (s. 86) a v poznámce dodává, že se nejspíš jedná o Havlíčkova spolužáka Jindřicha Schmidta z Libčan. Je-li tomu tak, považujeme za vhodnější nechat v překladu původní podobu jména a opravit pouze chybný zápis. V nově vznikající edici bude toto jméno nejspíše přepisováno jako *Šmidt* a vysvětleno v rejstříku⁷⁰.

Co se týče jména Havlíčkova bratra Franze, používá Novotný běžně podobu *Franc*, kterou nalezneme i ve vysvětlivkách. Kromě toho ale v překladech nalezneme také podobu *František* (s. 52, 54), ačkoliv v originále stojí jako vždy *Franz* a pro změnu tak není opodstatněná.

Podobně Novotný postupuje při překladu jména druhého Havlíčkova bratra, který je v německých dopisech zmiňován jako *Pepi*, v českých jako *Pepík*. Zatímco ve většině případů stojí u Novotného *Pepík*, reprodukuje třikrát podobu *Pepi* (s. 150, 163, 185). Ve vysvětlivkách přitom nalezneme pouze podobu *Pepík* s vysvětlením *Havlíček Josef, bratr Karlův* (s. 214).

6.3.9 Závěr

Novotného překladatelskou metodu nelze dle našeho názoru na základě analýzy jednoznačně označit za puristickou, jak jsme původně předpokládali. Především v případě překladů dvou dopisů, které jsme analyzovali důkladněji, se puristické

⁶⁹ Mezi prádlem se často objevují také *Unterhosen*, pro které Novotný volí ekvivalent *spodky*, který je sémanticky ekvivalentní, Havlíček ovšem ve svých českých dopisech používá *podvlíkačky*, které se tak objevují také v nových překladech.

⁷⁰ S ohledem na čtenáře budou podoby všech jmen sjednocovány.

tendence sice objevují, mohou ale souviset také se snahou o distanční překlad. Jak jsme viděli v překladech dalších, nevyhýbá se Novotný germanismům vždy.

Překlady dopisů, které byly analyzovány hlouběji, tak nejspíš nelze považovat za zcela reprezentativní. Rozdíl, který vyjdou najevo, srovnáme-li překlady otištěné ve výboru *Život s pochodní v ruce* s překlady publikovanými v edici *Havlíčkovy synovské listy ze studií*, nelze jednoznačně označit za projevy překladatelské metody, podle níž Novotný překládá všechny dopisy. Postupy, které Novotný v těchto překladech používá, totiž v ostatních překladech tak často nenalezneme. Předpokládáme tedy, že se Novotný snažil o distanční překlady, jelikož překlady otištěné ve výboru *Život s pochodní v ruce* jsou s překlady Quisovými téměř identické.

Změny překladatelských řešení v nových překladech, díky nimž byl jazyk Novotného překladů označen za puristický (Kukrechtová, 2013), nyní srovnáme s postupy v ostatních překladech a pokusíme se popsat Novotného překladatelskou metodu jako celek.

První změnou je oslovení. Zatímco je změna na *milá maminko* patrně motivována oslovením běžným v Havlíčkových českých dopisech, zůstává motivace pro oslovení *drahý otče* nejasná. Je možné, že měl Novotný k dispozici Havlíčkovy české dopisy otci, které nyní nejsou dostupné, a ve kterých Havlíček otce oslovoval takto. Jelikož ale první oslovení Novotný nemění, je pravděpodobnější snaha o distanční překlad. V ostatních překladech Novotný většinou oslovení překládá doslovně⁷¹, podobně jako doslovně překládá rozlučkové formule (viz výše). Tuto změnu tedy hodnotíme jako snahu o distanční překlad.

Mnoho změn se týká slovosledu. Jak bylo řečeno, zachovává Novotný v nových překladech většinou principy českého slovosledu a nereprodukuje otrocky slovosled výchozího textu. V překladech v edici *Život s pochodní v ruce* byly oproti tomu ještě použity upravené Quisovy překlady s původním slovosledem. V dalších překladech Novotný většinou principy českého slovosledu zachovává také, zde jde tedy pravděpodobně o řešení odpovídající jeho překladatelské metodě, která bere větší ohled na gramatický systém češtiny. Ve shodě s tímto postupem také mění tvary zájmen *Tobě* na *Ti* a *sobě* na *si*, jelikož se

⁷¹ *Theuerfte Eltern! – Nejdražší rodiče!* (např. s. 131); *Geliebteste Eltern! – Nejmilejší rodiče!* (např. s. 34); *Geliebteste Mutter! – Nejmilejší maminko!* (např. s. 69)

neobjevují po předložce, ani neimplikují zdůraznění⁷². Podobně mění dříve rozkolísaný zápis spojky. Z dvouslovného *přesto, že* je tak jednoslovné *třebaže*. Do hry zde pravděpodobně opět vstupuje také snaha o distanční překlad.

Novotný dále volí jiné překladové ekvivalenty pro překlad adjektiv a adverbii. Místo *rozličné knihy* tak nově píše *rozmanité knihy*, místo *malá vydání drobná vydání*, místo *beztoho* volí výraz *ostatně*. Tyto změny byly považovány za doklad Novotného purismu (srov. Kukrechtová, 2013)⁷³. V ostatních příkladech se ovšem výraz *drobný* nevyskytuje ani jednou, Novotný jako ekvivalent za *klein* většinou volí ekvivalent *malý*. *Beztoho* se v překladech vyskytuje vedle *ostatně*, *rozmanitý* je z těchto příkladů patrně jediné adjektivum, které Novotný skutečně i v ostatních překladech používá ve shodě s doporučením puristů. Nemusí to však nutně být kvůli puristickým tendencím, toto adjektivum mohlo být jednoduše dříve běžnější. Za puristický překlad také nelze označit změnu demonstrativa *tato (dieser)* na *ta* ve spojení *ta ztráta* místo *tato ztráta*. Demonstrativum *tento* totiž v ostatních překladech nalezneme, zde jde tedy patrně opět buď o distanční překlad, nebo jednoduše o vhodnější řešení, jelikož pro demonstrativum *tato* není v textu opodstatnění. K předchozí ztrátě v češtině stejně dobře odkazuje demonstrativum *ta*. To samé platí pro vypuštění demonstrativa *to* ve spojení *to jediné*.

Jak bylo řečeno v předchozí analýze, mění Novotný často také slovnědruhovou platnost slov. Vyjádření *velice v úzkých* tak nově překládá jako *ve velké nesnázi*, *nedávno ve své nemoci* jako *v své nedávné nemoci*, *pouze pěknými slovy* jako *pouhými krásnými slovy*. Tento postup jednoznačně hodnotíme jako snahu o distanční překlad, v ostatních překladech není symptomatický.

Stejně hodnotíme změny sloves. Místo *žádati* užívá Novotný *poprosit*, místo *vyprosím* pak naopak *vyžádám*, sloveso *pojal* nahrazuje slovesem *uložil*. Patří sem také jistotní modalita, kterou nově vyjadřuje pomocí adverbia *jistě*, ne pomocí modálního slovesa *mušet*⁷⁴. Dále mění univerbizací spojení *opět činiti sliby* na *opakovati své sliby* a také vidovou platnost deverbativního substantiva *nesplnění*, které se v novém překladu objevuje v podobě *neplnění*. Tato řešení hodnotíme také jako snahu o distanční překlad, ačkoliv v případě jiného vyjádření jistotní

⁷² Tyto funkce přisuzuje dlouhým podobám těchto zájmen na příklad SSČ (s. v. *ty, se*)

⁷³ V případě adjektiva *drobný* byla uvedena poučka v *Nové rukověti správné češtiny*: „Poněvadž Němec za naše obě přídavná jména má jen *klein*, vychází *drobný* napořád z oběhu: Výbor malých básní = drobných.“ (Kukrechtová, 2013, s. 21). Poučka o adjektivu *rozmanitý* je uvedena výše.

⁷⁴ Týká se to překladu místa *deffen unangenehme Folgen Du mehr fühlen muštet*.

modality a univerbizace by bylo možné uvažovat také o ovlivnění purismem, případně zohlednění gramatického systému češtiny.

Překlad sekundární předložky *in Bezug auf* Novotný mění ze spojení *co do* na *co se týká*. Zde se patrně projevuje jeho idiolekt, jelikož *co do* ve své edici neužívá (Kukrechtová, 2013, s. 47).

Co se týče stylistické platnosti dublet, objevují se v nových překladech jak změny směrem k vyššímu stylu, tak změny opačné. Novotný tak mění adverbium *vždy* na *stále* a *aspoň* na *alespoň* a zájmeno *který* na *kterýž*. Opačnou tendenci vykazuje změna výrazu *již* na *už*, a spojení *dosti mnoho* na *hodně mnoho*. Změna *již* na *už* se týká dvou případů v překladu dopisu matce, v konceptu blahopřání otci *již* ponechává. Bylo by tak možné uvažovat o snaze o stylovou disimilaci. V ostatních překladech se ovšem objevují obě dublety, jejich použití je bez zjevné motivace. Zájmeno *kterýž* používá Novotný už jen v jediném dalším překladu, tentokrát ovšem v ještě archaičtější podobě *kterýžto*⁷⁵. V druhém případě však důvod pro užití této archaické podoby nevidíme. Předpokládáme tak, že i v případě těchto změn jde spíše o záměrně distanční překlad, případně o snahu střídat zájmena *který*, *kterýž* a také *jenž*.

V nových překladech se Novotný nedopouští výpustek, které v překladech starších převzal od Quise⁷⁶. Doplnuje také sloveso *být* do konstrukcí, kterými Havlíček uzavírá první odstavec⁷⁷. To považujeme spíše za důkaz, že se v případě překladů publikovaných v edici *Život s pochodní v ruce* opravdu jedná o překlady přejaté. Ačkoli se v dalších Novotného překladech výpustky objevují, nepředpokládáme, že se jedná o výpustky záměrné, jelikož Novotný je jinak dosti doslovný a snaží se výchozí text reprodukovat „věrně“. Odstraňuje tak také *Ti*, které Quis použil v překladu konceptu blahopřání otci snad kvůli zdůraznění afektivní implikace.

S touto snahou dle našeho názoru souvisí také změny interpunkce, kterou Novotný v nových překladech přibližuje interpunkci originálu. Zachování původní interpunkce můžeme pozorovat i v ostatních překladech. Týká se to především středníků, dvojteček a pomlček. Klazení čárek naopak odpovídá pravopisným pravidlům češtiny. Tento postup je tedy pro Novotného

⁷⁵ *Váš poslední dopis jsem dostal dva dni před příjezdem Vacka, jenž přijel ve čtvrtek pozdě večer, byl jsem mu naproti s Dlaskem a Šmídem, kterýžto velmi nerad putuje k domovu.* (s. 86)

⁷⁶ *takže člověku velmi snadno vyskočí z kapsy; když se mi mezitím přihodila ta ztráta*

⁷⁷ *a čím je lepší řemeslník; tak je tomu i s knihami*

překladatelskou metodu charakteristický. Odpovídá i charakteristice v *Lexikonu české literatury*: „Zatímco u soukromých památek N. usiloval (byť nedůsledně) o zachování jejich autentického znění diplomatickým přetiskem, v beletrii se přikláněl k jazykovým úpravám přibližujícím dílo současnému čtenáři.“ (Taxová, 2000, s. 603)

Jelikož se Novotný snaží adekvátně vystihnout afektivní implikaci, mění překlad *hluboko v nitro své* na intenzivnější *do svého nejvnitřnějšího nitra*. Patrně ze stejného důvodu doplňuje výraz *všechnu* před *lehkomyslnost*⁷⁸. V těchto případech tak nejspíš nejde o distanční překlad, nýbrž o snahu převést adekvátně emocionalitu textu.

Verbalizace, které se v nových překladech objevují⁷⁹, patří naopak patrně opět k postupům, které vedou k distančnímu překladu. V dalších překladech se totiž objevuje mnoho míst, kde Novotný neverbalizuje, ačkoliv by tento postup více odpovídal českému vyjadřování⁸⁰. Velmi často také reprodukuje pasivní konstrukce, které pro češtinu nejsou tak typické⁸¹. Z hlediska gramatické instrukce tak v ostatních překladech konvenční vyjadřování češtiny zohledňuje méně než v překladech dopisu matce a konceptu blahopřání otci, které jsme analyzovali hlouběji.

Idiomatičnost překladů, postulovaná dřívější jazykovou analýzou (Kukrechtová, 2013), byla v této práci již částečně revidována. V ostatních překladech by bylo možné doložit mnoho dalších řešení, která nerespektují idiomatičnost češtiny a reprodukují idiomy výchozího textu⁸².

Pro celkovou překladatelskou metodu Miloslava Novotného je z postupů uvedených během analýzy překladu dopisu matce a konceptu blahopřání otci typická především tendence zachovávat interpunkci výchozího textu a zohledňovat český slovosled.

⁷⁸ Oba případy tematizovala již předchozí analýza.

⁷⁹ *lásku, které si nezasloužím; poprostiti, abys mi prominul*

⁸⁰ Např. *indem ich schon 2 Paar der von ihm gemachten Stiefel zerriffen habe – neboť jsem už roztrhal dva páry bot jím ušitých* (s. 51). Nový překlad zní: *protože už jsem roztrhal dva páry bot, které šil* (1839-12-13)

⁸¹ Několik příkladů lze nalézt v překladech uvedených v předchozích oddílech. Dalším je např. *Die mir durch Watzek überfandten Stiefeln find mir von ihm übergeben worden – Po Vackovi mně poslané boty byly mně jím odevzdány* (s. 90). Zde by byla také vhodná verbalizace. Nový překlad zní: *Vacek mi odevzdal boty, které jste mi po něm poslali* (1840-05-19)

⁸² Např. *Und nun haben wir nur noch einen Katzensprung ins neue Jahr – A ted už máme jenom kočičí skok do nového roku* (s. 52). Nový překlad zní: *A ted' už máme jen krůček do nového roku* (1839-12-27)

Z ostatních překladů je ovšem patrné, že za typický postup naopak nelze považovat verbalizaci nebo snahu vyhýbat se interferencím z němčiny. Překladačská metoda, která se v těchto překladech projevuje, je naopak založena na velké míře doslovnosti, která často vede až k překladům otrocky napodobujícím syntaktickou strukturu originálu.

Novotný zároveň pro svá překladačská řešení často volí starší jazykové prostředky vyššího stylu. Jeho překlady jsou tak psány knižním a do značné míry konzervativním jazykem, který je patrně místy ovlivněn názory puristů. Důsledně nezhledňuje stylovou diferenciaci komunikátů. To platí nejen pro překlady analyzované hlouběji, nýbrž i pro překlady ostatních dopisů. Z celkového hlediska tedy nivelizuje.

Z hlediska dobových překladačských konvencí je zajímavé srovnání s výsledky analýz Novákové, Vlašínové a Masnerové. Pro Novotného překlady platí v mnoha ohledech podobná charakteristika jako pro Durychův překlad novely *Hvozď* ze stejného období (srov. Nováková, 2014). Stejně jako Durychův překlad jsou i překlady Novotného psány jazykem, který může být dnes pocíťován jako archaický. To se týká na příklad užívání genitivu záporového, infinitivu zakončeného na *-ti* nebo jmenné deklinace adjektiv⁸³. U obou překladů je místy nápadné aktuální členění větné. Oba dva překladače také ve většině případů zachovávají původní interpunkci. Ačkoliv Novotný nereprodukuje všechny interpunkční zvláštnosti Havlíčkových textů, jako je rytmický princip interpunkce, zachovává většinou pomlčky, středníky nebo dvojtečky, které nemají v textu funkční opodstatnění. Stejně jako u Durycha nalezneme i u Novotného poměrně hodně vynechávek a také překladačských řešení, která vedou k výrazovému zeslabování. Poměrně četné jsou u obou překladačů významové chyby a posuny, které ukazují na absenci redakční kontroly.

Dobovým překladačským konvencím odpovídá také absence stylové rozrůzněnosti Novotného překladů (Masnerová, 1995 a Vlašínová, 1965).

Zatímco ale Nováková nenalézá u Durycha příliš doslovnosti a Vlašínová také pozoruje ústup interferencí z ruštiny, je pro Novotného překlady doslovnost a vysoká míra interferencí ve většině překladů typická. Novotný také na rozdíl od Durycha a Teskové nerozděluje syntakticky složitější souvětí do více vět.

⁸³ O té se Nováková nezmiňuje.

Zdá se, že zmíněné rozdíly mohou souviset s odlišnou překladatelskou strategií. Zatímco Durych a Tesková se patrně snažili o instrumentální homologický překlad, je Novotného překladatelská strategie jednoznačně dokumentární. Kromě doslovnosti podporuje toto zařazení také přítomnost vysvětlivek a poznámek a zároveň absence vnitřních vysvětlivek⁸⁴. Překlady dokumentují komunikaci mezi Havlíčkem a jeho rodiči a akcentují nejen téma komunikace, nýbrž i jeho jazykové vyjádření. V terminologii Nordové se jedná nejspíše o překlad filologický. Nordová ovšem doslovný i filologický překlad charakterizuje doslovností na lexikální rovině, syntax a idiomatika cílového jazyka má být zachována (viz výše). Otrocksá doslovnost u Novotného ovšem často vede ke vzniku překladů, které nezohledňují rozdíly mezi oběma jazyky, a působí tak na mnoha místech dosti strojeně. Vedle otrocky doslovných překladů se ovšem místy objevují také překlady, které syntaktickou strukturu originálu rozvolňují nebo využívají idiomatičnost češtiny. Předpokládáme tedy, že velká míra doslovnosti nebyla Novotného cílem, nýbrž že spíše podlehl hypnóze originálu. Při překladu exponovaných dopisů, které už byly jednou přeloženy, se totiž doslovnosti často záměrně vyhýbá.

6.3.10 Úpravy ve *Strmých cestách*

Několik Novotného překladů, respektive úryvků z nich, obsahuje edice *Strmé cesty* Jaroslavy Janáčkové. Janáčková (1990) v ediční poznámce ke *Strmým cestám* píše, že Novotného překlady byly přejímány „s drobnými úpravami v morfologii, v interpunkci a v pořádku slov“ (s. 273). Jedná se tedy pouze o redakční úpravu stávajících překladů, přesto se nám zdá vhodné upozornit na změny, které zjistila jazyková analýza (Kukrechtová, 2013), jelikož odpovídají tendencím, které v překladech sleduje Masnerová (1995) a které budou uvedeny dále.

Dle zmíněné analýzy jsou „Novotného překlady v edici *Strmé cesty* modernizovány, přibližovány mluvené podobě češtiny a vzdalovány vlivu němčiny“ (Kukrechtová, 2013, s. 69). Týká se to především odstraňování

⁸⁴ Za vnitřní vysvětlivku bychom snad mohli považovat následující překlad: *Bücher, zu Praemien, Fleißbilletten, Bilder – knihy na žákovské premie, lístkové odměny pilnosti, obrázky* (s. 82). Pro nové překlady nebude tato vnitřní vysvětlivka použita, naopak bude připojena poznámka nejspíše tohoto znění: *Knihy a další dárky jako premie a vyjádření pochvaly bývaly součástí ocenění nejlepších školních dětí při tzv. vizitacích, jichž se kněží jako zkoušející účastnili.* (1840-04-24)

archaických rekcí⁸⁵, jmenné deklinace adjektiv (*vesel*), knižních příslovcí (*kdež*) a knižních vztažných zájmen (*jenž*). Upravován je také pravopis a deklinace podle tehdejší normy. Na jednom místě je také odstraněno opisné pasivum, tedy interference z němčiny. Překlady jsou tedy přibližovány současnému čtenáři. Právě to je jedna z tendencí, které si všímá Masnerová.

Analýza také ukazuje, že změny nejsou důsledné (např. co se týče nekoncepčního odstraňování jen některých dlouhých zakončení infinitivu). Z rozhovoru s editorkou v září minulého roku vyplynulo, že přípravy edice provázely dlouholeté komplikace, což se projevilo i na její výsledné podobě⁸⁶. Na tomto místě je tak třeba znovu připomenout, jaký vliv mají na podobu edice, a potažmo i překladů, vnější okolnosti.

6.4 Korespondence

V předchozích oddílech jsme analyzovali překlady ze starších edic. Nyní se budeme věnovat edici současné a zatím nepublikované, což s sebou přináší jistá specifika.

6.4.1 Sociokulturní kontext

Popsat dnešní společnost ze sociokulturního hlediska je kvůli nedostatku odstupu poměrně náročné. Omezíme se proto jen stručně na aspekty česko-německých vztahů, aby byla zachována kontinuita s popisy v předchozích oddílech.

Česko-německý bilingvismus je v dnešní době na ústupu. Zatímco ve školním roce 1995/96 se na českých základních a středních školách německy učilo asi 734 700 žáků, bylo to v roce 2008/09 jen 364 100 žáků (Nekvapil, Sloboda, Wagner, 2009, s. 19). Němčina zde musela ustoupit angličtině, přesto je stále druhým nejčastějším cizím jazykem vyučovaným v českých školách. Především mladší generací je ovšem často hodnocena jako „tvrdý“ a „ošklivý“ jazyk, který je ovšem potřebný v oblasti turistického ruchu nebo obchodu (Nekvapil, Sloboda, Wagner, 2009, s. 30).

⁸⁵ Odstraněny jsou především genitivní reky, které jsou měněny na akuzativní, včetně genitivu záporového, který zůstává pouze v idiomatičtých spojeních.

⁸⁶ V rozhovoru editorka zmínila několik příslibů brzkého vydání již v 80. letech, došlo k němu ale nakonec až po převratu a editorskému kolektivu tak dle Janáčkové již nezbývaly síly na finální redakci.

V oblasti česko-německých, respektive česko-rakouských vztahů naopak došlo od předešlých sledovaných období k výraznému zlepšení. Všechny tři státy jsou jako nezávislé státy členy Evropské unie a Severoatlantické aliance. Mezi Českou republikou a Německem byla v roce 1997 podepsána *Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji*, ve které obě strany vyjadřují lítost nad událostmi ve třicátých, respektive čtyřicátých letech 20. století. Z politického hlediska tak na rozdíl od předchozích období nepřetrvávají důvody k nevráživosti.

6.4.2 Dobové překladatelské konvence

Stejně jako pro období předchozí nemáme ani pro současnost k dispozici popis překladatelských konvencí. Kvůli nedostatku odstupu je také složité tyto konvence formulovat. Pokusíme se představit relevantní postřehy teoretiků i praktikujících překladatelů.

Masnerová (1995) tvrdí, že dnešní čtenáři, respektive čtenáři v 90. letech minulého století, v překladu neakceptují jazykovou patinu, nýbrž že očekávají „současný jazyk, stylisticky, výběrem jazykových prostředků různě modifikovaný“ (s. 99). Překladatel tak má být schopný „pracovat se současným jazykem tak, aby dokázal překlenout eventuální časovou vzdálenost originálu a jazykem své současnosti vyjádřil funkční stylové rozdíly jazyka původního díla“ (ibid.).

Rozhovory se současnými literárními překladateli potvrdily, že konvenčním postupem je překládat starší díla aktuálním jazykem, ovšem bez ahistorismů. Archaizující překlad tito překladatelé volí pouze, pokud autor původního textu také záměrně archaizuje.

Ve své práci *Vývoj překladatelských metod na překladech novely Der Hochwald A. Stiftera* se Nováková věnuje také analýze překladu Hanuše Karlacha, který vyšel pod názvem *Hvozď* v roce 2003, tedy relativně nedávno. V souladu s Masnerovou Nováková na začátku očekávala, že bude jazyková norma v překladu odpovídat dnešním požadavkům, že bude překladatel pracovat s jazykem tvůrčím způsobem a bude využívat také nespisovný nebo hovorový rejstřík, bude-li pro jeho užití poskytovat oporu výchozí text (s. 53).

Oproti těmto předpokladům Nováková po analýze konstatuje, že je pro Karlachův překlad „typická snaha archaizovat a stylisticky ozvláštňovat text“

(s. 110). Karlach tak často využívá výrazové zesilování, používá expresivní výrazy a výrazy se stylistickým příznakem knižnosti. Nováková si všímá také Karlachovy tendence zachovávat syntaktickou strukturu vět a také interpunkci originálu. Dalším častým postupem je verbalizace a intelektualizace, a to jak zlogičťování textu, tak formální vyjadřování syntaktických vztahů. Relativně často jsou zastoupeny také výpustky nebo naopak doplňování výrazů, které nemají ve výchozím textu oporu (s. 108n). Analýza zaznamenala také „poměrně vysoký počet významových posunů, v jednom případě se jednalo o závažnější chybu, která by měla být odhalena při redakci překladu“ (s. 108). Celkově Nováková charakterizuje Karlachův překlad jako „překlad, který se snaží archaizovat, ozvláštňovat, nabudit pocit jedinečného“ (s. 109). Dodává, že jmenované tendence „mohou znesnadňovat recepci překladu“ (ibid.).

Z hlediska literárního kontextu se edice Havlíčkovy korespondence zařadí mezi edice korespondence dalších osobností doby minulé, které mají v současné době jako literárněhistorický dokument v české literatuře své pevné místo. Dokazuje to na příklad ocenění edice korespondence Boženy Němcové (*Korespondence I–IV*) cenou Magnesia Litera za nakladatelský čin roku 2008. Ve výběrech vyšla nedávno také korespondence Jaroslava Havlíčka (v roce 2006 pod titulem *Jaroslav Havlíček: neklidné srdce: vzpomínky, reflexe, literární místopis, korespondence*), Václava Havla (v roce 2009 pod titulem *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*) nebo Bedřicha Smetany (v roce 2011 pod titulem *Bedřich Smetana a jeho korespondence*)

Co se týče překladů starší korespondence z němčiny, obsahuje několik přeložených dopisů zmíněná korespondence Boženy Němcové. Jejich autory jsou Jaromír Loužil a František Martínek. Dále byly vydány např. překlady korespondence Františka Xaverského v publikaci *František Xaverský (1506–1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu* z roku 2005. Dopisy přeložila Danuše Šťavíková. Výše byla zmíněna také korespondence Franze Kafky, která u nás v knižní podobě vychází od devadesátých let v překladech Josefa Čermáka⁸⁷, Ivany Vízdalové⁸⁸, Violy

⁸⁷ *Dopisy rodičům z let 1922–1924* (Praha: Odeon, 1990)

⁸⁸ *Dopisy Felici: (výběr z listů)* (Praha: TV spektrum, 1991)

Fischerové⁸⁹ a Věry Koubové. Není bez zajímavosti, že *Dopisy Mileně*, vydané roku 2001 v překladu Věry Koubové, byly v roce 2013 vydány také formou audioknihy v překladu Dagmar Eisnerové. Věra Koubová se zasloužila také o překlady Kafkovy korespondence pro edici *Dopisy přátelům a jiná korespondence* (2007), která je v této řadě zatím edicí poslední⁹⁰.

Z výše uvedeného je patrné, že vydávání korespondence známých osobností není v současnosti zdaleka řídkým jevem a že edice korespondence Karla Havlíčka může navazovat na moderní tradici vydávání korespondence, a to i korespondence překladové.

6.4.3 *Koncepce edice*

Jelikož nebyla edice Havlíčkovy korespondence ještě publikována, pocházejí informace uvedené v této části z edičního záměru. Konkrétní realizace edice se tak od záměru může částečně lišit.

Připravovaná edice korespondence Karla Havlíčka je koncipována jako kritické čtenářské vydání. Způsobem svého provedení navazuje na edici korespondence Boženy Němcové (*Korespondence I–IV*) a bude také vydána v nakladatelství Lidové noviny. Spolupracuje na ní rovněž podobný editorský kolektiv. Jde především o filology a literární historiky, kteří jsou činní v rámci FF UK. Jmenovitě jsou to Robert Adam, František Martínek, Petr Píša, Magdálena Pokorná a Lucie Rychnovská. Vědeckou redakci edice provede Jaroslava Janáčková, tedy editorka výboru *Strmé cesty*.

Edice bude zahrnovat veškerou známou odeslanou i přijatou korespondenci Karla Havlíčka. K 27. říjnu 2015 jde dle údajů edičního týmu o 1179 dopisů. Tyto dopisy pocházejí z různých muzeí a archivů, podstatná část se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Dopisy budou v edici řazeny chronologicky, pravopisně normativizovány a doplněny věcnými vysvětlivkami, jazykovými charakteristikami pisatelů, kalendáři, jmenným rejstříkem a obrazovou přílohou.

Dle ediční poznámky má edice „vyhovět potřebám badatelů a zároveň být přístupná široké čtenářské obci – usiluje i o popularizaci Havlíčkova

⁸⁹ *Dopisy Felici* (Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1999)

⁹⁰ Nejedná se ovšem o jednotnou ediční řadu jednoho nakladatelství, Kafkova korespondence vycházela v několika různých nakladatelstvích.

myšlenkového odkazu“. Čtenářům z okruhu badatelů i laické veřejnosti tak bude uzpůsoben poznámkový aparát, v němž budou k jednotlivým dopisům uvedeny informace o místě jejich uložení a okolnostech jejich vzniku. Ke každému dopisu budou v tomto poznámkovém aparátu zároveň připojeny vysvětlivky. Znovu zde bude reprodukován relevantní úsek textu a následně osvětlen jeho význam. V dopisech se na tyto poznámky odkazovat nebude.

Cizojazyčné dopisy budou otištěny v českém překladu, originály dopisů pak budou umístěny v poznámkovém aparátu. Každý čtenář k nim tak bude mít přístup. Kromě toho vznikne elektronický korpus Havlíčkovy korespondence, který bude obsahovat originální texty v transliterované verzi. Tento korpus má být po dokončení projektu anotovanou databází všech dostupných dopisních jednotek kompatibilní s Českým národním korpusem⁹¹. V současnosti je k dispozici pouze neanotovaná pracovní verze, která je stále rozšiřována.

Korespondence Karla Havlíčka by měla být publikována v šesti svazcích. Vydání prvního svazku, který by měl zahrnovat Havlíčkovu korespondenci od roku 1831 do roku 1844 (konkrétně do návratu z Ruska), je plánováno na konec roku 2016⁹². Kromě dopisů rodičům (především ze studií) bude obsahovat také korespondenci se spolužáky a s přáteli a některé dopisy úřední.

První svazek bude obsahovat 81 Havlíčkových dopisů rodičům. Oproti Novotného edici nezahrne první báseň k otcovým narozeninám, navíc bude naopak obsahovat dva dopisy z Havlíčkovy cesty do Polska v srpnu 1842.

Ediční tým se rozhodl pořídit pro tuto edici nové překlady dopisů rodičům, ačkoliv se bude ve většině případů jednat o překlady, které obsahuje také Novotného edice, a nabízela by se tak jejich redakční úprava. Důvodů pro nové překlady je několik. Novotného překlady pocházejí ze 40. let 20. století a čeština se od té doby poměrně značně změnila, překlady tak často působí archaicky. Na některých místech obsahují značné posuny, které mohly být způsobeny chybnou interpretací originálního textu, případně i nedostatečným rozluštěním rukopisu. Kromě toho bude nová edice obsahovat další překlady, které Novotný ve své edici

⁹¹ V současnosti obsahuje 548 dopisových jednotek (241 706 slov).

⁹² Druhý svazek má zahrnovat období let 1844–1846 (do rozchodu se snoubenkou Fany Weidenhoffrovou), třetí 1846–1848 (do svatby a založení Národních novin), čtvrtý 1848–1849 (do úředního zastavení Národních novin), pátý 1850–1851 (do okamžiku před brixenskou internací) a šestý 1852–1856 (do Havlíčkovy smrti).

nepublikoval a pouhá redakce starších překladů by pak vedle překladů novějších mohla působit nesystematicky.

6.4.4 Překladačský tým

Havlíčková korespondence obsahuje dopisové jednotky psané česky, německy, polsky, rusky, francouzsky, ukrajinsky, slovinsky, srbochorvatsky, latinsky a lužickosrbsky. Jejich překladu se tak účastní více překladatelů.

Pro němčinu se užší překladačský tým skládá z několika členů, studentů i zaměstnanců FF UK. Koordinátorem překladačského týmu je František Martínek, který bude společně s redaktorkou nakladatelství zodpovědný za výsledné znění překladů. Na překladech dále spolupracují studenti germanistiky, bohemistiky a historie (Barbora Špádová, Ladislav Futtera, Jakub Raška) a studentky translologie (Barbora Kukrechtová, Martina Rybová). Externě se na překladech podílí také Petr Píša z Ústavu pro českou literaturu Akademie věd.

Přímo překladu rodinné korespondence se účastní František Martínek, Barbora Špádová, Martina Rybová a Barbora Kukrechtová. Redakční kontrolu provádí Robert Adam, Karel Komárek a následně Zdeňka Nováková z nakladatelství Lidové noviny.

6.4.5 Postup přípravy překladů

Příprava edice probíhá v několika fázích a stále není ukončena. Jelikož se na edici podílí rozsáhlý editorský kolektiv a mnoho externích spolupracovníků, je pro její přípravu zřízena sdílená složka na dropboxu, do níž jsou vedle vlastních dopisových jednotek ve všech fázích přípravy ukládány také referenční materiály usnadňující editorskou i překladačskou práci, komentáře k jednotlivým dopisům, ediční poznámka atp. V následujícím popisu se zaměříme na přípravu překladů německojazyčných dopisů rodičům pro první svazek edice.

V první fázi přípravy byly zhotoveny digitální fotografie příslušných dopisů, z nichž byly následně pořízeny transliterace podle jednotných transliteračních zásad. Ty byly posléze revidovány, v případě potřeby i víceúrovňově. Jako výchozí texty pro překlad tak sloužily tyto revidované transliterace, nikoliv přímo autografy. V případě pochybností o správnosti transliterace ovšem překladatelé do autografů nahlíželi.

Před vlastním překládáním si překladatelský tým zformuloval nejprve poměrně vágní koncepci překladu, která byla v průběhu překládání doplňována a upřesňována. Představena bude v následující části. Překladatelé své postřehy doplňovali do dokumentu nazvaného *Pokyny k překladu*, který byl neustále k dispozici všem členům týmu. V těchto pokynech mohli překladatelé nalézt preferované postupy překladu opakujících se jevů.

Hotové překlady jednotlivých členů týmu byly následně revidovány jiným členem a umístěny do složky *Po revizi*. Tyto překlady byly revidovány ještě jednou, jelikož vznikaly v průběhu několika let a postupy překladu některých jevů se tak měnily. Podruhé revidované překlady byly umístěny do složky *Definitivní* a následně opět podrobeny revizi, kterou provedli členové užšího editorského kolektivu Magdaléna Pokorná, František Martínek a Robert Adam a externě spolupracující Karel Komárek.

Takto revidované překlady se nyní nacházejí ve složce *Dopisy 1. svazku konečné znění*, poslány budou ještě k poslední revizi redaktorce nakladatelství Lidové noviny Zdeňce Novákové. Zároveň k nim v současnosti vzniká poznámkový aparát.

Pro naši analýzu tedy nejsou k dispozici konečné verze překladů. Poslední verze již ovšem prošly několikasupňovou revizí, a lze na nich tak sledovat, jak je ve skutečnosti realizována proklamovaná překladatelská koncepce. Vzhledem k dostupnosti několika verzí překladů můžeme také vystopovat, jaký vliv mají na jejich konečné znění úpravy provedené editory.

6.4.6 Překladatelská koncepce

Jelikož máme vhléd do práce překladatelského týmu, uvádíme na tomto místě překladatelskou koncepci, která byla zformulována před vlastním překládáním a postupně doplňována v jeho průběhu.

Překladatelé si uvědomují specifičnost překladu Havlíčkovy rodinné korespondence, která bude vzhledem k chronologickému uspořádání edice otištěna v sousedství nepřekladových dopisových jednotek. Nejen z tohoto důvodu se tak pokoušejí překládat jazykem, který nebude ve srovnání s češtinou konce třicátých a začátku čtyřicátých let působit přehnaně moderně. Uvědomují si zároveň, že přílišné archaizační tendence by vedly k neobratnému vyjadřování, umělé konstrukci neexistujícího jazyka a v konečném důsledku by neúčelně

poutaly pozornost čtenáře k jazykovému ztvárnění. Pro jazyk svých překladů tak jako referenční zdroj volí češtinu Havlíčkových českých dopisů, nesnaží se ovšem jejich jazyk napodobovat detailně na všech rovinách.

Dostupný elektronický korpus Havlíčkovy korespondence jim umožňuje dohledat, jaké jazykové prostředky Havlíček používá a jakým se naopak vyhýbá. Přitom se zaměřují na dopisy matce ze 40. a 50. let, jednak kvůli identičnosti adresáta, jednak kvůli vývoji, který čeština v Havlíčkových dopisech prodělala.

Z možných jazykových dublet poté volí tu, kterou Havlíček preferuje⁹³. Jedná-li se o výraz, který je v dnešní češtině považován za výrazně archaický, použijí výraz modernější, a je-li to třeba, snaží se případnou archaičnost nahradit funkčním přemístěním výrazových prvků, tedy výrazovou záměnou. Uvědomují si zároveň, že pokud určitý jazykový prostředek v korpusu neobjeví, neznamená to, že není možné ho užít. Vyhýbají se ovšem ahistorismům, jazykové prostředky, o jejichž existenci v 19. století mají pochybnosti, se pokoušejí dohledat v jiných referenčních materiálech (např. Jungmannův slovník). Za ideální považují překladatelská řešení vedoucí k užití výrazů, které byly k dispozici v polovině 19. století a jsou se stejným významem a pokud možno se stejnými konotacemi k dispozici i dnes.

Při volbě vhodných překladatelských řešení se orientují také podle analýzy Havlíčkova jazyka, která se věnuje i stylové disimilaci v jednotlivých dopisech (Kukrechtová, 2013; Rybová, 2015; Martínek, 2015). Tyto analýzy ukazují, že Havlíček ve svých dopisech často ze stylových dublet užívá výrazy s nižší stylovou platností, což souvisí s mluveným charakterem jeho dopisů (Martínek, 2015). Další korpusová analýza ukázala, že Havlíček konkrétní stylovou dubletu volí podle stylu dopisů a že rysy mluvenosti vykazují především dopisy osobního charakteru. Tato disimilace se projevuje i na syntaktické rovině. Havlíček tak na příklad v dopisech adresovaných své matce klade ve vedlejších větách verbum finitum častěji na konec vět, jedná-li se o dopisy psané vážným tónem, dopisy tematizující běžné záležitosti takový slovosled nevykazují. Podobná je situace u distribuce dlouhého infinitivního zakončení (*-ti*), které Havlíček také užívá především ve vážnějších pasážích dopisu (Kukrechtová, 2013).

⁹³ Z korpusových rešerší na příklad vyplynulo, že Havlíček užívá příslovce *nepochybně* výrazně častěji než *bezpochyby*. Objevují se také doklady pro *určitě*, tento lexém má ovšem jiný význam, a je tak pravděpodobné, že svůj současný význam získal až později.

Ačkoliv mají překladatelé k dispozici výsledky těchto analýz, nevyužívají v překladech všechny poznatky. Verbum finitum tak nekladou do finálního postavení a nepoužívají dlouhé infinitivní zakončení, jejich překladatelská metoda přesto ovlivňuje také rovinu syntaktickou. Důsledně se tak např. vyhýbají kondicionálu po spojce *aniž*, který je v dnešní češtině běžný, ale v korpusu není doložen a pro češtinu 19. století typický není.

Jazyková analýza Havlíčkových českých dopisů překladatele vede především ke snaze využít možnosti stylové disimilace, které Havlíček užívá na rovině morfologické a lexikální. Ukazuje se na příklad, že Havlíček dle stylové příslušnosti dopisů rozlišuje mezi koncovkami první, třetí a šesté infinitivní třídy první osoby singuláru, přičemž v osobní korespondenci volí častěji koncovku *-u* (Kukrechtová, 2013). Tuto stylovou disimilaci se překladatelé pokoušejí dodržet, diferencovaně se snaží užívat také např. stylové dublety *mohu* a *můžu* nebo *také* a *taky*.

Snaha o užití různých funkčních stylů vede také ke snaze verbalizovat a rozvolňovat komplikovanou syntax v dopisech méně formálních a v dopisech formálnějších naopak ponechávat složitou syntaktickou strukturu, která se u Havlíčka vyznačuje explicitností vyjádření a četnými kondenzacemi. V překladech formálnějších dopisů, respektive jednotlivých pasáží, tak překladatelé např. častěji zachovávají substantivizovaná adjektiva nebo opisné pasivum.

Na lexikální rovině se programově nevyhýbají doslovnosti a často záměrně používají prostředky, které má čeština paralelní s němčinou. Opírají se při tom o Havlíčkův úzus, pro který je užívání germanismů příznačné (Kukrechtová, 2013). Týká se to jak jednotlivých lexémů (*předkošilka*, *kistna*), tak jejich spojení (*na žádný pád*). Překladatelé se také snaží zachovat latinismy jako jednu z charakteristik jazyka mladého Havlíčka. Odstraňují je pouze, pokud by jejich užití zastíralo smysl. Kromě germanismů a latinismů působí jako exotizační prvek také historismy, tedy pojmenování reálií, které se dnes nevyskytují nebo neužívají.

Analýza Havlíčkových českých dopisů pomáhá také s nalezením adekvátního překladu v oblasti pragmatiky. Havlíčkovou rozlučkovou formulí *Lebet (recht) wohl* tak překladatelé nepřekládají jako *Žijte (opravdu) blaze*, nýbrž ustáleným

vyjádřením *Mějte se (hodně) dobře*, které v Havlíčkových českých dopisech plní stejnou funkci.

Z hlediska vyjadřování zdvořilosti zachovávají překladatelé psaní velkého a malého počátečního písmene u zájmen druhé osoby podle originálu. V Havlíčkových českých dopisech lze sledovat stejnou rozkolísanost, výběr velkého počátečního písmene je částečně ovlivněn formálností dopisů.

Překladatelé si uvědomují, že zvolená překladatelská metoda, která v případě překladu neformálních osobních dopisů spočívá v užívání neutrálního respektive hovorového současného jazyka, ovšem bez ahistorismů a s exotizačními prvky (některé germanismy, latinismy, historismy) může vést ke zdání jisté nereálnosti komunikace. Snaží se tedy vyhýbat překladatelským řešením, která by do bezprostřední blízkosti umísťovala archaické a ustupující jevy na jedné straně a progresivní nebo hovorová vyjádření na straně druhé, a překládat diferencovaně s ohledem na styl jednotlivých dopisů.

Dalším překladatelským problémem, na který překladatelé upozorňují, je překlad aktualizovaných, neustálených přirovnání, která se v Havlíčkových dopisech objevují často a pro něž je složité nalézt odpovídající ekvivalent. Překladatelé se snaží zachovávat idiomatičnost češtiny (a to nejlépe češtiny druhé poloviny 19. století), a nechtějí tak bezmyšlenkovitě přebírat idiomy a metafory výchozího textu v doslovném překladu.

Co se týče interpunkce, nezachovávají překladatelé její zvláštnosti a rytmický princip. Nereprodukuje tak např. vykřičníky za oslovením a dvojtečky, není-li jejich užití v současné češtině funkční. Havlíček často dvojtečkou signalizuje návaznost na vedlejší větu podmínkovou nebo příčinnou (Kukrechtová, 2013). Dvojtečku oddělující řídicí a po ní následující závislou větu nahrazují překladatelé čárkou, dvojtečku signalizující souřadné spojení ponechávají. Dobové automatické kladení vykřičníku za citoslovce a za oslovení většinou ruší a nahrazují čárkou. Zachovávají naopak Havlíčkovy pomlčky i jejich reduplikace⁹⁴.

Kromě změny interpunkce upravují překladatelé většinou také situačně podmíněné „nedokonalosti“, např. narychlo sepsané formulace, když Havlíček sám píše, že spěchá, aby stihl odjezd povozu. V překladech neuvádějí také škrty

⁹⁴ Uvedené postupy korespondují s úpravami, které editoři provádějí v českých dopisech.

a falešné začátky vět. Škrty nebudou ponechány ani v prepisech dopisů zařazených do ediční poznámky, kontaminované vazby a jiné formulační potíže opravovány nebudou.

Jelikož byly téměř všechny dopisy prvního svazku přeloženy již Novotným, navazují překladatelé na překladatelskou tradici. V případě formulačních obtíží svá řešení s Novotného překlady konzultují. Pokoušejí se přitom o distanční překlad, ne ovšem za cenu opuštění výrazně lepšího překladatelského řešení. Některé jejich formulace se tak mohou blížit překladům Novotného.

V následující analýze budeme sledovat, jak se nastíněná překladatelská koncepce reálně projevuje v překladech. Kromě dvou překladů, které obsahují všechny analyzované edice, výběrově uvedeme místa z dalších překladů, která dokládají některé typické postupy. Jelikož nejsou překlady ještě v sazbě, mohla by diplomová práce zároveň přispět k volbě vhodnějších překladatelských řešení, ukáže-li se aplikace zvolené překladatelské metody jako nedůsledná nebo problematická, případně objeví-li se v překladech neakceptovatelné posuny.

6.4.7 Translatologická analýza překladu dopisu matce z 15. a 17. května 1841

6.4.7.1 Jazyková kategorie

Z hlediska **sémantiky** je překlad většinou ekvivalentní. Objevuje se v něm ovšem i několik významových posunů, které vznikají jak přebráním řešení z Novotného překladů, tak i snahou o distanční překlad.

Překladatelé ve shodě s Novotným překládají spojení *mancher von uns* jako *mnohých z nás*. Jako vhodnější řešení doporučujeme překlad *některých z nás*. Podobně jako Novotný překládají také následující pasáže:

hätte er jemanden todtgeschlagen oder das Ärgste gemacht, was möglich ist: so wäre es immer verzeihlich, – kdyby někoho zabil nebo udělal něco hodně zlého: to by se vždycky dalo odpustit; Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben. – Ostatně napíšu ještě otci, co je třeba.; denn ihr möchtet es erst spät bereuen, wenn schon wieder keine Hilfe wäre – neboť byste toho litovali příliš pozdě, až už by nebylo pomoci

V první pasáži se zde stejně jako Novotný nejprve dopouští výrazového oslabování, následně překládají výraz *immer* slovníkově, ne podle smyslu. Návrh jiného překladu pro *immer* byl již uveden. Co se týče prvního posunu, tedy výpustky a výrazového oslabování, je toto místo skutečným překladatelským oříškem. Havlíčkovo vyjádření je poměrně abstraktní a doslovný překlad nezni

v češtině ústrojně, jak ukazuje příklad Quisova překladu. Snad by bylo možné přeložit toto místo poměrně vágně jako *nebo udělal tu nejhorší možnou věc* nebo volněji jako *nebo se dopustil něčeho strašného*. V každém případě by měl překlad zachovat intenzitu myšlenky. O posunech při překladu dalších pasáží, tedy o významovém posunu při překladu výrazu *das übrige* a o výpustce *schon*, bylo již pojednáno během analýzy Novotného překladů.

V dalším překladu vzniká posun naopak přidáním spojky *i*:

alle Stadtpfarrer müssen dabei feyn in Pluvial – musí při tom být i všichni měšťtí faráři v pluviálech

Poměr slučovací se tak mění na stupňovací a dochází k výrazovému zesilování.

Rozdílně od Novotného překládají výše tematizované *wahrscheinlich*, které je zde v obou případech přeloženo jako *asi*:

Zítřa asi půjdu na mši na zámek; něco k svátku jí přinesu asi také teprve, až přijedu

V obou případech by bylo lepší zvolit překlad *patrně* nebo *nejspíš(e)*.

Výběr řešení *asi* mohl být motivován snahou o distanční překlad, stejně jako překlad následujícího místa:

Montag, Dienstag und Mittwoch fallen uns die Bittage – V pondělí, v úterý a ve středu na nás vycházejí prosebné dny

Poznámka k prosebným dnům má mít následující znění: *Prosebné dny (lat. rogationes) – tři dny před slavností Nanebevstoupení Páně; v nich se konají modlitební procesí za hojnou úrodu*. Je tedy patrné, že tyto dny nemohou připadat na více dnů, nemohou tedy např. na Havlíčka a jeho kolegy vycházet v první tři dny v týdnu a na jinou skupinu studentů na dny jiné. Dativ *uns*, který kromě snahy o distanční překlad patrně vedl k tomuto překladu, zde nejspíše vyjadřuje skutečnost, že se prosebné dny týkají především seminaristů, jak bylo naznačeno již při analýze Quisova překladu. Chtějí-li ho překladatelé zachovat, je možný překlad *Na pondělí, úterý a středu nám připadají prosebné dny*. Stávající překlad hodnotíme jako významový posun, který vznikl také nedostatečnou interpretací.

Častěji než v předchozích překladech se zde objevuje vykládání nedorečeného. Zatímco v předchozích překladech šlo pouze o přidání *sv.* ve spojení *před sv. Janem*, objevuje se nyní stejný postup i v následujících pasážích:

denn ich habe meistens mein Geld auf Bücher verwendet – neboť jsem své peníze většinou použil na zaplacení knih; und heute noch der Rector mit seiner Mütze – a dnes uvidí ještě rektora s jeho mitrou

Význam se tímto postupem nemění, podle našeho názoru je ale zbytečný. Způsobený byl nejspíš snahou o distanční překlad.

Sémantické i **lexikální** instrukce se týká posun v případě překladu termínu *Meister*. Překladatelé se nejspíše snažili přiblížit překlad současnému čtenáři a zvolili pro překlad tohoto slova termín *ministrant*:

8 Meister – 8 ministrantů; Wir andere Meister find auf den Oratorien ringsherum in der Kirche. – My ostatní ministranti jsme v kostele okolo na oratořích

Ministrant je termín užívaný v současné češtině pro *muže nebo chlapce přísluhujícího katolickému knězi při obřadech* (SSJČ, s. v.). Doložený je např. v Gebauerovu *Staročeském slovníku*, nejedná se tedy o ahistorismus.⁹⁵ Neodpovídá ovšem přesně významu slova *Meister*. Havlíček jím zde označuje studenta katolického bohoslovectví. České *majstr*, které ve svých překladech užíli Quis i Novotný, tomuto významu plně odpovídá. SSJČ u třetího významu lexému *majstr* udává (z *lat.*) *student katolického bohosloví, bohoslovec* (s. v.). Uvědomujeme si, že je slovníkový význam lexémů pohyblivý. S vědomím úkolu ministrantů, kteří mají pomáhat knězi a nemohou tak během bohoslužby stát na oratořích, je ovšem zjevné, že se v tomto případě o ministranty nejedná. Z tohoto důvodu považujeme překlad za neadekvátní, respektive neekvivalentní, a kloníme se k užití výrazu *majstr*. S ohledem na znalosti dnešního čtenáře pak doporučujeme tento výraz vysvětlit v poznámkovém aparátu. Další možností by bylo užití pro překlad výraz *bohoslovec*, jelikož označení *majstr* již dnes nejspíš není užíváno. I ten by ale patrně bylo nutné vysvětlit. Z překladu by se navíc vytratil latinismus, přičemž výrazy převzaté z latiny jsou, jak již bylo řečeno, pro dopisy z Havlíčkových studií typické.

Kromě tohoto termínu překladatelé odlišně od předchozích překladů překládají také výrazy *Bischofsmütze* a *Mütze*. V prvním případě volí ekvivalent *biskupská mitra*, ve druhém pouze *mitra*:

unfer alter Rector felbft [...] mit seiner Bischofsmütze und Stab – sám náš starý rektor se svou biskupskou mitrou a berlou; und heute noch der Rector mit seiner Mütze – a dnes uvidí ještě rektora s jeho mitrou

⁹⁵ Gebauer zde slovem ministrant vysvětluje heslo *knistol*, jímž byl ve dřívější češtině označován akolyta (*acolythus*), respektive ministrant (Vokabulář webový, <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>, cit. 31. 7. 2016).

V původních překladech zde stála řešení *biskupská čepice*, respektive *čepice*. Editoři na doporučení odborníků z církevní oblasti všechny výskyty *biskupské čepice* nahradili *mitrou*, a to i v ostatních překladech. Tento termín je v češtině běžný. Je ovšem otázkou, zda Havlíček tuto reálii záměrně neopisoval a zda je tedy takový překlad adekvátní.

Překlady ostatních termínů adekvátní jsou. Adekvátně překladaelé převádějí také ustálená slovní spojení a konvenční vyjádření, která byla v předchozích překladech často překládána doslovně⁹⁶:

ich kann es gerade jetzt am ehesten brauchen – právě teď se mi to bude nejspíše hodit; aus allen Gegenden von Böhmen – ze všech koutů Čech; durch welche man auf die Brücke gehen muß – kterou se jde na most; den Segen halten – dávat požehnání; zum Altar mußte uns ein Spalier von Grenadieren Platz machen – k oltáři nám musel razit cestu špalír granátníků; da werden sie gar zu schauen haben – to budou mít teprve podívanou; wünsche ich Alles mögliche Gute – přeji jen to dobré; wenn es mir nur zu scheinen anfieng kdykoliv jsem jen pomyslel na to; hat mich nie zu Hause getroffen – a ani jednou mne nezastihl; Wenn es nur recht bald wäre. – Jen aby to bylo velmi brzy.; ich sehe gewiß keine Gespenster – jistě nemaluju čerta na zeď; Lebe recht wohl – Měj se hodně dobře

Co se týče **gramatické** instrukce, překlady se češtině neprotiví a dodržují její zvyklosti. Také slovosled vždy respektuje aktuální členění větné.

Překladaelé ovšem ze syntaktického hlediska zcela nedodrží proklamovanou tendenci volit překladaelská řešení podle úzu Havlíčkových českých dopisů, je-li to pro dnešní jazyk únosné. Havlíček totiž ve svých českých dopisech nepoužívá kondicionál po spojení *aniž*, v překladu tohoto dopisu se ovšem objevuje:

Nakoupil jsem si tedy už dříve různé knihy, aniž bych myslel na konec

V ostatních překladech byl kondicionál po spojení *aniž* záměrně odstraňován, zde se tak patrně jedná o přehlédnutí.

Stejně tak se v některých dalších překladech i Havlíčkových českých dopisech objevuje kondicionál minulý, který v tomto překladu nenalezneme:

hätte er jemanden todtgeschlagen – kdyby někoho zabil

⁹⁶ Některé jevy mají vztah také ke gramatické instrukci, např. modální sloveso ve spojení *durch welche man auf die Brücke gehen muß*, které je nahrazeno zvrtným pasivem, které je pro češtinu typičtější. Jelikož ale mají všechny překlady společný odklon od doslovnosti, pojednáváme o nich společně.

Ačkoliv překladatelé zohledňují gramatický systém češtiny, nebrání se doslovnému překladu, pokud tento systém nenarušuje:

Wir haben [...] jeden Tag früh ein gefungenes Hochamt – Máme [...] každý den ráno zpívanou velkou mši; müssen dabei feyn – musí při tom být; dabei find immer nebst ihm noch 5 Priester – při tom je vždy kromě něho ještě 5 kněží

Stejně jako Novotný se ovšem nedrží syntaktické struktury výchozího textu v případě větších syntaktických celků, pokud je tato struktura příliš komplikovaná:

Nun habe ich mir schon früher ohne ans Ende zu denken verschiedene Bücher zusammengekauft und dachte immer daß ich mit dem Refte auskommen werde. – Nakoupil jsem si tedy už dříve různé knihy, aniž bych myslel na konec, a pořád jsem doufal, že se zbytkem vystačím.; ich habe ihm hier in Prag auch sehr viel zugetraut, ich habe immer, wenn es mir nur zu scheinen anfieng als ob er mich belügen würde, noch über mich selbst Galle gehabt, daß ich so mißtrauisch bin, und jetzt hat sichs gezeigt – já jsem mu tady v Praze také tolik věřil; zlobil jsem se sám na sebe, jak jsem nedůvěřivý, kdykoliv jsem jen pomyslel na to, že mne snad chce obelhat, a teď se to ukázalo

Tento postup je vhodný také s ohledem na styl.

Z hlediska **stylu** je neformálnost dopisu naznačena častěji lexikálně, respektive užitím nižší varianty ze stylistických dublet. Překladatelé tedy užívají výrazové záměny. Volí tak osobní koncovky nižšího stylu (pokračuju, neznepokojuju, nemaluju, napíšu), dále stylově nižší adverbia *už, pořád* a *vždycky*. Pro překlad adjektiva *langmächtig* volí expresivní výraz: *tu dlouhatánskou řadu duchovních*.

V překladech také nearchaizují a neužívají prostředky typické pro překlady předchozí (jmenná deklinace adjektiv, dlouhá zakončení infinitivu, tvar *jest*, slovesné tvary od *myslit*). Neobjevuje se zde ani inverze v případě postavení adjektiva, *ganz mir Marmor gepflastert* tak překládají jako *celý vydlážděný mramorem*.

Popsaný postup, tedy výběr stylově nižší dublety, není ovšem zcela konsekventní. Sloveso *děkovat* se tak v překladu objevuje pouze v podobě *děkuji*. Zájmeno *já* v akuzativu má jednu podobu *mě*, jednu *mne*. Překladatelé také užívají stylově vyšší dublety *také* a *brzy*.

V případě koncovky u slovesa *děkuji* je motivací patrně doporučení editorů. Ti se totiž u sloves této infinitivní třídy vždy kloní k užívání zakončení *-uji*. Ostatní slovesa snad překladatelé vyhodnotili jako méně exponovaná a rozhodli se pro stylově nižší koncovku. Opírat se mohli také o korpusovou řešerši.

Z dosavadního korpusu Havlíčkových dopisů je patrné, že tvar *děkuji* převažuje nad *děkuju* v poměru 8:6, *pozdravuju* naopak 11:6 nad *pozdravuji* a *píšu* dokonce 33 : 0 nad *píši*.

V případě podoby *mě* a *mne* je užití tvaru *mne* patrně ovlivněno také korpusovou rešerší, která ukázala, že v Havlíčkových dopisech tento tvar převládá v poměru 512 : 8. Editoři se na jedné podobě doposavad neshodli a v překladech jsou tak tyto tvary užívány zatím nediferencovaně. Podobný poměr se týká převahy adverbia *brzy* nad *brzo* (147 : 8). I *také* převažuje nad *taky*, tentokrát ovšem pouze poměrem 304 : 254.

Korpusovou rešerší ovšem nelze opodstatnit převzetí dřívějšího překladu následující pasáže:

dann alle Mützen der Domherrn von demselben Stoff lauter Gold, sie hatten denselben Anzug
– dále všechny čepice kanovníků z téže látky, samé zlato, měli tentýž oblek

Překladatelé nejspíš bezmyšlenkovitě přebírají starší překlad, čímž ovšem překlad posouvají na vyšší stylistickou rovinu. Havlíček zájmeno *tentýž* ve svých dopisech neužívá, *ten samý* nebo *stejný* naopak ano. Myslíme si, že varianta *ten samý* nebo *stejný* by zde lépe odpovídala stylu.

Především naposledy zmíněným řešením a také užitím podoby *mne*⁹⁷ tak ovšem překladatelé do bezprostřední blízkosti umisťují ustupující a progresivní jevy, což je nebezpečí, kterého se chtějí vyvarovat. Kloníme se tak k užívání neutrálního tvaru *mě*, který lze dle stylu dopisu doplňovat vyšší i nižší stylistickou dubletou, aniž by překlad působil stylisticky nevyváženě. Tvar *mne* doporučujeme užívat jen pro překlad hodně formálních a stylizovaných dopisů.

Zbytečná je dle našeho názoru také obměna překladu výrazu *immer*. Havlíčkův styl se vyjadřuje častým opakováním, které je v němčině podobně netypické jako v češtině. Překladatelé třikrát užívají ekvivalent *pořád*, jednou *stále*. Domníváme se, že je zde možné ponechat pouze podobu *pořád*, tím spíše, že v Havlíčkových dopisech výrazně převládá.

Podobně jako Novotný vynechávají překladatelé několikrát částice typické pro ústní projev:

ich werde Dir es schon auffschreiben – napíšu Ti o tom; Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben. – Ostatně napíšu otci, co je třeba.

⁹⁷ Pro *mne* uvádí např. SSČ příznak knižnosti.

Tímto postupem nivelizují a zbavují dopis příznaku mluvenosti. V druhém překladu přitom doslovně přebírají Novotného řešení.

Od Novotného se naopak odlišují dalším řešením, kde částici *halt* zachovávají:

es gehört halt schon zu meinem Handwerk – to už zkrátka náleží k mému řemeslu

Z hlediska stylu je tedy patrné sledování jisté koncepce, překladatelé se ovšem nechávají ovlivnit staršími řešeními, což se na stylistické rovině projevuje většinou negativně.

6.4.7.2 Pragmatická kategorie

Užší situační zřetel zohledňují překladatelé stejně jako Novotný. Oproti Novotnému budou nejspíš překládat také adresu, čímž poskytnou čtenáři další informace.

Z hlediska dojmu identičnosti pisatele mají překladatelé obtížnější situaci než Novotný, jelikož se jejich překlady budou nacházet v sousedství Havlíčkových českých dopisů. Překladatelé si tento problém uvědomují, přesto Havlíčkův jazyk z výše uvedených důvodů nenapodobují zcela. Překladatelská řešení budou muset ovšem ještě sjednotit.

Věcné znalosti o tématu překladatelé, respektive také další odborníci, kteří se na překladech podílejí, prokazují. Analýza ovšem upozornila na chybný překlad výrazu *Meister* jako *ministrant*. Tento překlad se objevuje i v dalších dopisech. Někde je z kontextu přípustný⁹⁸, jinde ne⁹⁹. Tyto překlady bude třeba zkontrolovat a vždy zvolit adekvátní řešení. Kromě majstra se nabízí také seminarista, alumnus nebo bohoslovec¹⁰⁰.

Faktor času tentokrát nehraje roli z hlediska doby vzniku překladu. Doba vzniku výchozích textů ovšem překlady ovlivňuje. Navzdory snaze o jazykovou blízkost překladových a českých dopisů překladatelé příliš nearchaizují, zvolené prostředky mají nanejvýš příznak knižnosti.

⁹⁸ Např. v dopise 1841-04-04, kde Havlíček popisuje, jak majstři pomáhají knězi při bohoslužbě. Plní tedy zároveň úlohu ministrantů.

⁹⁹ V dopisu 1841-07-22 se zcela jistě jedná o bohoslovce, a následující překlad tak není ekvivalentní: *einer meiner Bekannten, ein Brüner Meister – jeden můj známý, brněnský ministrant*

¹⁰⁰ Tato řešení navrhuje Karel Komárek, který si také při revizi dopisu 1841-07-22 všimá chybného překladu.

Reálie související s faktorem místa byly v textu převedeny správně. Tematizovaná *Jezuitská ulice* bude vysvětlena v poznámkovém aparátu, stejně jako *zámek, náš kostel a kostel sv. Jana na Skalce*.

Překladatelé stejně jako Quis a Novotný nezohledňují v překladech skutečnost, že Havlíček do svých německých dopisů vkládá česká slova. Na tyto úseky bude ovšem čtenář upozorněn v ediční poznámce. Dohledat je bude moci také v otištěných transliteracích výchozích textů.

Faktor příjemce ovlivňuje především podobu vysvětlivek. Poznámkový aparát bude zařazen na konec edice. Zde budou uvedeny údaje ke všem dopisům a u každého dopisu také poznámky. K tomuto dopisu jich je zatím připraveno 16. Týkají se především církevní terminologie. Vysvětlují tak termíny *klerika, ornát, pluviál, dalmatika, oratoř, prosebné dny* nebo *rocheta*, mimo církevní lexikum pak termín *granátník*. Dále objasňují identitu zmíněných osob a názvy míst. Komentují také dobové události z Havlíčkova života, k nimž se vztahují narážky v dopisech¹⁰¹.

Kromě poznámek má faktor příjemce vliv také na samotný výběr překladatelských řešení, jelikož příliš archaické nebo naopak příliš moderní překlady by mohly čtenáře rušit.

Zařazení transliterovaných výchozích textů do ediční poznámky je také ovlivněno tímto faktorem, jelikož jednou z kategorií adresátů mají být badatelé, pro které mohou být výchozí texty zajímavé z mnoha hledisek. Zároveň budou součástí elektronického korpusu Havlíčkovy korespondence, k němuž budou mít badatelé také přístup.

Závislost na mluvčím se v překladu projevuje snahou o konsekventní užívání překladových ekvivalentů podle úzu Havlíčkových českých dopisů. Týká se to

¹⁰¹ Návrhy znění některých poznámek:

Pluviál (z lat.) – původně plášť chránící v procesí před deštěm; zde a dosud široký prošívaný plášť sahající k patám a překrývající i paže; kněz ho obléká k jiným obřadům než ke mši, např. k pohřbu nebo jako zde k požehnání.

Prosebné dny (lat. *rogationes*) – tři dny před slavností Nanebevstoupení Páně; v nich se konají modlitební procesí za hojnou úrodu.

Oratoř (z lat. *oratorium*) – oddělené místo v kostele, zpravidla vyvýšená místnost s oknem na boční stěně, odkud sledovali bohoslužbu významnější účastníci (šlechta, honorace).

Rocheta (z řečtiny), též *superpelice*, je bílé lněné svrchní roucho sahající po kolena, s dlouhými rukávy. Nosí ho např. ministranti.

Sestra se jmenovala Johana Nepomucena, slavila tedy jmeniny právě 16. května.

Starost KH o mladšího bratra Františka byla systematická. O jaký jeho případný prohřešek se jedná, nelze popsát.

nejen překladu vlastních jmen, oslovení a rozlučkových formulí, nýbrž i dalších překladatelských řešení, o kterých bylo pojednáno výše.

Afektivní implikaci dle našeho názoru převádějí překladatelé adekvátně. Používají oslovení *Milá maminko!* Podobně jako Novotný také v pasáži, ve které Havlíček nabádá své rodiče, aby nevěřili jeho bratru Francovi, používají pro zdůraznění emocí zájmeno *já*, ačkoliv pouze jednou:

ich habe ihm hier in Prag auch sehr viel zugetraut – já jsem mu tady v Praze také tolik věřil

Afektivní implikaci zdůrazňuje také překlad *tolik* místo doslovného *velmi mnoho*. Podobný postup se projevuje v následujícím překladu, který oproti překladu Novotného obsahuje intenzifikační výraz *vůbec*:

Du kannst dir keinen Begriff machen – Nedokážeš si to vůbec představit

S afektivní implikací i závislostí na mluvčím souvisí užívání velkého počátečního písmena zájmena *ty*, které se tentokrát řídí výchozím textem. V překladu se tak objevuje vedle velkých písmen i jedno malé, což odpovídá nejen výchozímu textu, nýbrž i úzu Havlíčkových českých dopisů (srov. Kukrechtová, 2013).

Stejně jako Novotný překládají podle Havlíčkova úzu také *Der kleinen Muki* jako *Malé Muceně*, ačkoliv by bylo možné zvolit zdvojnásoběnou *Mucince*.

6.4.8 Translatologická analýza překladu konceptu blahopřání otci

6.4.8.1 Jazyková kategorie

Z hlediska **sémantické** instrukce je překlad dle našeho názoru ekvivalentní. Překladatelé nereprodukuje výpustku, které se dopustily překlady starší. Příslušnou pasáž tak překládají následovně:

und meine künftige Handlung weise darnach einrichte – a moudře podle nich řídil své budoucí jednání

Z hlediska **lexikální** instrukce bylo v předchozích analýzách zmíněno idiomatické řešení *aby mi tato slova nevyzněla naprázdno*. Nový překlad volí řešení méně idiomatické:

daß diese Worte [...] nicht spurlos an mir vorüber gehen – aby mne tato slova [...] nenechala netečným

Jelikož se jinak překladatelé snaží překládat co nejidiomatictěji¹⁰², souvisí tento postup s doslovnější metodou, která byla zvolena pro překlad celého konceptu kvůli jeho příznačné stylizaci.

Ze stejného důvodu se i z hlediska **gramatické** instrukce překladatelé více drží výchozího textu. Používají tak na příklad kondicionál minulý, který se v současné češtině již téměř nepoužívá, a pokud ano, jedná se o prostředek zdůraznění nebo stylizace¹⁰³

*Es wäre schon in dem gewöhnlichen Laufe meines Lebens der heutige Tag [...] gewesen –
Dnešní den by i v obvyklém běhu mého života býval*

Podobnou motivaci má patrně také absence kondicionálu po spojce *aniž*:

aniž se přitom cítím vybidnut k vděčnosti vůči Tobě

Hodnocení těchto jevů jako prostředků stylové disimilace podporuje také odlišnost od překladu dopisu matce, kde se kondicionál minulý nevyskytuje a po spojce *aniž* naopak kondicionál následuje.

Z hlediska **stylu** se tedy překladatelé snaží zachovat stylizovanost a formálnost blahopřání a do jisté míry i neobratné vyjadřování. Překládají tak doslovněji a většinou nerozvolňují syntaktickou strukturu.

Doslovné překlady kondenzovaných vyjádření (i s opisným pasivem, kterému se překladatelé jinak vyhýbají) vidíme na příklad zde:

*ohne mich dabey zur Dankbarkeit gegen Dich aufgefordert zu fühlen – aniž se přitom cítím
vybidnut k vděčnosti vůči Tobě; will ich noch einmahl und zwar am heutigen Tage zum
letztenmahl um Verzeihung meines Leichtfinnes bitten – chci ještě jednou, a to dnešního dne
naposledy, poprosit za prominutí své lehkomyšlnosti*

Pro stylovou disimilaci volí překladatelé také knižní lexikum:

*im so reichlichen Maße – tak bohatou měrou; deren öftere Nichterfüllung mir ohne dieß zur
Laft fällt – jejichž časté neplnění je mi beztoho břemenem*

Akuzativní podoba zájmena první osoby singuláru *mne*, která byla tematizována v předchozím překladu, je dle našeho názoru v tomto překladu naopak oprávněná, jelikož nastoluje korespondenci stylů. Vzhledem k jejímu užití

¹⁰² Pro tuto snahu je symptomatická na příklad interní diskuze o vhodném ekvivalentu pro překlad spojení *übern Hals gehen*.

¹⁰³ Takto se o kondicionálu vyjadřuje např. Internetová jazyková příručka:

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=575#nadpis2> (přístup 7. 8. 2016)

pak ale poměrně neústrojně působí stylově nižší dubleta *píšu* v překladu *aby mne tato slova, jež píšu ve skutečném pohnutí srdce, nenechala netečným*. Překladaelé ji pravděpodobně zvolili kvůli absenci podoby *píši* v Havlíčkových českých dopisech. Opět se tak ale v překladu vedle sebe objevuje ustupující a progresivní vyjádření. S vědomím stylizovanosti blahopřání bychom navrhovali užít tentokrát podobu *píši*.

Doslovnost překladaelé nezachovávají, pokud by doslovné vyjádření již bylo neúnosné. Stejně jako Novotný tak v následující pasáži verbalizují:

bevor ich Dir für deine unverdiente Liebe [...] danke – Než Ti poděkuji za lásku, které nezasluhuji

V tomto překladu si můžeme všimnout také archaické genitivní reke.

Překladaelé nereprodukuje také aktualizovaná neobratná vyjádření. Pro překlad substantivizovaného adjektiva *Innerstes*, které bylo zmíněno již v předcházejících analýzách, tak volí postup výrazové záměny:

daß ich sie tief in mein Innerstes aufnehme – abych je pojal do svého nejhlubšího nitra

Příznak hloubky a niternosti se tedy objevuje na adjektivu *nejhlubší*.

Odlišně od předchozích překladaelů překladaají také spojení *eine merkwürdige Erinnerung*. Řešení *neobyčejným připomenutím* nepůsobí tak neobratně jako řešení předchozích překladaelů.

Méně doslovný je také překlad spojení *durch Dich*:

das mir durch Dich im so reichlichen Maße zukömmt – kterého se mi díky Tobě dostává

V předchozích překladech se objevovalo řešení *Tebou*.

Stejně jako překlad předchozí není ani tento překlad poznamenán přehnanou archaizací. Překladaelé volí spíše prostředky s příznakem knižnosti, které jsou zde ze stylistického hlediska adekvátní.

6.4.8.2 Pragmatická kategorie

Jak bylo řečeno výše, kloníme se k dataci konceptu podle Novotného, který ho z odhadu datuje 24. 2. 1838. Důvody, které pro tuto dataci uvádí, budou uvedeny také v poznámce k překladu. Z tohoto důvodu překladaelé také přebírají Novotného překlad kompozita *Lebensbestimmung* v podobě *životní určení*.

Faktor adresáta se projevuje stejně jako v předchozím překladu. Má tedy vliv jednak na samotná překladaatelská řešení, jednak na způsob uveřejnění výchozího textu.

K překladu bude tentokrát připojeno méně vysvětlivek, jelikož neobsahuje tolik reálií. Bude tak pouze osvětlena jeho datace a skutečnost, která se nejspíš skrývá za důležitým životním rozhodnutím.

Afektivní implikaci překlad zachovává, mimo jiné již překladem oslovení. To je zde přeloženo v obou případech jako *Nejdražší otče!* I v druhém případě je tak zachován vykřičník za oslovením, který je jinde nahrazován čárkou, jelikož se jedná o jev podmíněný dobovým územ. Jeho ponechání tak svědčí o snaze převést afektivní implikaci.

Havlíčkovu úctu vůči otci překladatelé vyjadřují také konsekventním užíváním velkého počátečního písmene zájmena *ty*, ačkoliv je v konceptu jeho užití rozkolísané. Tím se částečně vzdalují závislosti na mluvčím. Sjednocení počátečního písmene zde ovšem nehodnotíme negativně. Jedná se totiž o koncept, který je poznamenán mnoha škrty, a sjednocení počátečního písmene při oslovení je tak patrně motivováno stejným způsobem jako neuvádění škrťů.

6.4.9 Postupy a posuny v dalších překladech

Jak je patrné již z překladů, které byly uvedeny jako návrhy lepších řešení pro některé posuny v překladech Novotného, objevují se v dalších překladech podobné postupy jako v překladech analyzovaných, ovšem často ve větší míře. Překladatelé tak často rozvolňují kondenzace a verbalizují. Většinou se také vyhýbají opisnému pasivu. Těmito postupy zohledňují gramatický systém češtiny a její vyjadřovací konvence.

Překládají také hodně idiomatically, přičemž využívají i výrazovou záměnu. V následujícím překladu tak na příklad užívají frazém na jiném místě:

Mit der Tante von Ledec habe ich hier auch Qual, ich mußte ihr schon wieder Geld borgen, was soll ich thun, sie kommt mir übern Hals, und beweiset es mir mit Briefen, daß sie noch nichts vom Magistrat erhalten hat, und dann schildert sie mir ihre Noth u. s. w. [...] und giebt sie mir nichts wenigstens darf sie mir nicht mehr kommen. – S tetou z Ledče mám také trampoty, musel jsem jí zase půjčit peníze. Co mám dělat, dolézá za mnou a dokazuje mi nějakými dopisy, že od magistrátu ještě nic nedostala, a pak mi líčí svou nouzi atd. [...] a pokud mi nic nedá, alespoň mi už nebude smět na oči. (1842-01-15)

Pro frazém *übern Hals kommen* překladatelé český frazém nenalezli, použili tedy místo něj na jiném místě frazém *nesmět na oči*. Tento postup hodnotíme kladně, překlad *dolézá za mnou* je ovšem dle našeho názoru neadekvátní. Lépe by bylo možné tento frazém přeložit např. slovy *najednou se na mě vrhne*.

Z hlediska gramatické a lexikální instrukce jsou překlady dle našeho názoru většinou zdařilé. V analýze dopisu matce byl ovšem uveden chybný překlad výrazu *Meister*, který postihuje sémantickou i lexikální instrukci. V dalších překladech jsme našli podobný prohrěšek při překladu slova *Kirchfest*:

indem ich am 26ten nachmittag zu St. Peter u Paul bey Prag aufs Kirchfest gegangen war – neboť jsem šel 26. odpoledne ke svatému Petru a Pavlovi u Prahy na posvícení (1842-06-29)

Motivací pro výraz *posvícení* mohla být snaha o distanční překlad¹⁰⁴. Tento překlad je ale dle našeho názoru nejen neadekvátní, nýbrž také neekvivalentní. SSJČ pro tento význam lexému *pouť* uvádí: (*pův.*) *církv. slavnost k uctění památky svěťce, jemuž je zasvěcen místní kostel, kaple ap., spojená s lid. zábavou, růz. atrakcemi, prodejem u stánků ap.; (nověji zejm.) tato zábava (s. v.)*. Pro *posvícení* pak *výroční oslava patrona místního kostela a hody spojené s lid. veselící, slavené pův. ve výročí posvěcení chrámu (s. v.)*. Na tomto místě se jednoznačně jedná o pouť, jelikož slavnost svatých apoštolů se v předmětném kostele v Radotíně koná vždy koncem června¹⁰⁵.

Z hlediska stylistické instrukce se překladatelé i v dalších překladech snaží o stylovou disimilaci, přičemž zohledňují úzus Havlíčkových českých dopisů. Jejich řešení jsou ovšem někdy zamítána editory. Ti tak upravují např. hovorové výrazy *taky* a *dneska* na *také* a *dnes*. Přimlouvají se také za zakončení první osoby singuláru u sloves 6. infinitivní třídy na *-uji* a užívání knižní podoby *mne*. Editoři tak přicházejí s vlastní představou o češtině 19. století a o tom, jak by se mělo Havlíčkovy vyjadřování odlišovat od dnešní doby jazykového úpadku. Tyto změny ovšem překlady většinou zbytečně nivelizují.

Stylovou disimilaci nevyjadřují překladatelé jen výběrem vhodné varianty z nabízených stylistických dublet. Styl velmi často vyjadřují také syntakticky, jak je patrné již z analýzy dopisu matce a konceptu blahopřání otci. Jako další příklad zde uvádíme překlad pasáže z velmi formálního a stylizovaného dopisu, který píše mladý Havlíček matce k svátku, a ve kterém jí dokonce vykává:

So ein erwünschtes Glück und Wohlfeyn sey Ihnen von der höchsten Allmacht bis in Ihr spätestes Alter gewährt, und mir hindurch das größte Vergnügen vergönt mich an so einem Glücke meiner zärtlich geliebten und für mein künftiges Wohl beiforbeforgten Mutter so fort

¹⁰⁴ Novotný tuto pasáž překládá následovně: *neboť 26. odpoledne jsem odešel na pouť k Sv. Petru a Pavlu u Prahy (s. 196)*

¹⁰⁵ Srov. <http://www.mcpraha16.cz/Slavnost-sv-Petra-a-Pavla-v-Radotine.html> [přístup 5. 8. 2016]

laben, und innigst erfreuen zu können. Daß ihnen diese meiner Seits gewünschte Gnade gewährt werde, werde ich nie unterlassen Gott täglich dafür zu bitten. – Necht' je Vám od Všemohoucího popřáno tak vytouženého štěstí a blaha až do Vašeho nejzazšího věku a mně ať je tím poskytnuto největší potěšení, abych se mohl oblažovat štěstím své něžně milované maminky, které nanejvýš záleží na mém příštím blahu, a co nejsrdečněji se z jejího štěstí radoval. Aby Vám tato milost, kterou Vám vyprošuji, byla udělena, o to nikdy neustanu Boha každý den prosit. (1831-03-18)

Překladaelé zde co nejvěrněji reprodukuji syntaktickou strukturu, včetně opisného pasiva a četných kondenzací.

Oproti tomu v překladech dopisů neformálních syntaktickou strukturu rozvolňují¹⁰⁶.

6.4.10 Závěr

Překladaelé připravující překlady pro Havlíčkovu *Korespondenci* nahlízejí na dopisy jako na literárněhistorický dokument. V souladu s tím volí pro překlad dokumentární strategii. Na tematické rovině tak dokumentují Havlíčkovy dopisy rodičům z normální školy, z gymnázia a z pražských studií, na jazykové rovině pak také jazyk pozdějších Havlíčkových českých dopisů. Jako model pro překladaelská řešení jim totiž slouží Havlíčkovy novější dopisy matce, ty tak mají spolu s výchozími texty také vliv na výsledný styl překladů.

Zařazení překladů k dokumentárnímu typu není zcela neproblematické. Překlady z hlediska tematické výstavby dokumentují původní komunikaci, z hlediska jazykového dokumentují spíše komunikaci v českých dopisech. Přítomnost vysvětlivek neznámých jevů vzdálené kultury a absence vysvětlivek vnitřních ovšem podporuje zařazení k dokumentárním překladům filologického typu.

Překladaelskou metodu, kterou se překladaelé v rámci dokumentární strategie řídí, považujeme za promyšlenou. Je to metoda relativně doslovná, zohledňuje ovšem odlišnosti jazyků. Řídí se snahou prezentovat v překladech jazyk podobný Havlíčkově češtině, který zároveň nebude rušit dnešního čtenáře. Na mnoha místech se tak překladaelé od doslovnosti odchyľují, mění pořádek slov i vět a zohledňují idiomatiku češtiny.

V souladu se zvolenou metodou překladaelé přehnaně nearchaizují. Vlastní výchozí texty ovšem nepřipouští zcela moderní překlad, chtějí-li překladaelé

¹⁰⁶ Příklady jsou v části *Vybrané chyby a posuny v dalších překladech* u Novotného.

zachovat jejich téma. Pro reálie, které se v překladu objevují, často neexistuje novodobé označení. Překlady tak nutně na lexikální rovině poněkud archicky působí.

Překlady jsou stylisticky diferenciované, a to na rovině morfologické, syntaktické i lexikální. Na několika místech se v nich ovšem objevují v těsné blízkosti prostředky ustupující a progresivní, což lze hodnotit negativně. To odpovídá také závěrům Masnerové, která pro nejnovější překlady postuluje snahu o využití funkčních stylů, která ovšem není vždy dokonale naplněna.

Další potíže ojedinele působí věcné znalosti tématu. Nedostatečné znalosti byly patrně důvodem k neadekvátnímu, respektive i neekvivalentnímu překladu výrazů z oblasti církevního lexika.

Z hlediska překladatelských postupů se v překladech často objevuje verbalizace, vykládání nedořečeného, výrazová záměna a výrazové zesilování. Někdy se překladatelé uchylují k archaizaci. V překladech se také objevují výpustky. Především editorskými zásahy jsou pak překlady místy nivelizovány.

Přítomnost redakce se ovšem na mnoha místech projevuje pozitivně. Na tomto místě uvedeme pouze dva zástupné příklady editorských úprav. Na prvním místě stojí původní překlad, na druhém pak text upravený:

*vom Wěžer habet Ihr mir nicht geschrieben ob er Wort gehalten hat. – Nenapsali jste mi, jestli Věžer dodržel slovo. – Nenapsali jste mi, jestli věžský dodržel slovo. (1842-01-15);
Dorten werden bei dem Heiligen Johann fortwährend bis 12 1/2 (halb eins) Meffen gelesfen. –
Tam u sv. Jana se čte mše nepřetržitě do 12 ½ (půl jedné). – Tam u svatého Jana se čtou mše
nepřetržitě do 12 ½ (půl jedné). (1840-03-19)*

První případ se týká chybného překladu adjektiva *Wěžer*, které vyjadřuje místo bydliště dané osoby. Překladatelé se mylně domnívali, že jde o jméno. Tato domněnka byla způsobena patrně zápisem latinkou, který Havlíček často volí právě pro přepis jmen. V druhém případě překladatelé zvolili jednotné číslo substantiva *mše*. Editor správně upozorňuje na to, že zde musí stát množné číslo, zvláště když z následujícího líčení vyplývá, že se v kostele četlo mnoho mší po sobě.

6.5 Srovnání překladů

Analyzované překlady dopisů Karla Havlíčka vykazují mnoho shod i odlišností.

Co se týče postupu překladů, překládali ve všech třech případech překladatelé z manuskriptu, pokud ho měli k dispozici. Kromě samotné činnosti překladatelské

se tak věnovali také přípravě textu pro překlad. Překladaelé dopisů pro edici nejstarší a nejnovější se mohli spoléhat na pomoc dalších opisovačů, pro Novotného tuto informaci k dispozici nemáme.

Z hlediska počtu zúčastněných osob mají jednoznačnou výhodu překladaelé moderní. Na nové edici se podílí rozsáhlý překladaelský a editorský kolektiv. Ačkoliv jsme během analýzy objevili několik negativních chyb a posunů, dá se předpokládat, že tato problematická místa budou v rámci probíhajících redakčních úprav ještě opravena. Absence redakce se naopak negativně projevuje na překladech starších.

Jelikož jsou Quis i Novotný zároveň editory, vytvářejí kromě vlastního překladaového textu také doprovodný komentář a poznámkový aparát. Dnešní překladaelé se na tvorbě studií a poznámek, které budou překlady doprovázet, sice podílejí také, nejsou za ně ale zodpovědní sami.

Jednotlivé edice se výrazně liší z hlediska své koncepce. Quis otiskuje překlady zrcadlově, opatřuje je poznámkami pod čarou a doprovodným komentářem. Novotný otiskuje pouze překlady, několik vybraných dopisů přetiskuje také jako faksimile. Doprovodný komentář se objevuje v poznámkovém aparátu na konci edice. Vysvětlivky jsou zařazeny za něj, a to v abecedním pořadí se stránkovými odkazy. V nové edici budou překlady označeny poznámkou *přeloženo z němčiny*, kriticky zpracované výchozí texty čtenář nalezne v transliterované podobě v ediční poznámce. Zde bude kromě transliterovaných výchozích textů k dispozici charakteristika koncepce díla, popis zásady přípravy textu, literárněhistorické a textologické komentáře, kalendárium, vysvětlivky a rejstřík jmen. Vysvětlivky budou uvedeny ke každému překladu zvlášť.

Vzhledem k narůstající časové vzdálenosti od vzniku výchozích textů narůstá objem vysvětlivek, které jsou k překladům připojeny. Dřívější vysvětlivky se týkaly především jmen osob a názvů míst, nevěnovaly se reáliím z oblasti církve nebo školství. Vysvětlivky k překladům nejnovějším se těmto reáliím věnovat budou.

Proklamovaný účel, který mají edice plnit, je shodný. Havlíčkovy dopisy mají badatelům poskytnout materiál, který umožňuje lépe poznat život a prostředí mladého Havlíčka, pro širokou veřejnost pak mají být upomínkou národního hrdiny. Přesto se jejich účel vlivem vnějších okolností částečně mění. Na přelomu 19. a 20. století mohl Havlíčkův odkaz přímo podporovat snahy vymanit se

z vlivu habsburské monarchie. V době okupace byl symbolem národní hrdosti a odporu vůči germánskému vlivu. V nynějších podmínkách již edice takový účel neplní, usiluje ovšem o popularizaci Havlíčkova myšlenkového odkazu.

Proměňuje se také účel jednotlivých překladů. Jejich skopos, hlavní účel, odpovídá účelu edice. Kromě toho plní i další funkce. Quisovy překlady jsou pouze pomocné. Badatelé jako jeden z okruhů zamýšlených adresátů překlady pravděpodobně většinou nepotřebovali. Překlady tak napomáhaly spíše k dosažení druhého účelu, tedy povzbuzení široké veřejnosti.

Proklamovaným účelem Novotného překladů bylo sice také zpřístupnění materiálu z Havlíčkova života, vzhledem k době a způsobu publikace ale sloužily nejméně stejnou měrou k povzbuzení národa. Kvůli absenci výchozích textů byly pro badatele jediným zdrojem informací a proklamovaný skopos edice tak musely plnit samy.

V nejnovější edici se překlady objevují opět spolu s originálními texty, které navíc budou pro badatele přístupné v elektronické formě. Překlady tak slouží především laické veřejnosti, které je uzpůsoben také komentář.

Také základní překladatelská strategie je ve všech případech stejná, výsledek je přesto odlišný. Dokumentární strategie, kterou všichni překladatelé volí, se shodně projevuje absencí vnitřních vysvětlivek nebo lokalizací. Překladatelé dokumentují původní komunikaci, každý ale jiným způsobem. Rozdíly v překladech jsou často způsobeny rozdílnou překladatelskou metodou. Kromě toho na ně má vliv také redakční kontrola nebo snaha o distanční překlad.

Je zřejmé, že na překladatelskou metodu mají vliv dobové překladatelské konvence i způsob publikace překladů. Ve shodě s popsáním vývojem překladatelských konvencí vykazují Quisovy překlady největší míru doslovnosti. V Quisově edici je překlad otištěn hned pod originálem a slouží tak jen jako pomůcka. Je to klasický případ dokumentárního překladu a vyšší míra doslovnosti může pramenit také z této situace.

Méně doslovné jsou překlady Novotného, objevuje se v nich také více idiomatických překladatelských řešení. Novotný překlady vydává samostatně, bez originálů a jsou pro něj i jakýmsi nástrojem (instrumentem) v literárním boji proti nacistické okupaci a poněmčování. Havlíček v jeho provedení ve dvou hlouběji analyzovaných dopisech mluví vytříbenou češtinou prostou germanismů. Otázkou je, zda nelze takový způsob překladu zařadit již ke kategorii překladu

instrumentálního. Proti tomuto zařazení ovšem mluví další překlady, v nichž se Novotný doslovnosti ani germanismům nevyhýbá.

Nejméně doslovné jsou překlady nejnovější. Původní idiomatická vyjádření se snaží vyjádřit idiomy českými, využívají také výrazovou záměnu. Kvůli zvolené dokumentární strategii přesto často doslovné jsou. Překladaelé tak částečně imitují morfosyntaktickou strukturu originálu a především jazyk Havlíčkovy české korespondence.

Překlady se také liší z hlediska stylu. V případě Quise a Novotného nepozorujeme konsekventní snahu o stylovou disimilaci, ačkoliv jisté náznaky vedoucí k stylistickému rozrůznění jsme během analýzy objevili. Překladaelé ovšem většinou volí konzervativní spisovný jazyk, Novotný je často překvapivě konzervativnější než Quis. V nejnovějších překladech se snaha o stylovou disimilaci projevuje.

Důležitou roli hraje snaha o distanční překlad. Zatímco Quis je první překladael, musí se další překladaelé vyrovnat s překladaelskou tradicí. Viděli jsme, že snaha vyhnout se podobnosti s dřívějším překladem může vést k negativním posunům. Překladaelé někdy naopak dřívější překladaelská řešení přebírají. Některá z nich jsou zdařilá, jiná překlad ovlivňují spíše negativně.

Co se týče tvrzení, že překladael korespondence při překladu zohledňuje především původní komunikační situaci a ohled tak bere na původního adresáta dopisu, nikoliv na zamýšleného adresáta překladu, nemůžeme s ním na základě analýzy zcela souhlasit. Všechny překlady obsahují vysvětlivky a komentáře, které čtenáře zohledňují. Důležitá je také interpretace překladaele, jak jsme viděli na příklad na intenzifikaci vyjádření Havlíčkovy nespokojenosti s jeho kolegy v semináři. Nejblíže tomuto konceptu stojí překlady nové, které se snaží zachovávat autorský styl a analyzují za tímto účelem Havlíčkovy české dopisy adresované jeho matce. Přesto vedou stále v patrnosti zamýšlené adresáty a snaží se přehnaně nearchaizovat.

7 Závěr

Na příkladu překladu Havlíčkovy korespondence ze tří dějinných období jsme sledovali proměnu překladatelských metod v souvislosti s proměnou dobových překladatelských konvencí, způsobu publikace překladů a částečně také skoposu uplatňovaného jednotlivými překladateli.

Ze vstupních hypotéz se potvrdil předpoklad, že Quisovy překlady budou vzhledem k dobovým překladatelským konvencím konformní a že se v nich projeví doslovnost typická pro zrcadlová vydání.

Nepotvrdily se naopak hypotézy postulované pro překlady novější. Teze o Novotného puristické překladatelské metodě se ukázala jako falešná. Ačkoliv nelze jeho překladům upřít některé puristické tendence, není možné jeho překladatelskou metodu na základě analýzy dalších překladů označit za puristickou. Ukázalo se, že překlady, které byly analyzovány již dříve, nejsou zcela reprezentativní a že je domnělý purismus ve skutečnosti často projevem snahy o distanční překlad. Novotného překlady jsou tak stejně jako Quisovy ovlivněné dobovými překladatelskými konvencemi.

Pro nejnovější překlady se nepotvrdil předpoklad velké míry archaizace. Překladatelé sice částečně napodobují jazyk poloviny 19. století, volí ovšem především takové jazykové prostředky, které jsou v dnešní češtině stále živé.

Ukázalo se také, že ačkoliv není překlad korespondence literárním překladem, řídí se překladatelé podobnými konvencemi jako překladatelé literárních děl. V souladu s dobovou konvencí tak Quis překládá nejčastěji doslovně, nerozvolňuje syntaktickou strukturu a nezohledňuje styl dopisu. Novotný doslovnost ještě do velké míry zachovává, jeho překlady jsou ale idiomatictější a syntax bližší jazykovému úzu češtiny. Z hlediska stylu nejsou překlady rozrůzněné. Nové překlady pak zohledňují odlišnosti mezi jazyky na všech rovinách a snaží se o stylovou disimilaci.

Všechny překlady jsme přes odlišnosti zvolené překladatelské metody zařadili k dokumentárnímu typu překladu. Domníváme se, že dokumentární překlad je pro překlad korespondence známých osobností jedinou možností, jelikož tato korespondence slouží především jako literárněhistorický dokument.

Analyzované překlady tak čtenářům nabízejí dokumentaci komunikace mezi Havlíčkem a jeho rodiči, což ovšem neznamená, že na ně nemá vliv překladatelovo pojetí výchozího textu, jeho životní postoje a představy o jazyce

a překládání. Překlady ovlivňují také převládající překladatelské konvence, které se projevují ve zvolené překladatelské metodě.

Předložená práce také dokazuje, že se lze věnovat dějinám překladu na materiálu překladu nebeletristických textů. Přitom je třeba vždy zohlednit také účel překladu a nepředpokládat, že všichni překladatelé chtějí dosáhnout ekvivalence na rovině textu a že se tedy pokouší o překlad komunikativní, který má na všech rovinách působit jako text cílové kultury. Všechny tři sledované překlady jsme naopak zařadili k překladům dokumentárním, které se o imitační překlad a o ekvivalenci účinku nesnaží.

Přestože jsme analyzovali překlady dokumentární, osvědčil se jako nástroj translatologické analýzy model Kathariny Reißové. Tento model ovšem nenabízel dostatečné instrumentárium pro kategorizaci posunů v překladu, a proto jsme jej doplnili kategoriemi Jiřího Levého a Antona Popoviče.

Kladně hodnotíme možnosti, které dějinám překladu nabízí teorie skoposu a Pymovo sociologické pojetí teorie překladu. V centru jejich zájmu totiž stojí překladatelé a další lidé, kteří se na překladu podílejí. Naše analýza ukázala, že na výslednou podobu překladu nemají v žádném případě vliv pouze dobové překladatelské konvence, nýbrž právě i lidé, kteří tyto konvence vytvářejí.

Tato práce se věnovala oblasti, která je v české translatologii relativně neprobádaná. Jejím přínosem tak může být otevření nového tématu. Na základě prezentovaných zjištění by bylo možné provést další výzkumy rozsáhlejšího charakteru v oblasti překladu korespondence. Výzkum v oblasti dnešních překladatelských konvencí by mohly obohatit práce věnované tendencím v současných překladech německojazyčné korespondence ze dvou minulých století na materiálu překladů korespondence Boženy Němcové, Karla Havlíčka a Franze Kafky.

8 Použité zdroje

8.1 Primární literatura

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a QUIS, Ladislav. *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík a Kohout, 1903.

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a NOVOTNÝ Miloslav. *Havlíčkovy synovské listy ze studií*. Praha: Topič, 1941.

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Strmé cesty: (Karel Havlíček Borovský): z listáře, zápisků a vzpomínek*. 1. vyd. [Hradec Králové]: Kruh, 1990.

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Robert ADAM. *Korespondence*. I, 1831–1844. Praha: Nakladatelství Lidové noviny (v přípravě).

NOVOTNÝ, Miloslav. *Život s pochodní v ruce: čtení o Karlu Havlíčkovi*, Praha: Družstevní práce, 1940.

8.2 Citovaná literatura

BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-181-8.

BARTOŠ, František. *Nová rukověť správné češtiny*. Telč: Emil Šolc, 1901.

FIŠNAROVÁ, Andrea. *Specifika překladu korespondence*. Praha, 1996.

Diplomová práce. Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translátologie. Vedoucí práce Ivana Vízdalová.

GEBAUER, Jan. *Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů*. Jediné ministerstvem kultu a vyučování schválené vyd. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1902a.

GEBAUER, Jan. *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské: dva díly v jednom svazku*. Vyd. 3., nově vzdělané. Praha: Unie, 1902b.

GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-264-3.

GREPL, Miroslav. *Vývoj slovosledu v Tylově próze*. In: *Slovo a slovesnost*, 1959, roč. 20, č. 4, s. 247–261.

HLAVAČKA, Milan. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-348-5.

- HOCHEL, Braňo. Metodologické problémy výskumu dejín prekladu. In: *Acta Universitatis Carolinae - Philologica* 4 - 5, Translatologica Pragensia I, 1984, s. 105–111.
- JAKUBEC, Jan. Korrespondence Karla Havlíčka Borovského. *Listy filologické / Folia philologica*. 1904, roč. 31, č. 2, s. 148–151.
- JANOŠKOVÁ, Barbora. *Ediční zpracování korespondence Karla Havlíčka: Srovnání dosavadních edic*. Praha, 2014. Diplomová práce. Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Vedoucí práce Robert Adam.
- JUNGMANN, Josef. *Slownjk česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: Pomocj Českého Museum, 1835–1839. 5 sv.
- KANÁK, Miloslav. M. Novotný: Havlíčkovy synovské listy ze studií. *Náboženská revue*. 1942, roč. 14, č. 4, s. 220.
- KAZBUNDA, Karel a Jiří POKORNÝ. *Karel Havlíček Borovský*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor archivní správy a spisové služby, 2013. ISBN 978-80-86466-43-9.
- KUKRECHTOVÁ, Barbora. *Německé dopisy Karla Havlíčka v českých překladech*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2013. Vedoucí práce František Martínek.
- LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání [i.e. 3. vydání]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8.
- LEVÝ, Jiří a Jiří HONZÍK. *České teorie překladu*. (1), Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře. Vydání druhé (rozdělené do dvou svazků). Praha: Ivo Železný, 1996. ISBN 80-237-1735-9.
- LEVÝ, Jiří a Karel HAUSENBLAS. *Umění překladu*. Vyd. 3., upr. a rozš. verze 2. Praha: Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.
- MACURA, Vladimír. Karel Havlíček Borovský. In: OPELÍK, Jiří, Vladimír FORST a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, s. 112–119. ISBN 80-200-0708-3.
- MARTÍNEK, František. Němčina v dopisech Boženy Němcové. In: ADAM, Robert (ed.). *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve střeoevropském kontextu*. Praha: FF UK, 2007, s. 78–87.
- MARTÍNEK, František. K češtině korespondence Karla Havlíčka. *KGA*. 2015, č. 11, s. 55–68.

- MASNEROVÁ, Eva. Postřehy z historie překladu umělecké prózy. In: *AUC. Philologica 2. Translatologica Pragensia VI*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 99–103.
- NEKVAPIL, Jiří, Marián SLOBODA a Peter WAGNER. *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace = Multilingualism in the Czech Republic: basic information*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-581-4.
- NORD, Christiane. Scopus, Loyalty and Translational Conventions. In: *Target*, roč. 3, č. 1, 1991, s. 91–109.
- NORD, Christiane. *Translating as a purposeful activity: functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. Translation theories explained. ISBN 1-900650-02-9.
- NORD, Christiane. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi, 2005.
- NORD, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 4. überarbeitete Aufl. Tübingen: Julius Groos Verlag, 2009. ISBN 978-3-87276-868-1.
- NOVÁKOVÁ, Radka. *Vývoj překladatelských metod na překladech novely Der Hochwald A. Stiftera*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Tomáš Svoboda.
- OPELÍK, Jiří a Rudolf HAVEL. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964.
- PEŠAT, Zdeněk: Ladislav Quis. In: OPELÍK, Jiří, Vladimír FORST a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, s. 1181–1183. ISBN 80-200-0708-3.
- PEŠAT, Zdeněk: Ruch. In: OPELÍK, Jiří, Vladimír FORST a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 3, sv. II, 1. vyd. Praha: Academia, 2000, s. 1321–1323. ISBN 80-200-0708-3.
- POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Druhé prepracované a rozšírené vydanie. Bratislava: Tatran, 1975. Okno.

- PYM, Anthony. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1998. ISBN 978-1-13816-961-6.
- REIß, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber, 1971. ISBN 978-3-19006-717-6.
- REIß, Katharina a Hans J. VERMEER. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer, 1984. Linguistische Arbeiten. ISBN 3-484-30147-3.
- RICHTEROVÁ, Olga. *Vývoj překladatelských metod na příkladu Písně o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Tomáš Svoboda.
- RYBOVÁ, Martina. *Variantnost lexikálních prostředků v češtině poloviny 19. století (na materiálu korespondence Karla Havlíčka)*. Bakalářská práce. Praha, 2015.
- STERZINGER, Josef. *Enzyklopädisches deutsch-böhmisches Wörterbuch* [online]. Praha: J. Otto, 1931–1935. 4 sv. [cit. 10. 8. 2016]. Dostupné z <http://web.ff.cuni.cz/slovník/slovník.php>.
- STORCH, Dietmar. *Tschechen, Slowaken und Deutsche: Nachbarn in Europa*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1995. ISBN 3-89331-240-4.
- STRÁNÍKOVÁ, Jana a Jiřina van LEEUWEN-TURNOVCOVÁ. *Schreiben im Alltag des 19. Jahrhunderts: das Schreib- und Schrifttschechische zur Zeit der nationalen Wiedergeburt (1790-1860) in Briefen der patriotischen Kreise*. München: Otto Sagner, c2011. Specimina philologiae Slavicae. ISBN 978-3-86688-129-7.
- SVOBODA, Aleš. České slovosledné pozice z pohledu aktuálního členění. In: *Slovo a slovesnost*, 1984, roč. 45, č. 1 a 2, s. 22–34 a 88–102.
- ŠPÁDOVÁ, Barbora. *Nejen o paramentech. Církevní lexikum v rodinné korespondenci Karla Havlíčka*. (v přípravě)
- TAXOVÁ, Eva. Miloslav Novotný. In: OPELÍK, Jiří, Vladimír FORST a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, s. 602–607. ISBN 80-200-0708-3.
- TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: Benjamins, 1995. Benjamins translation library. ISBN 90-272-1606-1.

- TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta. Miloslav Novotný. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2016-07-26]. Dostupné z <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=527&hl=Miloslav+Novotn%C3%BD+>.
- VERMEER, Hans J. *A Skopos theory of translation: (some arguments for and against)*. Heidelberg: TEXTconTEXT, 1996. Textcontext, Reihe Wissenschaft. ISBN 3-9805370-0-5.
- VESELÝ, Jiří. Překlady z němčiny po roce 1939. In: HRALA, Milan. *Český překlad 1945-2003: sborník příspěvků ze symposia, které se konalo v Ústavu translatologie FF UK v rámci výzkumného záměru Srovnávací poetika v multikulturním světě v Praze 11. září 2003*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2003, s. 15–19. ISBN 80-7308-083-4.
- VILIKOVSKÝ, Ján. K vývoju prekladateľských metód za uplynulých 40 rokov. In: VILIKOVSKÝ, Ján. *Preklad včera a dnes: zborník príspevkov z konferencie "40 rokov prekladu v socialistickej spoločnosti" Bratislava marec 1985*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 55–65.
- VÍZDALOVÁ, Ivana. Einige Bemerkungen zur Übersetzung von Korrespondenz. In: JETTMAROVÁ, Zuzana a Jana KRÁLOVÁ-KULLOVÁ. *Folia translatologica: international series of translation studies*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1994, s. 125–132. ISBN 80-85899-05-1.
- VLAŠÍNOVÁ, Vlasta. K dobové podmíněnosti překladatelských metod. In: *Dialog* 9, 1965, č. 4, s. 37–51.
- WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.
- WOLF, Michaela. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien: Böhlau Verlag, 2012. ISBN 978-3-205-78829-4
- ZADRAŽIL, Ladislav. Překladatelská metoda jako pojem dějin překladu. In: *Historické a internacionální aspekty uměleckého překladu*. Praha: Sdružení českých překladatelů, 1983, s. 19–25.

8.3 Další použitá literatura

- Aniž bych. *Naše řeč*, 1918, roč. 2, č. 3, s. 87–89.
- Aniž, aniž by. *Naše řeč*, 1934, roč. 18, č. 1, s. 28–29.
- BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-412-1.
- DANEŠ, František, Miroslav GREPL a Zdeněk HLAVSA. *Mluvnice češtiny*. 3, Skladba. Praha: Academia, 1987.
- DOBROVSKÝ, Josef. *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. Prag: In der Herrl'schen Buchhandlung, 1821. 2 sv.
- Duden online*, dostupný z <http://www.duden.de/woerterbuch>.
- Duden. Die Grammatik*. Duden Band 4. 7. přeprac. vyd. Mannheim: Dudenverlag, 2005.
- ESVAN, Francois. Budoucí čas a vid v češtině: několik poznámek na základě korpusových dat. In: *Čeština – univerzália a specifika 5*. Praha: NLN, 2004, s. 136–141.
- FRANTA ŠUMAVSKÝ, Josef. *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. Prag: Johann Spurný, 1844–1846. 2 sv.
- GEBAUER, Jan a Václav ERTL (ed.). *Gebaurova Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. I, Hláskosloví, nauka o slově*. Vyd. 9., opr. Praha: Česká grafická Unie, 1926a.
- GEBAUER, Jan a Václav ERTL (ed.). *Gebauerova Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. [díl] II., Skladba*. Vydání deváté, opravené. Praha: Unie, 1926b.
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.
- HAVEL, Rudolf, ed. a kol. *Editor a text: úvod do praktické textologie*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2006.
- HAVLÍČKOVÁ, Marie, Nella MLISOVÁ a Hana TAUDYOVÁ. *Jaroslav Havlíček: neklidné srdce: vzpomínky, reflexe, literární místopis, korespondence*. Liberec: Odkazy, 2006. Odkazy (Bor). ISBN 80-86807-27-4.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, Jaromír BĚLIČ, Miloš HELCL, Alois JEDLIČKA, Václav KŘÍSTKA a František TRÁVNÍČEK. *Slovník spisovného jazyka českého*.

2. nezmě. vyd. Praha: Academia, 1989.
- HELBIG, Gerhard a Joachim BUSCHA. *Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin: Langenscheidt, 2001.
- HOŠNOVÁ, Eva. Slovosled v dopisech Boženy Němcové. In: ADAM, Robert. *Božena Němcová - jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu: sborník z mezinárodního kolokvia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007, s. 68–77.
- HRALA, Milan. Zu einigen Fragen der Geschichte der literarischen Übersetzung bei den Tschechen. In: *Die literarische Übersetzung - Stand und Perspektiven ihrer Erforschung*; vyd. H. Kittel, Erich Schmidt Verl., Berlín 1988.
- HRALA, Milan. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1.
- CHESTERMAN, Andrew. *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory : Revised edition*. Revised edition. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. ISBN 978-90-272-5869-4.
- JELÍNEK, Milan. Purismus. In: *Kapitoly z dějin české jazykové bohemistiky*, Praha: Academia, 2007, s. 540–572.
- JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb Náuka o výmluvnosti prosaické, básnické řečnické*. Praha: Krombergr a Řivnáč, 1845.
- KALIVODOVÁ, Eva (ed.). *Tajemná translologie? Cesta k souvislostem textu a kultury*, Univerzita Karlova v Praze, 2008
- KAFKA, Franz. *Dopisy Felici*. Přeložila Viola FISCHEROVÁ. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1999. ISBN 80-85844-56-7.
- KAFKA, Franz. *Dopisy Felici: (výběr z listů)*. Přeložila Ivana VÍZDALOVÁ. Praha: TV spektrum, 1991. ISBN 80-85334-02-X.
- KAFKA, Franz. *Dopisy Mileně*. Přeložila Dagmar EISNEROVÁ. Praha: Supraphon, c2013. Audiokniha.
- KAFKA, Franz. *Dopisy přátelům a jiná korespondence*. Přeložila Věra KOUBOVÁ. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2007. ISBN 978-80-86911-10-6.
- KAFKA, Franz. *Dopisy rodičům z let 1922-1924*. Přeložil Josef ČERMÁK, redaktor Martin SVATOŠ. Praha: Odeon, 1990.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*. Praha: J. Kolář a František Štěpán, 1878–1893. 7 sv.

- LAMPRECHT, Arnošt, Dušan ŠLOSAR, a Jaroslav BAUER. *Historický vývoj češtiny: Hlásokloví, tvarosloví, skladba: Vysokošk. učeb. pro filosof. fakulty*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977.
- LEFEVERE, Andrew. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London 1992.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. Praha: Laichter, 1896. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Laichter, 1904. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných.
- MOJŽÍŠOVÁ, Olga a Milan POSPÍŠIL. *Bedřich Smetana a jeho korespondence*. Praha: Národní muzeum, 2011. ISBN 978-80-7036-306-5.
- NĚMCOVÁ, Božena a Robert ADAM. *Korespondence*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Dopisy, deníky, dokumenty. ISBN 80-7106-162-X.
- Ohledně. *Naše řeč*, 1921, roč. 5, č. 4, s. 126.
- Pravidla českého pravopisu*. Vyd. 1. [Praha]: Československý spisovatel, 2011.
- Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů: jediné c.k. ministerstvem kultu a vyučování schválené vydání*. Přehlednuté a dopl. vyd. větší. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1913.
- Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů*. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941.
- Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů: jediné ministerstvem školství a národní osvěty schválené vydání*. Nezm. otisk přehlednutého a dopl. vyd. většího z roku 1924. Londýn: Kruh přátel československé knihy péčí týdeníku Čechoslovák v Londýně, [1942].
- Pravidla českého pravopisu*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1957. Práce Čs. akademie věd. Sekce jazyka a literatury.
- Příruční slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství, 1935–1957. 9 sv.
- SIEBENSCHNEIN, Hugo et al. *Německo-český slovník = Deutsch-tschechisches Wörterbuch*. 6., upr. vyd. Praha: SPN, 1998. 2 sv.
- SMETÁNKA, Emil. Skrz. *Naše řeč*, 1919, roč. 3, č. 7, s. 193–196.
- SMRČKA, Ot. Aniž, aniž by. *Naše řeč*, 1944, roč. 28, č. 6, s. 138–140.
- SVOBODA, Karel. Věty se spojkou *aniž*. In: *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 2–3, s. 97–103.

- ŠLOSAR, Dušan. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Vyd. 3., opr. a dopl. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-311-1.
- ŠOTOLOVÁ, Jovanka. Moc a bezmoc překladatele. Role překladatele v recepci autora a díla v českém prostředí. In: *Tajemná translologie. Cesta k souvislostem textu a kultury*. Praha: UK, Filozofická fakulta, 2008.
- TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies - and beyond*. 2nd expanded ed. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, c2012. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-2449-1.
- VESELÝ, Jindřich. *Dějiny a současnost překladu*; in: Acta Universitatis Carolinae - Philologica 4-5, Translatologica Pragensia V, 1991, str. 73-80
- XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2005. Societas. ISBN 80-86715-36-1.

9 Seznam zkratek

SSČ	<i>Slovník jazyka českého</i>
SSJČ	<i>Slovník spisovného jazyka českého</i>

10 Přílohy

Příloha č. 1 – Transliterovaný koncept blahopřání otci¹⁰⁷

1838-02-24 [?]

K. H. Matěji Havlíčkovi

psáno kurentem

Theuerfter Vater!

Es wäre schon in dem gewöhnlichen Laufe meines Lebens der heutige Tag für mich eine [merkwürdige?] merkwürdige Erinnerung an so manches [Gute, das] Gute gewesen, das mir durch Dich [im reichlichen] im so reichlichen Maße zukömmt, täglich ja [stündlich, daß] stündlich so, daß ich mich kaum an einen Augenblick meines bisherigen [Lebens jahre] Lebensjahre [zurück erinnern] zurückerinnern kann, [ohne mich zugleich ? einige? deine? Wohltha] ohne mich dabey zur Dankbarkeit gegen Dich aufgefordert zu fühlen. [Im heurigen Jahre habe ich aber größere] Desto größere und wichtigre Erinnerungen und Gefühle bewegen [mich?] mich dießmahl an heutigen feierlichen Tage, der das Glied [j?] einer Jahreskette ist, die für [meine *Existenz* künftige] das Loos meines künftigen ganzen Lebens eine so wichtige Entscheidung gebracht hat.

Theuerfter Vater! bevor ich Dir für deine unverdiente Liebe und für so große Sorgfalt und [Selbst aufopferung] Selbstaufopferung danke, will ich noch [ein mahl] einmahl und zwar am heutigen Tage zum [letzten mahl] letztenmahl um Verzeihung meines Leichtsinnes bitten, dessen unangenehme Folgen Du [ohne Dein Verschu] mehr fühlen mußtest als Ich der ich doch [allein Schuld] [allein?] allein Alle Schuld [hatte] war. Ich will Dir nicht aber mahls Versprechungen thun, deren [N] öftere Nichterfüllung mir [ohnedieß] ohne dieß zur Last fällt, aber erst der Erfolg soll es darstellen, in wiefern ich Deiner wahrhaft väterlichen Fürforge nicht nur in Bezug auf meine künftige Lebensbestimmung [m s vodorovnou čarou], sondern auch jüngsthin bey meiner Krankheit werth gewesen bin. Ich erbitte mir [hinzu] dazu den befondren Beiftand von Gott und werde so nebst dem [G] Gebeth um Dein Wohl [und zu] das einzige leisten womit ich einiger Maßen

¹⁰⁷ Koncept je transliterovaný podle transliteračních zásad formulovaných pro potřeby nové edice Havlíčkovy korespondence.

meine Dankbarkeit beweisen kann. Vorzüglich aber werde ich trachten, daß [diese ich] diese Worte die ich in der wirklichen Bewegung [meine\] meines Herzens schreibe, nicht spurlos an mir vorüber gehen und bloß schöne Worte bleiben: sondern daß ich sie tief in mein Innerstes aufnehme und meine [künftigen] künftige Handlung weise darnach einrichte, damit ich mich nicht bloß der Gewohnheit nach sondern mit allen Recht nennen darf

Příloha č. 2 – Překlad konceptu (Korespondence Karla Havlíčka)¹⁰⁸

Nejdražší otče!

Dnešní den byl by býval již ve všedním běhu mého života pamětihodnou upomínkou na tak mnohé dobro, jehož se mi Tebou dostává v tak hojně míře každého dne, ba každé hodiny, tak že si sotva vzpomenouti mohu na jediný okamžik dosavadních let svého života, aniž bych se při tom cítil vybídnut ku vděčnosti vůči Tobě. Tím větší a důležitější vzpomínky a city pohybují mnou tentokráte dnešního slavného dne, kterýž jest článkem řetězu ročního, který přinesl pro osud mého celého budoucího života tak důležité rozhodnutí.

Nejdražší otče! dříve nežli Tobě poděkuji za Tvou nezaslouženou lásku a za tak velikou péči a sebeobětavost, chci ještě jednou, a to dnešního dne naposledy, žádati za prominutí své lehkomyšlnosti, jejíž nepříjemné následky jsi více cítiti musel Ty než-li já, který jsem přece sám vším byl vinnen. Nechci Ti opět činiti sliby jichž častější nesplnění mne beztoho tíží, ale teprvé výsledek ať dokáže, pokud jsem byl hoden tvé skutečně otcovské péče, nejen co do svého budoucího povolání, ale i nedávno ve své nemoci. Vyžádám sobě k tomu zvláštní pomoci boží a vykonám tak, kromě modlitby za Tvé blaho to jediné, čím Ti poněkud mohu dokázati svou vděčnost Zvláště však budu dbáti toho, aby tato slova, jež píšu v skutečném pohnutí svého srdce, na prázdno mi nevyzněla a nezůstala pouze pěknými slovy, nýbrž abych je pojal hluboko v nitro své a zařídil podle nich své budoucí jednání, bych ne pouze po zvyku, ale vším právem směl se jmenovati

¹⁰⁸ Překlad přebírám bez úprav z *Korespondence Karla Havlíčka* (Quis, 1903, s. 4–5).

Příloha č. 3 – Překlad konceptu (Havličkovy synovské listy ze studií)¹⁰⁹

[24. února 1838?]

Nejdražší otče!

Dnešní den by byl již ve všedním běhu mého života pamětihodnou upomínkou na tak mnohé dobro, jehož se mi Tebou dosívá v tak hojné míře každého dne, ba každé hodiny, takže si sotva vzpomenouti mohu na jediný okamžik dosavadních let svého života, aniž se přitom cítím vybidnut ke vděčnosti vůči Tobě. Tím větší a důležitější vzpomínky a city hýbají mnou tentokráte dnešního slavného dne, kterýž jest článkem řetězu ročního, který přinesl pro osud mého celého budoucího života tak důležité rozhodnutí.

Drahý otče, dříve nežli Ti poděkuji za Tvou lásku, které si nezasloužím, a za tak velikou péči a obětavost, chci ještě jednou, a to dnešního dne naposledy poprosit, abys mi prominul všechnu mou lehkomyšlnost, jejíž nepříjemné následky jsi sám jistě cítil více nežli já, kterýž jsem přece sám byl vším vinen. Nechci Ti opakovati své sliby, jichž častější neplnění mne beztoho tíží, ale teprve výsledek ať dokáže, pokud jsem byl hoden tvé skutečné otcovské péče, nejen co se týká mého budoucího životního určení, ale i v své nedávné nemoci. Vyprosím si k tomu zvláštní pomoci boží a vykonám tak, kromě modlitby za Tvé blaho, jediné, čím mohu poněkud dokázat svou vděčnost. Zvláště však budu usilovati, aby mi tato slova, jež píši v opravdovém pohnutí svého srdce, nevyzněla naprázdno a nezůstala pouhými krásnými slovy: nýbrž abych je uložil hluboko do svého nejvnitřnějšího nitra a abych podle nich upravil své příští jednání, abych se nejenom podle zvyku, ale vším právem mohl nazývati [— —]

¹⁰⁹ Překlad přebírám bez úprav z *Havličkových synovských listů ze studií* (Novotný, 1941, s. 28).

Příloha č. 4 – Překlad konceptu (Korespondence)¹¹⁰

K. H. Matěji Havlíčkovi asi 24. 2. 1838

[překlad z němčiny]

Nejdražší otče!

Dnešní den by i v obvyklém běhu mého života býval neobyčejným připomenutím mnohého dobra, kterého se mi díky Tobě dostává každý den, ba každou hodinu tak bohatou měrou, že si sotva mohu vybavit jediný okamžik dosavadních let svého života, aniž se přitom cítím vybídnut k vděčnosti vůči Tobě. Tím větší a důležitější vzpomínky a city mnou hýbají nyní, v dnešní slavnostní den, jenž je článkem v řetězci roku, který přinesl pro osud mého celého budoucího života tak důležité rozhodnutí.

Nejdražší otče! Než Ti poděkuji za lásku, které nezasluhuji, a za tak velikou péči a sebeobětování, chci ještě jednou, a to dnešního dne naposledy, poprosit za prominutí své lehkomyšlnosti, jejíž nepříjemné následky jsi musel cítit víc nežli já, který jsem byl přece sám vším vinen. Nechci Ti opět dávat sliby, jejichž časté neplnění je mi beztoho břemenem, ale teprve výsledek ať ukáže, jak dalece jsem byl hoden Tvé vskutku otcovské péče, nejen co se mého budoucího životního určení týče, ale i nedávno během své nemoci. Vyprosím si k tomu zvláštní přízeň Boží, a tak učiním kromě modlitby za Tvé blaho to jediné, čím mohu do jisté míry prokázat svou vděčnost. Především ale budu usilovat o to, aby mne tato slova, jež píšu ve skutečném pohnutí srdce, nenechala netečným a aby nezůstala pouhými krásnými slovy, nýbrž abych je pojal do svého nejhlubšího nitra a moudře podle nich řídil své budoucí jednání, abych se mohl nejen ze zvyku, nýbrž plným právem jmenovat

¹¹⁰ Překlad je zatím dostupný pouze v pracovní verzi. Definitivní verze, která bude publikována v edici *Korespondence*, se tak může od analyzované verze lišit.

Příloha č. 5 – Transliterovaný dopis matce¹¹¹

1841-05-15/17

K. H. Josefě Havlíčkové

psáno kurentem

Prag am 15ten. Mai. 1841.

Liebe Mutter!

Ich danke Dir vielmahls für das mir durch Herrn *Jeljnek* geschickte, ich kann es gerade jetzt am ehesten brauchen. Ohnehin wußte ich kaum wie ich mir [heraus halten] heraushalten werde, denn ich habe meistens mein Geld auf Bücher verwendet: so daß ich kaum bis zu den Ferien mit meiner Rechnung in Ordnung gekommen wäre. Es ist lauter kleine Ausgaben, Clerik oder Stiefelreparaturen und immer etwas, so daß einem sehr leicht paar Gulden aus der Tasche springen. Nun habe ich mir schon früher ohne ans Ende zu denken verschiedene Bücher zusammengekauft und dachte immer daß ich mit dem Reste auskommen werde. Nun aber wie mir dieser Verlust dazwischen gekommen ist, war ich immer sehr in der Noth, und am meisten jetzt, daher ich Dir noch einmahl recht herzlich danke. Ohnehin weißt Du, daß ich mein Geld gut benütze, wenn ich nur jährlich wenigstens paar Taufend hätte, immer habe ich Noth an Büchern, trotz dem daß ich ihrer schon ziemlich viele habe, es gehört halt schon zu meinem Handwerk und je besser der Handwerker, desto mehr Werkzeuge braucht er. So ist es auch mit den Büchern. –

Jetzt (Samstag vor *Johannis*) nachmittag bin ich hier allein zu Hause, fast jeder von uns hat jemanden hier, alles läuft herum, Du kannst dir kaum vorstellen, wie viel Volk hier beisammen ist, aus allen Gegenden von Böhmen, ja selbst aus Mähren sind hier Leute, jeder hat einen eigenen Zuschnitt, jeder eine eigene Tracht. – Wahrscheinlich komme ich [2] morgen aufs Schloß zur Messe, ich werde Dir es schon aufschreiben denn ich werde diesen Brief noch morgen weiter schreiben. – Für heute muß ich Dir noch schreiben, wie es in unserer Kirche hergeht. Wir haben schon durch diese ganze Woche vor *Johannis* in unserer

¹¹¹ Dopis je transliterovaný podle transliteračních zásad formulovaných pro potřeby nové edice Havlíčkovy korespondence.

Kirche jeden Tag früh ein gefungenes Hochamt und nachmittag auch einen feierlichen Segen um 6 Uhr (die Messe ist wieder früh um 6.) Heute Abends wird unser alter Rector selbst den Segen halten mit seiner Bischofsmütze und Stab, dabei sind immer nebst ihm noch 5 Priester (einer in *Pluvial* 4 in *Dalmatiken*) und 8 Meister, also kannst Dir den langen Zug denken wenn sie zum Altar gehen. Wir andere Meister sind auf den *Oratorien* [rings herum] ringsherum in der Kirche. Unsere Kirche ist in der *Jesuitengasse*, durch welche man auf die Brücke gehen muß, schon seit 3 Tagen ist eine Menge Wahlfahrter hier und heute gar. Ich habe meine Freude an dem Volk, wenn sie in die Kirche kommen, wissen sie nicht wohin sie eher schauen sollen, denn unsere Kirche ist sehr schön, ganz mit Marmor gepflastert (*kostkowany*) und jetzt hören sie von oben den Gesang von uns, jetzt schauen sie uns an und wundern sich über die Menge Kleriken, und heute noch der *Rector* mit seiner Mütze, da werden sie gar zu schauen haben. Wenn ich so den Eifer des guten Volks sehe, muß ich mich ärgern, daneben die Schlechtigkeit manchen von uns sehen zu müssen, [3] durch die so viel verdorben wird. –

Montag, Dienstag und Mittwoch fallen uns die Bittage, und wir müssen auch alle dabei seyn. Montag bleiben noch viele [Fremde] Fremde hier, die werden sich wundern so eine Menge ([?egen] gegen 120 sind wir dabei) in Rochetten zu sehen, alle Stadtpfarrer müssen dabei seyn in *Pluvial*, Du kannst Dir diese langmächtige Reihe von Geistlichen denken. –

Heute am Montag früh setze ich diesen Brief wieder fort. Ich war gestern zum Hochamt oben im Schloß der Erzbischof hat Messe gelesen, unser waren 15 dabei, das Amt war sehr feierlich, zum Altar mußte uns ein Spalier von *Grenadieren* Platz machen, die ganze Kirche, die sehr groß ist und der ganze Platz vor ihr war voll; jeder Domherr hatte ein *Pluvial* also waren 15 *Pluviale* 5 *Dalmatiken* und das *Ornat* des Fürsten dann alle Mützen der Domherren von demselben Stoff lauter Gold, sie hatten denselben Anzug, die nur bei sehr großen Festen getragen wird. Bis ich nur nach Hause kommen werde: dann werde ich Dir Alles erzählen. –

Der kleinen *Muki* wünsche ich Alles mögliche Gute, etwas zum Nahmenstage bringe ich ihr auch wahrscheinlich erst bis ich kommen werde. Wenn es nur recht bald wäre. Der arme *Jeljnek* mußte gestern [etliche mahl] etlichemahl zu mir laufen, und hat mich nie zu Hause getroffen, denn die Messe im Schloß dauerte bis 3/4 auf 1 und nachmittag war ich wieder in der *Johanniskirche* auf der *Skalka*, wo Kirchfest war, dort habe ich aber eine *Dalmatik* gehabt. – Nun muß ich dich

wegen Franz noch einmahl aufmerksam machen, laßet euch nicht von ihm betrügen, denn [4] ihr möchtet es erst spät bereuen, wenn schon wieder keine Hülfe wäre. Denn da er sich einmahl so gar schlecht betragen hat, ist es thöricht ihm Zutrauen zu schenken, ich habe ihm hier in Prag auch sehr viel zugetraut, ich habe immer, wenn es mir nur zu scheinen anfieng als ob er mich belügen würde, noch über mich selbst Galle gehabt, daß ich so mißtrauisch bin und jetzt hat sich gezeigt. Ich werde ihn gewiß nicht so bald anfehen; hätte er jemanden todtgeschlagen oder das Ärgste gemacht, was möglich ist: so wäre es immer verzeihlich, aber diese Verftellung! Du kannst dir keinen Begriff machen, bis ich nach Hause kommen werde. Indessen glaube mirs, ich sehe gewiß keine Gespenster, und ängstige mich nicht unützt. Gelänge es ihm, euch glauben zu machen, daß er sich gebeßert hat: so bleibt er immer der Alte. Ubrigens werde ich schon dem Vater das übrige schreiben.

Lebe recht wohl bleibe gesund und gräme dich nicht über den Franz trachte vielmehr zu seiner Beßerung beizutragen und erinnere Dich an Deinen

Dich
liebenden Sohn
Karl

Příloha č. 6 – Překlad dopisu (Korespondence Karla Havlíčka)¹¹²

V Praze dne 15. máje 1841.

Milá matko!

Děkuji Ti mnohokrát za to, co jsi mně po panu Jelínkovi poslala, mohu toho právě nyní nejspíše potřebovati. Beztoho jsem sotva věděl, jak si pomohu, neboť upotřebil jsem svých peněz nejvíce na knihy, tak že bych byl sotva do prázdnin svůj účet spořádal. Jsou to samá malá vydání; správky kleriky neb bot a stále něco, tak že člověku snadno několik zlatých z kapsy vyskočí. Skoupil jsem si již dříve, aniž bych byl myslel na konce, rozličné knihy a myslel jsem stále, že se zbytkem vystačím. Nyní však, když se mi přihodila tato ztráta, byl jsem vždy velice v úzkých, a nejvíce teď, proto Ti ještě jednou srdečně děkuji. Beztoho víš, že svých peněz dobře užívám; kdybych jen měl ročně aspoň několik tisíc, vždy se mi nedostává kněh, přes to, že jich mám již dosti mnoho; to náleží již k mému řemeslu, a čím lepší řemeslník, tím více potřebuje nástrojů. Tak to i s knihami.

Teď (v sobotu před sv. Janem) odpoledne jsem tu sám doma, skoro každý z nás má tu někoho; všickni běhají, sotva si můžeš představit, co tu pohromadě lidu ze všech krajů českých, ba i z Moravy jsou tu lidé, každý má svůj zvláštní střih, každý svůj zvláštní kroj. Bezpochyby půjdu zítra na zámek ke mši, však ti to napíšu, neboť budu zítra v tomto listu pokračovati, Dnes musím Ti ještě psát, jak to chodí v našem kostele. Máme již po celý tento týden před sv. Janem denně ráno zpívanou mši a odpoledne též slavné požehnání o 6. hodině (mše jest opět ráno v 6 hodin). Dnes večer bude míti náš starý rektor sám požehnání se svou biskupskou čepicí a berlou, při tom jest vždy kromě něho ještě 5 knězi (jeden v pluvialu a 4 v dalmatikách) a 8 majstrů, tak můžeš si ten dlouhý průvod pomyslet, když jdou k oltáři. My druzí majstři jsme na oratoriích kolem v kostele. Náš kostel jest v jesuitské ulici, kterou se musí choditi na most; již od 3 dnů jest zde množství poutníků, a dnes již docela. Mám radost z toho lidu; když přijdou do kostela, nevědí kam by se dříve měli podívati, neboť náš kostel jest velmi krásný, celý mramorem vydlážděný (kostkovaný) a teď slyší shora náš zpěv, teď dívají se na nás a diví se tomu množství klerik, a dnes ještě rektor se svou čepicí, tu teprve budou míti nač se dívati. Když tak vidím horlivost toho dobrého lidu, zlobím se, že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás, kterou tak mnoho se zkaží.

¹¹² Překlad přebírám bez úprav z Korespondence Karla Havlíčka (Quis, 1903, s. 12–14).

Na pondělí, úterý a na středu připadají prosebné dni, a my všickni musíme též toho se účastniti. V pondělí zůstane zde ještě mnoho cizích, ti se budou diviti, vidouce takové množství (účastní se nás na 120) v rochetách; všickni měšťtí faráři musí se účastniti v pluvialu, můžeš si představití tuto předlouhou řadu duchovních.

Dnes, v pondělí ráno, pokračuju opět v tomto listu. Byl jsem včera v zámku při velké; arcibiskup sloužil mši, nás bylo při ni 15, mše byla velmi slavná, k oltáři musel nám špalír granátníků udělati místo, celý kostel, který jest veliký, a celé prostranství před ním byly plny, každý kanovník měl pluvial, tak bylo 15 pluvialů, 5 dalmatik a ornát knížete, pak všecy čepice kanovníků z téže látky, samé zlato, měli týž oblek, který se nosívá jen při velmi velkých slavnostech. Až jen přijdu domů, všecko Ti vypovím.

Malé Mucince přeju vše dobré, přinesu jí bezpochyby, teprvé až přijdu, něco k svátku. Kéž by to bylo jen hodně brzo! Chudák Jelínek, musel včera několikráte ke mně běžeti, a nezastal mne nikdy doma, neboť mše na zámku trvala až do $\frac{3}{4}$ na 1; odpoledne byl jsem opět v kostele sv. Jana na Skalce, kde byla pout, ale tam jsem měl dalmatiku.

Nyní musím tě ještě jednou stran upozorniti nedávejte se jím šiditi, neboť teprvé pozdě byste toho litovali, když by opět nebylo nijaké pomoci. Neboť, když se již jednou tak tuze špatně zachoval, jest pošetilé, dáti mu důvěru; věřil jsem mu zde v Praze také velmi mnoho, zlobil jsem se vždy ještě sám na sebe, když se mi jen trochu zazdálo, že mne chce obelhati, že jsem tak nedůvěřivý, a teď se to ukázalo. Jistě se na něho tak brzy nepodívám; kdyby byl někoho zabil, neb to nejhorší učinil, co jen možná, bylo by to vždy prominutelné; ale tato přetvářka! Nemůžeš si to představití, dokud nepřijdu domů. Zatím mi to věř, nevidím zajisté strašidel, a zbytečně se neznepokojují. Kdyby se mu i podařilo, vám namluviti, že se polepšil, zůstane vždy tím starým.

Ostatně napíšu otci již další.

Měj se dobře, buď zdráva a nesužuj se pro, hled' spíše přispěti k jeho polepšení a vzpomínej na svého

Tě milujícího syna

Karla.

Příloha č. 7 – Překlad dopisu (Havlíčkovy synovské listy ze studií)¹¹³

V Praze dne 15. [a 17.] máje 1841.

Milá maminko!

Děkuji ti mnohokrát za to, co jsi mně poslala po panu Jelínkovi, mohu toho právě nyní nejspíše potřebovati. Beztoho jsem sotva věděl, jak si pomohu, neboť jsem svých peněz upotřebil nejvíce na knihy: takže bych byl sotva urovnal svůj účet. Jsou to jenom drobná vydání, správký kleriky nebo bot a stále něco, takže člověku velmi snadno vyskočí z kapsy několik zlatých. Nakoupil jsem si tedy již dříve rozmanité knihy, aniž jsem myslil na konec, a myslil jsem si neustále, že vystačím se zbytkem. Nyní však, když se mi mezitím přihodila ta ztráta, byl jsem vždy ve velké nesnázi a zejména teď, proto ti ještě jednou děkuji velmi srdečně. Ostatně víš, že svých peněz užívám dobře, jen kdybych měl ročně alespoň několik tisíc, stále se mi nedostává knih, třebaže jich mám už hodně mnoho, náleží to už k mému řemeslu a čím je lepší řemeslník, tím více potřebuje nástrojů. Tak je tomu i s knihami.

Teď (v sobotu před sv. Janem) odpoledne jsem zde sám doma, téměř každý z nás tu má někoho, kdekdo tu pobíhá, sotva si dovedeš představit, kolik je tu pohromadě lidí, ze všech konců Čech, ba i z Moravy jsou tu lidé, každý má svůj zvláštní střih, každý svůj zvláštní kroj. — Patrně půjdu zítra na zámek na mši, vypíšu ti to, neboť budu tento dopis zítra psáti ještě dále. — Dnes ti musím ještě napsat, jak to chodí v našem kostele. Máme již po celý tento týden před sv. Janem denně ráno zpívanou velkou mši a odpoledne rovněž slavnostní požehnání o šesté hodině (mše jest rovněž ráno o šesté). Dnes večer bude náš starý rektor sám míti požehnání se svou biskupskou čepicí a berlou, při tom jest vždy kromě něho ještě pět kněží (jeden v pluviálu, čtyři v dalmatikách) a osm majstrů, dovedeš si tedy představit ten dlouhý průvod, když jdou k oltáři. My ostatní majstři jsme na oratořích kolem dokola v kostele. Náš kostel jest v Jesuitské ulici, kterou se musí choditi na most, již tři dny jest zde množství poutníků a dnes teprve. Mám radost z toho lidu; když přijdou do kostela, nevědí, kam se mají dříve podívati, neboť náš kostel je velmi krásný, celý mramorem vydlážděný (kostkovaný), a teď slyší

¹¹³ Překlad přebírám bez úprav z Havlíčkových synovských listů ze studií (Novotný, 1941, s. 146–48).

shůry náš zpěv, teď se na nás dívají a diví se tomu množství klerik, a dnes ještě k tomu rektor se svou čepicí, to budou mítí teprve podívanou. Když vidím takovou horlivost toho dobrého lidu, musím se zlobit, že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás, kterou se tak mnoho zkazí.

Na pondělí, úterý a středu připadají nám prosebné dni a my se jich musíme rovněž všichni zúčastniti. V pondělí zde bude ještě mnoho cizinců, ti se podiví, až uvidí takové množství (na stovacet nás při tom bude) v rochetách, všichni městští faráři musí při tom býti v pluviálech, dovedeš si představit tuto předlouhou řadu duchovních.

—

Dnes v pondělí ráno píšu dále tento list. Byl jsem včera na velké nahoře v zámku, arcibiskup četl mši, nás bylo patnáct při tom, mše byla velmi slavnostní, k oltáři musil nám špalír granátníků raziti cestu, celý kostel, jenž je veliký, a celé prostranství před ním byly plny, každý kanovník měl pluvíál, bylo tedy patnáct pluvíálů, pět dalmatik a ornát knížete, dále všecy čepice kanovníků z téže látky, samé zlato, měli tentýž oblek, který se nosívá jenom o velmi velikých slavnostech. Až jen přijedu domů: potom ti všecko vypovím.

Malé Muceně přeji všecko dobré, něco k jmeninám jí přinesu asi také teprve tehdy, až přijedu. Jen aby to bylo velmi brzy. Chudák Jelínek musel včera několikrát ke mně běžet, a nikdy mne doma nezastihl, neboť mše na zámku trvala až do $\frac{3}{4}$ na jednu, a odpoledne jsem byl opět v kostele sv. Jana na Skalce, kde byla pout, ale tam jsem měl dalmatiku. — Nyní tě musím ještě jednou upozorniti na France; nedejte se jím podvádět, neboť byste toho pozdě litovali, až by už nebylo pomoci. Neboť, když se už jednou tak tuze špatně zachoval, jest pošetilé mu důvěřovati; já jsem mu zde v Praze také velmi mnoho věřil, já jsem se vždy zlobíval sám na sebe, že jsem tak nedůvěřivý, kdykoli se mi jen zezdálo, jako by mě chtěl obelhati, a teď se to ukázalo. Jistě se na něho nepodívám tak brzy; kdyby byl někoho zabil anebo udělal něco velmi zlého: bylo by to vždy možná prominouti, ale takovou přetvářku! Nedovedeš si to představit, dokud nepřijedu domů. Zatím mi to věř, nevidím zajisté strašidel a neznepokojuji se zbytečně. I kdyby se mu podařilo vám namluvit, že se polepšil, bude stále týž.

Ostatně napíšu otcí, co je třeba.

Žij blaze, buď zdráva a netrap se pro France, hled' spíše přispěti k jeho polepšení a vzpomínej na svého,

tebe

milujícího syna

Karla.

Příloha č. 8 – Překlad dopisu (Korespondence)¹¹⁴

K. H. Josefě Havlíčkové 15.–17. 5. 1841

[překlad z němčiny]

Praha 15. května 1841

Milá maminko!

Děkuji Ti mnohokrát za vše, co jsi mi poslala po panu Jelínkovi, právě teď se mi to bude nejspíše hodit. Nevím, jak bych bez toho vystačil, neboť jsem své peníze většinou použil na zaplacení knih, takže bych svůj účet do prázdnin urovnal jen stěží. Jsou to samé malé výdaje, správký kleriky nebo bot a pořád něco, takže pár zlatých vyskočí člověku z kapsy velmi snadno. Nakoupil jsem si tedy už dříve různé knihy, aniž bych myslel na konec, a pořád jsem doufal, že se zbytkem vystačím. Když se mi však mezitím přihodila ta ztráta, byl jsem stále ve velké nouzi, a zvláště teď, proto Ti ještě jednou velmi srdečně děkuji. Ostatně víš, že svých peněz užívám dobře, jen kdybych měl ročně alespoň několik tisíc, knih mám pořád nedostatek, třebaže jich mám už celkem hodně, to už zkrátka náleží k mému řemeslu, a čím je řemeslník lepší, tím více potřebuje nástrojů. Tak je tomu i s knihami. –

Teď (v sobotu před sv. Janem) odpoledne jsem zde sám doma, téměř každý z nás tu má někoho, všichni tu pobíhají, sotva si dovedeš představit, kolik lidí je tu pohromadě, ze všech koutů Čech, dokonce i z Moravy, každý má svůj vlastní střih, každý svůj vlastní kroj. – Zítra asi půjdu na mši na zámek, napíšu Ti o tom, neboť v psaní tohoto dopisu budu pokračovat ještě zítra. – Pro dnešek Ti ještě musím napsat, jak to chodí v našem kostele. Máme už během celého tohoto týdne před sv. Janem v našem kostele každý den ráno zpívanou velkou mši a odpoledne v šest hodin také slavnostní požehnání (mše je rovněž ráno o šesté). Dnes večer bude dávat požehnání sám náš starý rektor se svou biskupskou mitrou a berlou, u toho je vždy kromě něho ještě 5 kněží (jeden v pluviálu, čtyři v dalmatikách) a 8 ministrantů, takže si dovedeš představit ten dlouhý průvod, když jdou k oltáři. My ostatní ministranti jsme v kostele okolo na oratořích. Náš kostel je v Jezuitské

¹¹⁴ Překlad je zatím dostupný pouze v pracovní verzi. Definitivní verze, která bude publikována v edici *Korespondence*, se tak může od analyzované verze lišit.

ulici, kterou se jde na most, už tři dny je tu mnoho poutníků, obzvlášť dnes. Mám radost z těch lidí, když vejdou do kostela, nevědí, kam se mají dříve podívat, neboť náš kostel je velmi krásný, celý vydlážděný mramorem (kostkovaný), a teď slyší shůry náš zpěv, teď se na nás dívají a obdivují to množství klerik, a dnes uvidí ještě rektora s jeho mitrou, to budou mít teprve podívanou. Když tak vidím tu horlivost dobrého lidu, zlobí mě, že vedle toho musím vidět zkaženost mnohých z nás, kterou se toho tolik pokazí. –

V pondělí, v úterý a ve středu na nás vycházejí prosebné dny a na těch musíme být také všichni. V pondělí tu zůstane ještě spousta cizinců, ti se budou divit, až uvidí takové množství v rochetách (bude nás tam asi 120), musí při tom být i všichni městští faráři v pluvialech, dovedeš si představit tu dlouhatánskou řadu duchovních. –

Dnes, v pondělí ráno, pokračuju v psaní dopisu. Byl jsem včera na velké mši nahoře na zámku, četl ji arcibiskup, nás tam bylo 15, mše byla velmi slavnostní, k oltáři nám musel razit cestu špalír granátníků, byl plný nejen obrovský kostel, ale i celé prostranství před ním; každý kanovník měl pluvíál, bylo tedy 15 pluvíálů, 5 dalmatik a ornát knížete, dále všechny čepice kanovníků z téže látky, samé zlato, měli tentýž oblek, který se nosívá jen o opravdu velkých slavnostech. Jak jen přijedu domů, budu Ti všechno vyprávět. –

Malé Muceně přeji jen to dobré, něco k svátku jí přinesu asi také teprve, až přijedu. Už aby to bylo. Chudák Jelínek ke mně musel včera několikrát běžet a ani jednou mne nezastihl, protože mše na zámku trvala až do $\frac{3}{4}$ na jednu a odpoledne jsem byl opět v kostele sv. Jana na Skalce, kde byla pouť, tam jsem měl ale dalmatiku. – Nyní tě musím ještě jednou upozornit na France; nenechte se jím podvádět, neboť byste toho litovali příliš pozdě, až už by nebylo pomoci. Poněvadž když už se jednou zachoval tak hloupě, bylo by pošetilé mu důvěřovat, já jsem mu tady v Praze také tolik věřil; zlobil jsem se sám na sebe, jak jsem nedůvěřivý, kdykoli jsem jen pomyslel na to, že mne snad chce obelhat, a teď se to ukázalo. Určitě se na něj jen tak brzy nepodívám; kdyby někoho zabil nebo udělal něco hodně zlého, to by se vždycky dalo odpustit, ale taková přetvářka! Nedokážeš si to vůbec představit, dokud neprijedu domů. Zatím mi to věř, jistě nemaluju čerta na zeď a neznepokojuju se zbytečně. I kdyby se mu podařilo vám namluvit, že se polepšil, zůstane stále stejný.

Ostatně napíšu ještě otci, co je třeba.

Měj se hodně dobře, buď zdráva a kvůli Francovi se netrap, hled' spíše přispět k jeho polepšení a vzpomínej na svého

Tebe
milujícího syna
Karla.